

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA**

JOLITA SURININAITĖ
Teisės ir valdymo studijų programa

ATSAKOMYBĖS YPATUMAI UŽ NEPILNAMEČIŲ PADARYTĄ ŽALĄ
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Docentas dr. Antanas Rudzinskas

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3
1. Civilinės atsakomybės ypatumai	6
1.1. Civilinės atsakomybės samprata, funkcijos ir principai	6
1.2. Civilinės atsakomybės sąlygos	9
1.2.1. Neteisėti veiksmai	11
1.2.2. Žala ir nuostoliai	13
1.2.3. Priežastinis ryšys	16
1.2.4. Kaltė	19
1.3. Civilinės atsakomybės rūšys	24
2. Civilinės teisės subjektų – fizinių asmenų teisnumas ir veiksnumas	28
2.1. Nepilnamečių iki 14 metų civilinis veiksnumas	31
2.2. Nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų civilinis veiksnumas	32
2.3. Nepilnamečių pripažinimas veiksniais (emancipacija)	34
3. Civilinės atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą ypatumai	36
3.1. Civilinės atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą ypatumai kitose šalyse	36
3.2. Civilinė atsakomybė už nepilnamečių iki 14 metų padarytą žalą	40
3.3. Civilinė atsakomybė už nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų padarytą žalą	45
3.4. Tėvų, kurių valdžia apribota, civilinė atsakomybė už jų nepilnamečių vaikų padarytą žalą	59
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	61
LITERATŪROS SĄRAŠAS	65
SANTRAUKA	68
SUMMARY	69

IVADAS

Civilinė atsakomybė yra vienas iš pagrindinių prievolių teisės institutų bei viena iš teisinės atsakomybės rūšių. Civilinės atsakomybės viena iš pagrindinių funkcijų yra kompensuoti, t.y. civilinės atsakomybės pagrindinė paskirtis apginti pažeistas asmens turtinio pobūdžio teises. Taikant atsakomybę, teisės pažeidėjai taip pat mokomi tiksliai laikytis įstatymų ir vykdyti prievoles. Per turtinį poveikį netiesiogiai gali būti pasiekama, kad asmuo, pajutęs savo netinkamo elgesio jam nepalankias turtingas pasekmes, padarytų išvadas apie savo neteisėto elgesio žalingumą, nenaudingumą sau ir tokiu keliu susiformuotų motyvas laikytis nustatytos tvarkos.

Vaikų ir jaunimo nusikalstamas elgesys yra negatyvus reiškinys, su kuriuo susiduria kiekviena visuomenė. Vaikai padaro apie penktadalį visų nusikalstamų veikų, tame tarpe sukeliančių ir civilinę atsakomybę bei pareigą atlyginti žalą, o jaunuoliai nuo 14 iki 29 metų sudaro apie 60 proc. visų nusikaltusių asmenų. Daugiausiai nerimo kelia nemažėjantis vaikų padarytų nusikaltimų skaičius, tarp nepilnamečių vis dažniau pasitaiko agresijos ir žiaurumo protrūkių. Kasmet vis dažniau nusikalsta moksleiviai (nuo 1994 m. iki 2003 m. nusikaltusių moksleivių skaičius išaugo 2,5 karto). Mokyklose paplitęs smurtas, reketavimas, tyčiojimas.¹

Nepilnamečiai pagal įstatymus praktiškai nėra subrendę, dar negali sąmoningai suprasti savo poelgių bei jų pasekmių. Tik gimęs žmogus yra teisnus, tačiau tuo momentu jis dar nėra veiksnus. Atsakyti pagal deliktinę prievolę gali tik asmenys, kurie sugeba valdyti savo veiksmus ir teisingai įvertinti jų galimas pasekmes. Pagal Lietuvos įstatymus tokia galimybė asmeniui atsiranda pasiekus 14 metų amžių. Iki 14 metų asmuo negali savarankiškai atsakyti pagal deliktines prievoles, tačiau jo padaryta žala turi būti atlyginama. Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų yra iš dalies veiksnūs, o tai reiškia, jog jie jau gali savarankiškai atsakyti už deliktu padarytą žalą. Tačiau nepilnamečiai tokiam amžiuje dažniausiai negali atlyginti žalos dėl to, jog jie neturi savo turto ir pajamų. Civilinės atsakomybės dėl nepilnamečių padarytos žalos klausimas svarbus dar ir todėl, kad kaip ir minėjome viena iš pagrindinių civilinės atsakomybės funkcijų yra kompensuoti patirtą žalą bei nuostolius nukentėjusiajam. O jei nepilnametis nėra pats veiksnus atsakyti už padarytą žalą arba yra iš dalies veiksnus, bet neturi pajamų ir turto žalos atlyginimui, kas tuomet privalo atsakyti pagal įstatymus ir atlyginti jų padarytą žalą?

Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.263 straipsnyje teigiama, kad kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu ar neveikimu) nepadarytų

¹ Kodėl nusikalsta nepilnamečiai?// http://viesoji.policija.lt/index.php?page_id=63

kitam asmeniui žalos. Žalą, padarytą asmeniui ar jo turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą, privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo. Taip pat įstatymų numatytais atvejais asmuo privalo atlyginti dėl kito asmens veiksmų atsiradusią žalą arba savo valdomų daiktų padarytą žalą - taigi įstatymai numato ir atsakingus asmenis už nepilnamečių padarytą žalą. Didžiausia problema yra ta, kad pastarieji asmenys ne visada teisingai supranta savo pareigas ir kartais tiesiog bando išvengti atsakomybės ar ją perkelti kitiems.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 12 straipsnyje teigiama, kad vaikas turi teisę į nuosavybę, kurią saugo ir gina Lietuvos Respublikos Konstitucija, šis ir kiti įstatymai. Vaikas, atsižvelgiant į jo veiksnumą, turi teisę pats arba per savo teisėtus atstovus sudarinėti sandorius, turėti indėlių kredito įstaigose ir disponuoti uždarbiu ar stipendija, įgyvendinti kitas turtines teises, kurias nustato atitinkami įstatymai bei teisės aktai. Tačiau pabrėžtina ir tai, kad to paties įstatymo 48 straipsnyje teigama, kad vaikas yra visuomenės narys ir naudodamasis savo teisėmis turi laikytis nustatytų elgesio normų, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, šio ir kitų įstatymų bei teisės aktų nuostatų, gerbti kitų žmonių teises.

Tema pasirinkta atsižvelgus į Lietuvoje susiklosčiusią situaciją. Žiniasklaidoje vis dažniau galime išgirsti apie nepilnamečių padarytus nusikaltimus ir padarytą žalą kitiems asmenims ar jų turtui. Vis dažniau pasitaikantys žalos, padarytos nepilnamečių, atvejai įrodo, kad yra aktualu ne tik kalbėti ir akcentuoti, kad nepilnametis ir jo tėvai ar švietimo institucijos turi būti nubausti ir atsakyti už padarytą žalą, bet ir akcentuoti, kad nepilnamečių padaryta žala turi būti atlyginama, kad būtų užtikrinta pagrindinė civilinės atsakomybės paskirtis – kompensuoti ir apginti pažeistas kito asmens turtinio pobūdžio teises.

Lietuvoje labai daug dėmesio skiriama vaikų teisėms, jų gynimui, taip pat kuo toliau tuo daugiau kalbama ir apie vaikų nusikalstamumo prevenciją, tėvų bei ugdymo įstaigų vaidmenį atliekant šį labai svarbų uždavinį. Neginčijamai tai yra labai svarbu, tačiau vis dar mažai dėmesio tiek vadovėliuose, tiek kitoje teisinėje literatūroje teisės mokslinių darbų autoriai skiria būtent nepilnamečių civilinės atsakomybės reglamentavimui, ypatumų išskyrimui, teismų praktikos analizavimui bei sisteminimui ir tuo labiau problemų iškelimui diskusijoms. Kol kas visa atsakomybė už įstatymų aiškinimą ir diskusijų iškelimą šia tema paliekama žiniasklaidai, ugdymo įstaigoms ir visuomenei.

Tikimasi, jog šiame darbe iškeltos problemos, aptarti civilinės atsakomybės ypatumai padės geriau suprasti civilinės atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą ypatumus, paskatins diskusijas ir mokslinius tyrinėjimus šioje srityje. Darbe apsiribojama tik civilinės atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą taikymo analize - nebus analizuojama administracinė ir baudžiamoji

atsakomybė už nepilnamečių padarytą žalą. Dėl ribotos darbo apimties tik trumpai aptariamas deliktinės ir sutartinės civilinės atsakomybės santykis, nes nepilnamečių sutartinės civilinės atsakomybės ypatumai bei klausimai galėtų būti atskira mokslinio darbo tema.

Darbo tyrimo objektas yra civilinės atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą teisinis reglamentavimas ir taikymas bei nepilnamečių, kaip šių teisinių santykių subjektų, teisės ir pareigos.

Tyrimo dalykas – Lietuvos Respublikos įstatymai, kiti teisės aktai, reglamentuojantys nepilnamečių teises ir pareigas bei civilinę atsakomybę už nepilnamečių padarytą žalą; Lietuvos teismų praktika bylose dėl nepilnamečių padarytos žalos atlyginimo, kuriose aiškinami galiojantys teisės aktai bei formuojama praktika nagrinėjamu klausimu. Taip pat mokslinė bei praktinė Lietuvos ir užsienio šalių literatūra šia tema.

Pagrindinis baigiamojo darbo tikslas - išskirti specifines nepilnamečių civilinės atsakomybės ypatybes bei aktualiausias problemas.

Darbo uždaviniai:

- Išanalizuoti civilinės atsakomybės sampratą, pagrindinius principus, funkcijas bei rūšis;
- Išanalizuoti mokslinę literatūrą, teisės aktus, reglamentuojančius nepilnamečių teises ir pareigas bei atsakomybę už padarytą žalą, išskiriant civilinės atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą ypatumus, bendras taisykles, sąlygas bei išimtis;
- Palyginti Lietuvos įstatymus, reglamentuojančius nepilnamečių civilinę atsakomybę su kitų šalių teoriniais tokios atsakomybės pagrindais ir įstatymais;
- Išskirti bei ištirti civilinės atsakomybės už padarytą nepilnamečių žalą specifiką bei problemas, analizuojant atskirus atvejus ir pavyzdžius;
- Įvertinti, pateikti objektyvias išvadas ir rekomendacijas.

Darbe remtasi dokumentine bei sisteme analize, naudojami lyginamasis, loginis bei apibendrinimo **metodai**. Dokumentinės ir sisteminės analizės metodas naudotas nagrinėjant Lietuvos ir užsienio literatūrą su tikslu išanalizuoti civilinės atsakomybės ir civilinės atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą sampratą, ypatumus bei sąlygas. Sisteminė analizė dar naudojama ir analizuojant Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus, reglamentuojančius nepilnamečių teises ir pareigas bei civilinę atsakomybę už nepilnamečių padarytą žalą. Lyginamojo metodo pagalba darbe atskleidžiami užsienio šalių nepilnamečių atsakomybės ypatumai. Apibendrinimo metodas naudingas surinktos informacijos apibendrinimui ir išvadų pateikimui.

Darbe iškelta **hipotezė**, kad dažniausiai už nepilnamečių padarytą žalą atsako tėvai (arba paprastai siekiama, kad jie atsakytų už savo vaikų padarytą žalą), o ne kiti įstatyme numatyti asmenys, kaip pavyzdžiui ugdymo ir globos institucijos.

1. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS YPATUMAI

Šioje darbo dalyje nagrinėsime civilinės atsakomybės sampratą, funkcijas, pagrindinius principus bei civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygas. Prieš pradėdami kalbėti apie nepilnamečių civilinės atsakomybės ypatumus, turime susipažinti su pačios civilinės atsakomybės sąvoka bei ypatumais. Nagrinėdami civilinės atsakomybės sąvoką bei sąlygas, trumpai apžvelgsime bendrosios bei kontinentinės teisės sistemų šalių skirtumus, kad galėtumėme suprasti ir kitų šalių civilinės atsakomybės teorinę sampratą bei ypatumus.

1.1. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA, FUNKCIJOS IR PRINCIPAI

Kas apskritai yra teisinė atsakomybė? Vieni enciklopediniai šaltiniai atsakomybę apibrėžia kaip tam tikrą asmens būklę, kurioje asmuo yra atsakingas už galimą ar faktišką žalą ar delikto padarymą, arba atsakomybę tiesiog sutapatinama su bausme. Kituose veikaluose teisinė atsakomybė nusakoma kaip prievolė ar pareiga, atsirandanti pažeidus sutartį ar padarius deliktą ir pasireiškianti tam tikrų veiksmų atlikimu arba susilaikymu nuo tam tikrų veiksmų. Teorinių doktrinų atstovai teisinės atsakomybės sampratą tai pat aiškino ne vienodai. Valstybės prievartos teorijos šalininkų nuomone, teisinė atsakomybė yra valstybės prievarta, kuri yra reakcija į padarytą teisės pažeidimą ir kuria siekiama priversti vykdyti teisės normų reikalavimus. Pareigos teorija yra pagrįsta teisinės atsakomybės sutapatinimu su teisės pažeidėjo pareiga atsakyti už savo neteisėtus veiksmus. Teisinio santykio teorijos šalininkai teisinę atsakomybę apibūdina kaip ypatingą specifinio turinio teisinį santykį, kurį sudaro asmens pareiga paklusti teisės normoms.²

Teisės sistema jos dalyviams nustato įvairias teises ir pareigas. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija) teigiama: „Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“ (LR Konstitucija, 28 str.).

V. Mikelėnas knygoje „Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai“ teisinę atsakomybę apibūdina kaip prievolę, atsirandančią pažeidus teisės saugomą viešąjį arba privatų interesą. Viena šios prievolės šalis (pažeidėjas) už padarytą teisės pažeidimą gali ir netgi privalo patirti įstatyme numatytų sankcijų taikymo poveikį, o kita prievolės šalis (nukentėjusysis) turi teisę

² Plačiau apie tai žr.: Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 16-19.

taikyti šias sankcijas arba teisę reikalauti, kad jas taikytų atitinkamos valstybinės ar visuomeninės institucijos (teismas, arbitražas).³

Knygoje „Lietuvos teisės pagrindai“ nurodoma, kad „Teisinė atsakomybė - tai kalto asmens pasmerkimas ir bausmės (sankcijos) jam taikymas už netinkamą elgesį“.⁴ S. Vansevičius knygoje „Valstybės ir teisės teorija“ nurodo: „Teisiškai teisinė atsakomybė suprantama kaip valstybės reakcija į padarytą teisės pažeidimą. Tokiu požiūriu teisinė atsakomybė yra asmens pareiga iškęsti atitinkamą teisinio pobūdžio, numatyto įstatyme už padarytą teisės pažeidimą, praradimą. Šitokia teisinės atsakomybės samprata reiškia, kad atsakomybė visada yra susijusi su valstybės prievarta ir tokia prievarta yra teisinės atsakomybės turinys“.⁵ Profesorius A. Vaišvila „Teisės teorijos“ vadovėlyje pateikia tokį teisinės atsakomybės apibrėžimą: „Teisinė atsakomybė - teisinis įpareigojimas teisės subjektams garantuoti naudojimąsi savo teisėmis atitinkamų pareigų vykdymu nurodant, kad tokių pareigų nevykdymas virs atitinkamų teisių praradimu“.⁶

Teisinės atsakomybės sampratos pateikimas padės mums apibrėžti pačios civilinės atsakomybės sąvoką. Civilinė atsakomybė sutarčių teisėje galėtų būti trumpai apibūdinta kaip pinigų suma, kurią turi sumokėti sutartį pažeidusi šalis kitai sutarties šaliai už sutarties pažeidimu padarytą žalą. Šiuo atveju civilinė atsakomybė būtų kaip vienas iš sutarčių teisės gynimo būdų. Deliktinėje teisėje civilinė atsakomybė apibūdinama kaip pareiga atsakyti už padarytą žalą pagal pareikštą civilinį ieškinį. Taigi iš šių trumpų apibūdinimų galime pastebėti, kad tiek sutarčių teisėje, tiek deliktinėje teisėje kalbama apie bendrą civilinės atsakomybės tikslą – nuostolių atlyginimą.⁷ Apibendrinant galima sakyti, kad civilinė atsakomybė yra vienas iš pažeistos teisės gynimos būdų, o jos specifinis bruožas yra jos turtinis pobūdis.

Taigi, „Civilinė atsakomybė – tai turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius)“ (CK 6.245 str. 1 d.). Ši prievolė atsiranda esant specifiniams pagrindams - civilinės teisės pažeidimui. Pateiktas apibrėžimas leidžia daryti išvadą, kad yra dvi civilinės atsakomybės formos - nuostolių atlyginimas ir netesybos.

Civilinė atsakomybė yra tokia prievolė, kuri atsiranda neįvykdžius ar netinkamai įvykdžius įstatyme ar sutartyje nustatytą pareigą, taip pat neleistinu būdu ar neleistinomis priemonėmis įgyvendinant savo teises, t.y. piktnaudžiaujant teise. Veiksmai ar neveikimas, kurių pagrindu

³ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 22-23.

⁴ Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004. P. 53.

⁵ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 225.

⁶ Vaišvila A. Teisės teorija (vadovėlis). Vilnius: Justitia, 2000. P. 350.

⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 24-25.

atsiranda civilinė atsakomybė, paprastai pažeidžia asmens turtinius interesus, todėl civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti kompensuoti jos patirtą žalą, o kita šalis privalo atlyginti padarytą žalą ar sumokėti netesybas.⁸

Knygoje „Lietuvos teisės pagrindai“ randame tokią civilinės atsakomybės apibrėžimą: „Civilinė atsakomybė - tai kalto asmens pareiga atlyginti kitam asmeniui padarytą žalą (nuostolius)“.⁹ Lietuvos teisės teoretikas P. Čiočys civilinę atsakomybę apibrėžia, kaip kompensacinio pobūdžio ir įvardija jos tikslą „atstatyti kreditoriams pažeistas turtines teises“.¹⁰ Knygoje „Principles of European Tort Law“ sakoma: „asmuo, kurio padaryta žala kitam asmeniui yra teisiškai apibrėžta, privalo atlyginti tą žalą“.¹¹

Apibendrinami aptartus civilinės atsakomybės specifiškumus, juos pateiksime dar ir išskiriant civilinės ir baudžiamosios atsakomybės skirtumus (žr. Lentelę).

1 lentelė. Civilinės ir baudžiamosios atsakomybės skirtumai

Skirtumas	Civilinė atsakomybė	Baudžiamoji atsakomybė
Tikslas	Kompensuoti nukentėjusiajam patirtus nuostolius	Nubausti teisės pažeidėją, jį perauklėti bei užkirsti kelią naujiems nusikaltimams
Atsiradimo pagrindai	Paprastai atsiranda pažeidus privatų interesą, apibrėžtą įstatyme	Atsiranda tik už įstatyme numatytas veikas, kurios yra socialiai pavojingos visuomenei
Kaltės samprata ir jos įrodinėjimo tvarka	Galioja skolininko kaltės prezumpcija	Galioja nekaltumo prezumpcija
Taikymo tvarka	Civilinio proceso tvarka	Baudžiamojo proceso tvarka

Civilinės atsakomybės viena iš pagrindinių funkcijų yra kompensuoti. Pareiga atlyginti padarytą žalą civilinės atsakomybės atveju atsiranda dėl neteisėtos veikos, t.y. neįvykdžius tam tikros, įstatymu ar sutartimi, nustatytos pareigos arba realizuojant savo teisę įstatymui priešingu būdu. Kompensacinė civilinės atsakomybės funkcija neturi būti pamirštama, nustatant civilinę atsakomybę už vieną, ar kitą pažeidimą. Kitaip tariant, civilinės atsakomybės pagrindinė paskirtis apginti pažeistas asmens turtinio pobūdžio teises.

Civilinė atsakomybė kai kuriose situacijose praranda savo pagrindinę paskirtį – kompensuoti patirtus nuostolius, ir tapatinama su bausme ar bauda. Išimtiniais atvejais civilinė atsakomybė gali

⁸ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 30.

⁹ Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004. P. 55.

¹⁰ Čiočys P. A. Teisės pagrindai. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2000. P. 50.

¹¹ Principles of European Tort Law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien New York: Springer, 2005. P. 2.

atlikti baudmės (nubaudimo) funkciją, tarkim, kaip tam tikra pinigų suma – netesybos (bauda) yra išieškoma ir nesant žalos, t.y. už patį prievolės neįvykdymo, jos netinkamo įvykdymo arba delikto padarymo faktą. Civilinės atsakomybės priemonės gali būti vadinamos civilinėmis teisinėmis sankcijomis: „įstatymo numatytos turtinės priverčiamojo pobūdžio priemonės, teismo taikomos pažeidėjui (skolininkui) siekiant kompensuoti turtinius kreditoriaus nuostolius, sukeliančios skolininkui nepalankius turtinius padarinius dėl pažeidimo“.¹²

Kompensacinė civilinės atsakomybės funkcija nepaneigia kitos jos funkcijos – prevencinės. Ši civilinės atsakomybės funkcija buvo absoliutinama tarybinės teisės literatūroje, kartu nurodant, kad civilinė atsakomybė atlieka ir auklėjamąją, ūkinės veiklos stimuliavimo bei signalinę funkcijas.¹³ Prevencinę civilinės atsakomybės funkciją (ne tik kompensacinę („atstatymo“)) pabrėžia ir Europos civilinės teisės pažeidimų grupė (European Group on Tort Law).¹⁴

Knygoje „The Common Law of Europe casebooks: tort law“ pateikiamos apibendrintos civilinės atsakomybės funkcijos: 1) kompensacinė funkcija; 2) atkuriamoji funkcija; 3) prevencinė funkcija (arba išvertus pažodžiui „atgrasinimo“); 4) ekonomiškai neefektyvaus elgesio išvengimo funkcija.¹⁵

Toje pačioje knygoje labai taikliai apibrėžta ir civilinės atsakomybės reikšmė visuomenei. Galime sakyti, kad civilinė atsakomybė (deliktinė teisė) susideda iš trijų pagrindinių elementų, kurie turi būti subalansuoti tarpusavyje: žalą padariusio asmens elgesys turi būti sankcionuotas, nukentėjusio asmens interesai turi būti apsaugoti ir turi būti taikomos teisingos (korekcinės) priemonės žalą padariusio asmens bei nukentėjusio atžvilgiu.¹⁶

1.2. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS

Civilinė atsakomybė, kaip ir bet kuri kita prievolė, atsiranda tik esant tam tikriems juridiniams faktams, kurie vadinami civilinės atsakomybės sąlygomis. Civilinės atsakomybės atsiradimo ypatumas yra tai, kad vienas juridinis faktas paprastai dar nėra pakankamas pagrindas jai

¹² Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė I., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 136.

¹³ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 38-42.

¹⁴ Principles of European Tort Law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien New York: Springer, 2005. P. 19.

¹⁵ Walter van Gerven, Jeremy Lever, Piere Larouche. The Common Law of Europe casebooks: tort law. Oxford Portland: Hart Publishing, 2000. P. 18.

¹⁶Ten pat, P. 13.

atsirasti. Tik esant būtinų juridinių faktų visumai, t.y. vadinamajai juridinių faktų sudėčiai, galima kalbėti apie civilinę atsakomybę kaip egzistuojančią prievolę.¹⁷

Kontinentinės teisės sistemos šalyse juridiniai faktai, kurių pagrindu atsiranda civilinė atsakomybė, yra vadinami civilinės atsakomybės sąlygomis. Prancūzijos prievolių teisės teorijoje civilinės atsakomybės sąlygomis laikoma žala, priežastinis ryšys tarp veiksmo ir žalos bei kaltė. Švedijoje be šių paminėtų dar yra asmens veikimas arba neveikimas ir nebuvimas civilinę atsakomybę šalinančių aplinkybių. Kontinentinė teisė akcentuoja kaltės principą – tai reiškia pagrindinis dėmesys sutelkiamas subjektyviajai civilinės atsakomybės sąlygų pusei.¹⁸

Bendrosios teisės sistemos šalyse vartojama šiek tiek kitokia terminija. Kalbant apie civilinę atsakomybę, vartojama ieškinio pagrindo sąvoka – faktas arba faktai, kuriais remiantis asmuo įgyja teisę pareikšti ieškinį ir ginti savo teisėtus interesus. Bendroji teisė nuosekliai akcentavo objektyviają civilinės atsakomybės pusę – žalą, priežastinį ryšį ir pareigos nevykdymą. Nors kaltė, kaip viena iš civilinės atsakomybės sąlygų yra pripažįstama, tačiau ji, kaip tokia, bendrojoje teisėje yra pabrėžiama tik kalbant apie deliktinę atsakomybę.¹⁹

Skirtumai tarp kontinentinės ir bendrosios teisės egzistuoja ne tik vertinant civilinės atsakomybės sąlygas ar akcentuojant vieną iš jų. Esminių skirtumų galime rasti ir analizuodami sutartinės civilinės atsakomybės sąlygų esmę: skirtingai aiškinamos netgi tos pačios sąlygos, tarkim, kaltė ar veiksmų neteisėtumas; vienoje teisės sistemoje vyrauja bendra teisės pažeidimo (delikto) samprata, kitoje – nusistovėjusi atskirų deliktų rūšių sistema; egzistuoja skirtingos priežastinio ryšio teorijos, todėl iš pagrindų skiriasi ir įvairių šalių teismų praktika. Civilinės atsakomybės sąlygoms taip pat turi įtakos ir dviejų civilinės atsakomybės rūšių egzistavimas.²⁰

Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse (toliau Civilinis kodeksas) reglamentuojamos tokios civilinės atsakomybės sąlygos:

- 1) neteisėti – priešingi teisei, veiksmai (CK 6.246 str.);
- 2) teisės pažeidimu padaryta žala ar nuostoliai (CK 6.249 str.);
- 3) priežastinis ryšys tarp teisės pažeidėjo (skolininko) veiksmų ir žalos ar nuostolių (CK 6.247 str.);
- 4) teisės pažeidėjo (skolininko) kaltė (CK 6.248 str.).

¹⁷ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 181.

¹⁸ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 98-99.

¹⁹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 98-100.

²⁰ Ten pat, P. 100-101.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas šias sąlygas įvardija, kaip bendrąsias civilinės atsakomybės sąlygas, be kurių civilinė atsakomybė apskritai neatsiranda. Tačiau įstatymas tam tikrais atvejais civilinės atsakomybės atsiradimą gali sieti ne su visų jos sąlygų buvimu. Pavyzdžiui, atsakomybės be kaltės (griežtos atsakomybės) atveju. Taip pat šalia keturių bendrųjų sąlygų gali būti ir specialiosios sąlygos, kurios dar įvardijamos kaip papildomos civilinės atsakomybės sąlygos.²¹ Žala yra būtinas civilinės atsakomybės pagrindas, nes nesant žalos arba nuostolių civilinės atsakomybės teisinis santykis neįmanomas. Neteisėti veiksmai ne visada yra būtinas civilinės atsakomybės pagrindas. Įstatymai gali numatyti, kad žala yra atlyginama, jei ji padaryta teisėtais veiksmais. Atsakomybė esant kaltei yra bendroji civilinės atsakomybės taisyklė, tačiau numatyta ir atsakomybė be kaltės. Priežastinis ryšys tarp žalos (nuostolių) ir neteisėtų veiksmų ne visada yra būtinas. Netiesioginės civilinės atsakomybės atveju žalą atlygina asmuo, kuris yra atsakingas už žalą padariusio asmens veiksmus.²²

Kiekviena iš paminėtų civilinės atsakomybės sąlygų pasižymi savitu turiniu ir požymiais, kuriuos mes dabar ir apžvelgsime.

1.2.1. NETEISĖTI VEIKSMAI

Civilinė atsakomybė, būdama teisinės atsakomybės rūšimi, gali atsirasti tik tada, kai asmens veiksmai nesiderina su teisės nustatyto elgesio standartu. Jeigu asmens veikla teisės požiūriu yra nepriekaištinga, jo civilinės atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl veiklos, yra negalima. Tokiais atvejais galima kalbėti apie moralinę atsakomybę atlyginti žalą arba apie pareigą atlyginti žalą arba apie pareigą atlyginti teisėtais veiksmais padarytą žalą, jei įstatymas įpareigoja tai padaryti.

Neteisėtumas civilinėje teisėje iš esmės skiriasi nuo neteisėtumo sampratos kitose teisės šakose. Civilinės teisės dispozityvumas leidžia teisinio santykio subjektams patiems nustatyti savo privalomo arba galimo elgesio ribas sutartyje. Todėl neteisėtais civilinėje teisėje laikomi šalių veiksmai, pažeidžiantys ne tik įstatymo nuostatas, bet ir sutarties sąlygas. Ir be to, jei šalių elgesio nenustato nei įstatymas, nei sutartis, jų elgesys bei veiksmai turi atitikti žmogiškuosius kriterijus – sąžiningumo, teisingumo, protingumo, gerų papročių, geros moralės. Taigi ir žmogiškųjų principų nesilaikymas yra neteisėtas ir padarius žalą sukelia civilinę atsakomybę.²³ Asmens elgesio

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato apžvalga. Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę (19961230)// http://www.lai.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=26652

²² Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 181.

²³ Ten pat, P. 182.

neteisėtumas apima tiek teisės normoje, tiek sutartyje nustatytos pareigos nevykdymą. Teisėje ir sutartyje įtvirtintos pareigos yra lygiavertės. Kaip ir minėjome yra galimas trečias pareigos atsiradimo šaltinis – teisė neretai įpareigoja asmenį elgtis pagal moralės normų, gerų papročių reikalavimus. Teisėje įtvirtinta ar teisės pripažinta moralinė ar paprotinė pareiga kartu yra ir teisinė pareiga, kurios pažeidimas reiškia asmens elgesio neteisėtumą.

Civilinio kodekso 6.246 str. 1 d. numato kaip neteisėtus šiuos veiksmus: įstatymuose arba sutartyse nustatytos pareigos neįvykdymą, atlikimą veiksmų, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti, bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimą. Šiame straipsnyje taip pat išskiriama, kad neteisėti veiksmai gali pasireikšti tiek neteisėtu veikimu, kai asmuo veikia aktyviai, tiek neveikimu, kai asmuo veikia pasyviai.

Neteisėtais veiksmais arba neveikimu visada padaromas tam tikras neigiamas poveikis įvairiems objektams. Neigiamas poveikis gali pasireikšti objekto ekonominės vertės sumažėjimu, jo kokybinių savybių praradimu, visišku objekto sunaikinimu ir pan. Tokiais atvejais sakoma, kad neteisėti veiksmai ar neveikimas sukėlė žalą, t.y. neigiamą žalingą poveikį.²⁴

Žalos padarymo požiūriu veiksmų neteisėtumas yra svetimos subjektinės teisės pažeidimas nesant tam svaraus teisinio pagrindo. Tai vadinamasis generalinio delikto principas²⁵. Veiksmų neteisėtumas reiškia asmeniui nustatytos teisinės pareigos pažeidimą. Ji gali būti nustatyta kaip draudimas, nurodymas, leidimas, suvaržymo ribų nustatymas ar kitaip. Teisinė pareiga gali būti pažeidžiama suteikta teise naudojantis ne pagal paskirtį arba peržengiant leistinas teisės ribas. Teisinė pareiga gali būti labai konkreti arba bendro pobūdžio. Kiekvienas asmuo turi vykdyti įstatymuose arba sutartyje nustatytas konkrečias pareigas.

Pagrindinis teisinių santykių subjektų tarpusavio teisių ir pareigų nustatymo būdas privatinėje teisėje yra sutartis. Sutarties laisvės principas leidžia šalims įstatymo ribose pačioms apibrėžti savo teises ir pareigas. Todėl, kaip jau buvo minėta anksčiau, neteisėtais ir yra laikomi ne tik šalių veiksmai, pažeidžiantys įstatymo reikalavimus, bet ir veiksmai, pažeidžiantys sutarties sąlygas.²⁶ Sutartinės atsakomybės atsiradimo pagrindas yra prievolės neįvykdymas arba jos netinkamas vykdymas (CK 6.256 str. 2 d.) ir sutarties įvykdymo termino praleidimas (CK 6.260 str.).

²⁴ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 141.

²⁵ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 182-183.

²⁶ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 104.

Veiksmų teisėtumas ar neteisėtumas turi būti nustatomas analizuojant jų santykį ne su pasekmėmis, o su teise.²⁷ Atsižvelgiant į tai, ar žalą sukėlusiais veiksmais yra ar nėra padaromas teisės pažeidimas, skiriami du žalos padarymo atvejai: teisėtai padaryta žala ir neteisėtai padaryta žala. Teisė gali nedrausti, atskirais atvejais net leisti padaryti žalą kitam asmeniui arba jo turtui (pvz. būtinoji gintis).

Civilinio kodekso 6.246 str. 2 dalyje teigiama: „Įstatymai gali nustatyti, kad žalą privalo atlyginti asmuo, kuris tos žalos nepadarė, bet yra atsakingas už žalą padariusio asmens veiksmus (netiesioginė civilinė atsakomybė)“. Elgesys teisėtas ar ne, paprastai atsakoma analizuojant elgesį asmens, dėl kurio veiksmų ar neveikimo atsirado žala. Tačiau kartais įstatymas gali nustatyti šios bendrosios taisyklės išimtį, numatydamas, kad žalą privalo atlyginti ne ją tiesiogiai padaręs, o kitas asmuo. Tokie atvejai vadinami netiesiogine civiline atsakomybe, nes asmuo, padaręs žalą, ir atsakomybės subjektas nesutampa. Kadangi tokiais atvejais atsakingas asmuo privalo kontroliuoti žalą padariusį asmenį, kaip kad pavyzdžiui mūsų darbe nagrinėjamosiose situacijose, - tėvai turi pareigą prižiūrėti ir auklėti savo vaikus, atsakovo elgesio neteisėtumas pasireiškia netinkamu šios pareigos vykdymu.

1.2.2. ŽALA IR NUOSTOLIAI

Apie žalą, kaip apie civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygą, galima kalbėti tik tuo atveju, jeigu žala padaryta teisės ginamoms ir saugomoms vertybėms, objektams ir interesams. Jeigu asmuo patiria tam tikrus praradimus, tačiau teisė atitinkamo intereso ar objekto negina, žalos teisine prasme nėra. Dažniausiai žala apibūdinama kaip asmens sužalojimas, jo gyvybės atėmimas arba pakenkimas asmeniui, jo teisėms bei interesams, taip pat kaip turto sužalojimas ar netekimas, turėtos išlaidos, taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų.

Bedrosios teisės doktrinoje žala nusakoma kaip neteisėto veiksmo rezultatas, turto sužalojimas, sunaikinimas, jo vertės sumažėjimas, asmens reputacijos, garbės ar autoriteto pakenkimas. Žalos sąvoka nėra siejama su objektu, kuriam padaryta žala, ekonomine verte. Žala atsiranda ir tada, kai ji padaroma ekonomiškai apskritai negalintiems būti įvertintiems, nematerialiems objektams, pvz. žmogaus garbei, orumui, reputacijai ir t.t. Kitais atvejais žala gali būti padaroma nors ir turinčiai materialią išraišką vertybei, tačiau taip pat negalinčiai būti įvertintai pinigais, pvz. žmogaus kūnui, jo atskiroms dalims, organams.²⁸

²⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 102.

²⁸ Ten pat, P. 142.

Žala civilinės teisės moksle apibūdinama kaip teisės saugomų asmeninių ir turtinių vertybių sunaikinimas arba pakenkimas neteisėtais veiksmais, sukėlęs neigiamų pasekmių, kurias pagal įstatymus galima įvertinti turtine išraiška. Žala nesiejama su ekonomine objekto verte, ji padaroma teisės ginamoms vertybėms. Žalos darymas reiškia konkrečios subjektinės teisės pažeidimą, o taikant civilinę atsakomybę žalos atlyginimas visada yra turtinis. Jeigu asmens subjektinių teisių pažeidimas pažeidžia asmens turtinius arba neturtinius interesus, tai reikia nustatyti, ar yra žala kaip civilinės atsakomybės pagrindas. Žalos (nuostolių) požymiai civilinės atsakomybės prasme yra šie:

- poveikis asmeninėms ir/ar turtinėms vertybėms;
- poveikis padaromas neteisėtais veiksmais;
- poveikio rezultatas nukentėjusiajam yra neigiamas;
- jį galima įvertinti turtine išraiška;
- su šiais juridiniais faktais įstatymas sieja prievolę atlyginti žalą.²⁹

Kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokių elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos (CK 6.263 str. 1 d.). Dėl padarytos žalos atsiranda turtinio pobūdžio teisinis santykis – civilinė atsakomybė. Žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais - ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti ją padaręs asmuo. Visiškas nuostolių atlyginimas reiškia nukentėjusiojo grąžinimą į tokią padėtį, kokia būtų nepadarius žalos. Visiškai atlyginti galima tik turtinę žalą, nes neturtinė žala yra atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais. Sunaikinus turtą, gali būti grąžintas toks pats turtas arba jo vertė pinigais. Tuo tarpu sužalojus sveikatą, įžeidus asmens garbę ar orumą ir pan., praradimai yra neatstatomi, ir galima kalbėti tik apie dalinį patirtos žalos kompensavimą.

Civilinė atsakomybė gali atsirasti tik tada, kai padaryta žala yra individuali, t.y. kai ji padaryta konkrečiam subjektui, įgyjančiam teisę reikalauti žalos atlyginimo. Civilinė atsakomybė yra turtinė atsakomybė. Nepaisant kokios vertybės ar intereso (materialaus ar nematerialaus) pakenkimu pasireiškia žala, jos atlyginimas visada yra turtinio, piniginio pobūdžio. Žala įvertinta pinigais, yra vadinama nuostoliais. Nuostoliai – tai pinigų suma išieškoma kaip kompensacija už bet kokio pobūdžio žalą, neatsižvelgiant į tai, ar žala padaryta sutarties pažeidimu ar deliktu.³⁰

Žala gali būti skirstoma į rūšis, naudojant įvairius kriterijus. Pagal sužalotos ar prarastos vertybės pobūdį žala skirstoma į žalą turtui ir žalą asmeniui. Turtinė žala - asmens turto netekimas

²⁹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 191.

³⁰ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 143.

arba sužalojimas, turėtos išlaidos, taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų (CK 6.249 str. 1 d.). Neturtinė žala – „asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais“ (CK 6.250 str. 1 d.). Taigi įstatymo leidėjas nepateikia baigtinio sąrašo neturtinės žalos pasireiškimo atveju palikdamas teisę teismui įvertinti konkrečias aplinkybes. Neturtinė žala įstatymų numatytais atvejais turi būti atlyginama tokio dydžio, kad kiek įmanoma teisingiau būtų atlyginta nukentėjusiajam. Nustatydamas neturtinės žalos dydį teismas atsižvelgia į³¹: 1) žalos pasekmes; 2) žalą padariusio asmens kaltę; 3) žalą padariusio asmens turtinę padėtį; 4) jei padaryta turtinė žala - padarytos turtinės žalos dydį; 5) kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes; 6) sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus.

Pagal visiško padarytos žalos kompensavimo galimybę žala skirstoma į visiškai kompensuojamą žalą ir dalinai kompensuojamą žalą. Žala turtui paprastai visais atvejais gali būti kompensuojama visiškai. Tuo tarpu, kaip minėjome, neturtinė (moralinė) žala visuomet kompensuojama tik iš dalies, kadangi jos neįmanoma tiksliai įvertinti pinigais.

Pagal neteisėto veikimo ir žalos santykį skiriama tiesioginė ir netiesioginė žala (nuostoliai). Tiesioginė žala dar vadinama realiąja. Realioji žala atsiranda dėl tiesioginio poveikio ir pasireiškia turto sugadinimu arba sunaikinimu. Tiesioginiai nuostoliai yra žalingų pasekmių tiesiogiai nulemtos ir dėl to būtinos išlaidos nuostoliui pašalinti (pvz., turtiniai praradimai, gydymo, priežiūros, rehabilitacijos išlaidos ir kt.). Netiesioginė žala (nuostoliai) yra dėl neteisėtų veiksmų patiriamos išlaidos arba turto sumažėjimas. Ji atsiranda kaip padarytos žalos papildomas rezultatas arba yra būtina siekiant žalos atlyginimo. Tai negautos pajamos (CK 6.249 str. 1 d.), žalos prevencijos arba sumažinimo, nuostolių įvertinimo ir civilinės atsakomybės taikymo, nuostolių išieškojimo ne teismo tvarka protingos išlaidos (CK 6.249 str. 4 d.).

Išvardintųjų kriterijų pagrindu gali būti klasifikuojami ir nuostoliai - skiriami realūs (tiesioginiai) nuostoliai (CK 6.249 str. 1 d.), kurie yra realaus turto sumažėjimas arba praradimas, ir negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jei nebūtų neteisėtų veiksmų. Pagal galimybę tiksliai apskaičiuoti nuostolių dydį, nuostoliai skirstomi į bendruosius ir specialiuosius nuostolius. Bendrieji nuostoliai dažniausiai priteisiami atlyginant neturtinę (moralinę) žalą, nes tokios žalos dydžio, kaip

³¹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 193-197.

minėta, įvertinti pinigais tiksliai neįmanoma, ir žala yra preziumuojama.³² Specialiaisiais nuostoliais laikomi tokie nuostoliai, kai žalos dydį galima tiksliai apskaičiuoti pinigais ir įrodyti.

Žalos padarymas ne visada reiškia, kad gali būti taikoma civilinė atsakomybė. Ar civilinė atsakomybė bus taikoma konkrečiu žalos padarymo atveju, priklauso ne tik nuo to, ar bus nustatytos civilinės atsakomybės sąlygos (pagrindai). Net ir nustatius reikiamus civilinės atsakomybės pagrindus būtina patikrinti, ar nėra faktų, dėl kurių skolininko civilinė atsakomybė negalima. Faktinio pobūdžio aplinkybės, su kuriomis įstatymas sieja civilinės atsakomybės netaikymą ar atleidimą nuo jos visiškai arba iš dalies, yra civilinės atsakomybės netaikymo arba atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai. Civilinė atsakomybė pagal Civilinio kodekso 6.253 straipsnį netaikoma, taip pat asmuo visiškai arba iš dalies gali būti atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės dėl: nenugalimos jėgos, valstybės veiksmų, trečiojo asmens veiksmų, nukentėjusiojo asmens veiksmų, būtinojo reikalingumo, būtinosios ginties, savigynos. Be to, civilinės atsakomybės netaikymo arba atleidimo nuo civilinės atsakomybės papildomus pagrindus gali numatyti specialios normos, atskiri įstatymai arba šalių susitarimai. Sutartyse numatyti atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai turi būti teisėti, nepažeisti imperatyvių įstatymo nuostatų, atitikti sąžiningumo reikalavimus. Negalioja susitarimas, kad civilinė atsakomybė netaikoma arba jos dydis ribojamas, kai žala padaryta tyčia arba dėl didelio neatsargumo. Šalims neleidžiama numatyti atleidimo jokių pagrindų nuo civilinės atsakomybės dėl visos arba dalies žalos, padarytos sveikatai, dėl gyvybės atėmimo arba neturtinės žalos.³³

1.2.3. PRIEŽASTINIS RYŠYS

Priežastinis ryšys atspindi dviejų objektyvios tikrovės reiškinių – priežasties ir pasekmės – sąsają. Reiškinyje arba jų grupėje, sukelti naujus reiškinius, yra priežastis. Reiškinyje, atsirandantis veikiant priežasčiai, yra pasekmė. Tas pats reiškinyje vienu atveju gali būti priežastis, kitu atveju – pasekmė. Civilinėje atsakomybėje tai ryšys tarp neteisėtų veiksmų, kaip priežasties, ir žalos arba nuostolių, kurie turi būti šios priežasties pasekmė. Civilinės atsakomybės tvarka atlyginami nuostoliai, kurie yra susiję su veiksmis, nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę.³⁴ Taigi

³² Plačiau apie tai žr.: Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 145-146.

³³ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 198.

³⁴ Ten pat, P. 184-185.

nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų rezultatu (CK 6.247 str.).

Civilinės atsakomybės sąlyga yra būtinas priežasties ir pasekmių ryšys. Jis yra konkretus, egzistuoja objektyviai ir taikant atsakomybę turi būti įrodytas. Teisinei atsakomybei taikyti nustatytas konkretus ryšys yra vadinamas teisiškai reikšmingu. Priežastinis ryšys yra teisiškai reikšmingas, jeigu dėl asmens veiksmų žalos atsiradimo galimybė virsta tikrove arba neigiamų pasekmių abstrakti galimybė – konkrečia galimybe. Teisiškai nereikšmingas priežastinis ryšys yra atsitiktinis. Teisiškai reikšmingu pripažįstamas ir tiesioginis, ir netiesioginis priežastinis ryšys. Tiesioginė priežastis yra tada, kai žala (nuostoliai) atsiranda iš neteisėtų veiksmų kaip tiesioginė neteisėtų veiksmų pasekmė. Kai dėl neteisėtų veiksmų susidaro palankios sąlygos žalai (nuostoliams) atsirasti, tai laikoma netiesioginiu priežastiniu ryšiu. Tiesioginis priežastinis ryšys yra visada reikšmingas taikant civilinę atsakomybę. Tai nereiškia, kad civilinė atsakomybė taikoma tam asmeniui, kurio neteisėti veiksmai ir žala susiję tiesioginiu priežastiniu ryšiu. Įstatymu numatytais atvejais atsakomybė nustatyta ne patiems žalą padariusiems asmenims, o kitiems, pavyzdžiui, privalantiems juos prižiūrėti subjektams. Dėl to priežastinio ryšio pobūdis ir jo reikšmė taikant netiesioginę atsakomybę smarkiai kinta - šiuo atveju tarp neteisėtų veiksmų ir žalos yra tam tikras ryšys. Pažeidėją privalantys prižiūrėti, bet neprižiūrintys arba netinkamai jį auklėjantys asmenys sudaro konkretesnę galimybę žalą padaryti - pavyzdžiui, kad nepilnamečiai padarys žalą. Pastarieji savo neteisėtu elgesiu tik išnaudoja netinkamai besielgiančių tėvų arba globėjų sudarytas galimybes.³⁵

Pasak V. Mikelėno, stebima paradoksali situacija - priežastinis ryšys yra laikomas būtina civilinės atsakomybės sąlyga, tačiau kartu ji yra ir labiausiai ginčytina bei neapibrėžta šios atsakomybės sąlyga. Apibūdintą situaciją sąlygoja įstatymų nekonkretumas. Jie paprastai nepateikia nei priežastinio ryšio sąvokos, nei jo nustatymo kriterijų, padarydami priežastinio ryšio aiškinimą teisės doktrinos uždaviniu. Taip pat daugeliu atveju, kai žala atsiranda tiesiogiai dėl asmens elgesio – veikimo ar neveikimo, priežastinis ryšys yra akivaizdus, tačiau daug sunkiau nustatyti priežastinį ryšį tada, kai pasekmė priklauso ne nuo vienos, o kelių priežasčių³⁶. Kiekvieną reiškinį paprastai sąlygoja ne viena, o kelios, ar net kelios dešimtys priežasčių. Teisėjo užduotis yra surasti pagrindinę priežastį, dėl kurios atsirado žala. Kaip matysime toliau nagrinėdami Lietuvos teismų praktiką, ši problema egzistuoja ir nustatant, kas yra atsakingas už nepilnamečio padarytą žalą.

³⁵ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 185.

³⁶ Vasarienė D. Civilinė teisė (paskaitų ciklas). Vilnius : Vilniaus vadybos kolegija, 2002. P. 214.

Priežastinis ryšys teisiniuose santykiuose dažnai modeliuojamas ne tomis pačiomis sąlygomis ir esant ne toms pačioms pasekmėms, kuriomis jį stengiasi nustatyti kitų mokslo šakų atstovai. Pvz., vaikas, žaisdamas dujiniu žiebtuvėliu, sukėlė gaisrą. Chemikas ar kitos specialybės ekspertas, atlikdamas gaisro techninę ekspertizę, siekia išsiaiškinti tik techninę gaisro priežastį, t. y. bando nustatyti, ar egzistuoja priežastinis ryšys tarp numesto ant grindų degančio žiebtuvėlio ir namo gaisro. Teisėjas dar siekia išsiaiškinti, ar egzistuoja priežastinis ryšys tarp vaiko tėvų elgesio ir vaiko elgesio, t. y. teisėjas stengiasi nustatyti, ar tėvai tinkamai auklėjo savo vaiką ir ar vaiko padaryta žala nesisieja su netinkama jo priežiūra.³⁷

Priežastinio ryšio problema yra viena seniausių teisės moksle. Kai kada ji sprendžiama nagrinėjant kartu priežastingumą ir kaltę. Tuo remiasi būtinosios sąlygos teorija, kurios esmė – tam tikro rezultato priežastimi turi būti pripažintas kiekvienas faktas, iškilęs pirma rezultato, jeigu mintyse pašalinus šį faktą, tą rezultatą taip pat būtų galima logiškai pašalinti.³⁸

Skirtingų pažiūrų ir mokyklų atstovų vystoma teisės doktrina suformuoja skirtingas priežastinio ryšio koncepcijas. Teismų praktika savo ruožtu vadovaujasi viena ar kita priežastinio ryšio koncepcija, todėl skirtingose valstybėse formuojasi skirtinga teismų praktika.³⁹

Egzistuoja įvairios priežastinio ryšio teorijos, tačiau nė viena iš jų visapusiškai nepaaiškina visų teisei reikšmingų priežastinio ryšio aspektų. Vienos teorijos susiaurina teisinės atsakomybės taikymą, kitos - išplečia. Tiesioginės pasekmės teorija teigia, kad žalą padaręs asmuo atsako tik už žalą, kuri yra tiesioginė jo veiksmų pasekmė, priežastinis ryšys egzistuoja tik tuomet, kai tarp veiksmų ir žalos yra tiesioginis ryšys. Atsakingas asmuo negali būti atsakingas už žalą, jeigu ryšys yra netiesioginis. Ši teorija apriboja civilinės atsakomybės taikymą tik tiesioginiais žalą padariusio asmens veiksmais. Tiesioginės pasekmės teorija taip pat skelbia, kad tarp veiksmų ir atsiradusios žalos turi būti trumpas laiko tarpas arba žalingos pasekmės turi atsirasti iš karto. Artimiausios priežasties teorija sako, kad teisinis ryšys egzistuoja tik tarp žalos ir artimiausios priežasties (laiko,

³⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 198-199.

³⁸ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Staskonis V. ir kt. /atsak. red. Staskonis V. Civilinė teisė (vadovėlis). Kaunas: Vijusta, 1997. P. 441

³⁹ Teisingas priežastinio ryšio esmės supratimas nepaprastai svarbus praktikai, nes priežastinio ryšio teorija, kuria vadovaujasi teismai, apsprendžia civilinės atsakomybės ribas. Tas pats veiksmas gali sukelti ne vieną pasekmę, jis gali tapti ištisos tolesnių veiksmų grandinės pradžia. Grandininiai veiksmai taip pat gali sukelti įvairias žalingas pasekmes. Taigi reikėtų išsiaiškinti, ar už visų tų veiksmų sukeltas žalingas pasekmes privalo, atsakyti pirmojo veiksmo vykdytojas. O gal jo atsakomybės riba yra tik pirminė, tiesioginė jo veiksmo pasekmė, o už kitas, antrines pasekmes jis neatsako? Atsakymas į šiuos klausimus, be abejo, priklausys nuo pasirinktos priežastinio ryšio teorijos. Plačiau apie tai žr.: Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 197.

tarptinių grandžių prasme), sukėlusios konkrečias pasekmes. Šios ir dar kelios teorijos susiaurina civilinės atsakomybės taikymą.⁴⁰

Kitos teorijos leidžia išplėsti civilinės atsakomybės taikymą. Adekvataus priežastinio ryšio teorija pripažįsta priežastinį ryšį esant tada, kai asmens veiksmai padidina žalos atsiradimo galimybę. Jeigu asmens neteisėti veiksmai kartu su kitomis priežastimis žalos atsiradimo tikimybę paverčia tikrove, laikoma, kad tarp neteisėtų veiksmų ir žalos egzistuoja adekvatus ryšys, nes jie žalos atsiradimo riziką padidina. Pakankamos priežasties teorija skelbia, kad priežastinis ryšys egzistuoja tarp pasekmės ir tos jos priežasties, kuri stipriausiai veikė, turėjo sukaupusi daugiausia energijos, sukėlusios pasekmę.⁴¹

Civilinio kodekso 6.247 straipsnyje pateiktas priežastinio ryšio apibūdinimas leidžia daryti išvadą, kad Civiliniame kodekse įtvirtinta lankstaus priežastinio ryšio doktrina, kuri leidžia teismui konkrečioje byloje atsižvelgti į ieškovo ir atsakovo interesus ir daugelį kitų reikšmingų aplinkybių – nukentėjusiojo elgesį, žalos padariusio asmens kaltės laipsnį, šalių turtinę padėtį ir pan.⁴²

1.2.4. KALTĖ

Civilinė atsakomybė atsiranda tik esant skolininko kaltei, išskyrus įstatymų arba sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės (CK 6.248 str. 1d.).

Civilinėje teisėje kaltė suprantama kaip asmens veiksmų išorinis vertinimas pagal objektyvius elgesio standartus. Laikoma, kad asmuo kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Kalte pripažįstama tai, kad asmuo nesugebėjo elgtis taip, kaip būtų galima protingai iš jo tikėtis. Asmens elgesys konkrečioje situacijoje turi atitikti įstatymuose, kituose teisės aktuose arba teisės šaltiniuose esančius nurodymus ir protingumo reikalavimus. Asmuo gali būti pripažintas kaltu dėl padarytos žalos, jei nesugebėjo elgtis taip, kaip jo vietoje turėjo elgtis arba būtų pasielgęs protingas asmuo. Kalto asmens elgesys suprantamas kaip nemokėjimas užtikrinti reikiamo atidumo, rūpestingumo ir apdairumo, kuris buvo būtinas konkrečiomis sąlygomis.⁴³

⁴⁰ Plačiau apie tai žr.: Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 201-218.

⁴¹ Plačiau apie tai žr.: Ten pat.

⁴² Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)/aut. prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2003. P. 338.

⁴³ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 187-188.

Europos teisinio bendradarbiavimo komiteto ataskaitoje civilinės atsakomybės klausimais yra pateiktas unifikuotas kaltės apibūdinimas. Kalte yra laikomas asmens nesugebėjimas elgtis taip, kaip galima protingai iš jo tikėtis. Kaltas asmens elgesys, neatitinkantis protingo elgesio standartų, gali pasireikšti ir veiksmais, ir neveikimu.⁴⁴

Civilinėje atsakomybėje skolininko kaltė preziumuojama, išskyrus įstatymų numatytus atvejus (CK 6.248 str. 1d.). Prievolės pagal skolininko pareigos pobūdį skirstomos į prievoles pasiekti tam tikrą rezultatą, prievoles užtikrinti tam tikrą apdairumą, uolumo, atidumo ir rūpestingumo laipsnį ir prievoles ką nors garantuoti. Kaltės formos yra tyčia arba neatsargumas. Pastarasis skirstomas į paprastą ir didelį neatsargumą. Tyčia pasireiškia kaip aiškus siekimas padaryti žalą kitam asmeniui ar jo turtui. Žala laikoma padaryta tyčia taip pat ir tais atvejais, kai asmuo neturėjo tikslo padaryti žalą, tačiau jo elgesys sukėlė aiškiai numatomą grėsmę tokiai žalai atsirasti, ir tas asmuo nesiėmė priemonių užkirsti kelią žalos atsiradimui. Neatsargumas pasireiškia kaip atsargumo, atidumo, uolumo ir rūpestingumo stoka. Didelis neatsargumas - elgesys, pasireiškiantis veiksmais, kurių asmuo, laikydamasis bent minimalių atsargumo ir dėmesingumo reikalavimų nebūtų padaręs. Šiuo atveju nėra reikalaujama kito požymio – asmens siekimo padaryti žalą. Neatsargumas yra toks asmens elgesys, kuris neatitinka normalių, paprastai reikalaujamų atidaus, atsargaus elgesio reikalavimų, t. y. neatitinka protingo žmogaus elgesio standarto. Jau romėnai skyrė plačiąją bei siaurąją kaltės sampratas. *Culpa* plačiąja prasme apėmė visas jos formas, t.y. tyčią ir neatsargumą, tuo tarpu siaurąja prasme – tik neatsargumą. Iš esmės šiuolaikinis požiūris į kaltės formas remiasi romėniškąja jurisprudencija.⁴⁵

Knygoje „The Common Law of Europe casebooks: tort law“ galime rasti vaizdingą kaltės formų - tyčios ir neatsargumo, apibūdinimą: į klausimą, kodėl asmuo, padaręs žalą privalo kompensuoti ir atlyginti žalą nukentėjusiajam, atsakymas turi būti drąsus – todėl, kad jis dėl to kaltas. Ir visai nereikia, kad kaltė būtų tyčinė - netgi netyčinė kaltė (kaip mes vadiname neatsargumas) yra pakankamas pagrindas padariusiam žalą asmeniui privalomai ją atlyginti.⁴⁶

Žala arba nuostoliai gali atsirasti ne tik kaip skolininko veiksmų rezultatas, tačiau ir dėl kreditoriaus ar nukentėjusiojo kaltės arba dėl šių asmenų bendros su skolininku kaltės. Kreditoriaus ar nukentėjusiojo asmens kaltė yra pagrindas sumažinti civilinę atsakomybę arba nuo jos visiškai atleisti (CK 6.248 str. 4 d., 6.259 str., 6.282 str. 1 d.). Teismų praktikoje suformuluotos kelios

⁴⁴ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 221.

⁴⁵ Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei (daktaro disertacija). Vilnius: 2005. P. 186-187.

⁴⁶ Walter van Gerven, Jeremy Lever, Piere Larouche. The Common Law of Europe casebooks: tort law. Oxford Portland: Hart Publishing, 2000. P. 14.

svarbios taisyklės, susijusios su kreditoriaus ir nukentėjusio asmens kalte. Nukentėjusio kaltė nėra preziumuojama. Ją turi įrodyti asmuo, kuris šią aplinkybę nurodo kaip savo reikalavimų arba atsikirtimų pagrindą. Kreditoriaus kaltę sudarančios aplinkybės turi būti nustatytos ir iširtos, nes tai gali turėti reikšmės skolininko atsakomybės dydžiui.⁴⁷

Šių taisyklių dėl nukentėjusio asmens kaltės taikymą randame Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinės bylos Nr. 3K-3-951/2001⁴⁸ nutartyje. Bylos esmė: ieškovas E.V. kreipėsi į teismą ir nurodė, kad 2000 m. rugpjūčio 19 d. apie 22 valandą, būdamas Radviliškio automobilių turguje, jis pametė savo piniginę, kurioje buvo jo dokumentai ir pinigai – 10143 litai. Radviliškio rajono policijos komisariatas nustatė, kad piniginę ir joje buvusius pinigus rado trys nepilnamečiai. Ieškovui gražinta tik 800 litų ir 190 litų vertės daiktai. Baudžiamąją bylą dėl radinio pasisavinimo - nusikaltimo, atsisakyta iškelti, kadangi iki pavojingos visuomenei veikos padarymo momento asmenys, trauktini baudžiamojon atsakomybėn, neturėjo tokio amžiaus, kuriam suėjus, ši atsakomybė galima. Ieškovas prašė teismo priteisti iš atsakovų solidariai 9153 litus. Radviliškio rajono apylinkės teismas 2001 m. sausio 19 d. sprendimu ieškinį tenkino iš dalies – priteisė ieškovui iš atsakovų 3000 litų žalos atlyginimą solidariai. Teismas, motyvuodamas priimtą sprendimą, nurodė, kad įstatyminiai nepilnamečių atstovai – jų tėvai tinkamai nevykdė pareigos auklėti ir prižiūrėti savo nepilnamečius vaikus, o tai iš dalies sąlygojo žalos atsiradimą. Kadangi žala padaryta bendrais nepilnamečių veiksmais, pavojingais visuomenei, teismo nuomone, ji priteistina iš atsakovų solidariai. Be minėtų aplinkybių, teismas konstatavo ir tai, kad žala atsirado dėl didelio paties ieškovo neatsargumo. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi ieškovo apeliacinį skundą, Radviliškio rajono apylinkės teismo sprendimą paliko nepakeistą. Kasaciniu skundu ieškovas prašė pakeisti Radviliškio rajono apylinkės teismo sprendimą ir Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartį bei visiškai patenkinti jo ieškinį. Kasatorius, pagrįsdamas savo prašymą, kaip vieną iš argumentų nurodė, kad jo nerūpestingumas neturi jokios reikšmės ir žalos atlyginimas neturėjo būti sumažintas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija nutarė Radviliškio rajono apylinkės teismo sprendimą ir Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartį palikti iš esmės nepakeistus ir patvirtino, kad teismai, nagrinėdami kasatoriaus ieškinį dėl žalos atlyginimo, teisingai taikė civilinio kodekso straipsnį, kuris nustatė žalos atlyginimo sumažinimo pagrindus: nukentėjusiojo didelis neatsargumas, padėjęs žalai atsirasti ar jai padidėti. Šiuo pagrindu teismas

⁴⁷ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 189-190.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 17 d. nutartis. Civilinė byla Nr. 3K-3-951/2001// <http://www.lat.lt>

gali sumažinti žalos atlyginimą, kai nustato konkrečias bylos aplinkybes. Šioje byloje teismas nustatė aplinkybes, sudarančias pagrindą žymiai sumažinti priteistinos žalos dydį: kasatoriaus didelį neatsargumą, turėjusį įtakos žalai atsirasti ir atsakovų blogą turtinę padėtį. Šioje byloje nustatyta, kad žala ieškovui atsirado ne dėl to, kad nepilnamečiai be teisėto pagrindo įgijo ieškovo pinigus, bet dėl to, kad jie, radę šiuos pinigus, pažeisdami įstatymų reikalavimus, juos pasisavino ir išleido, t.y. žala atsirado dėl jų neteisėtų veiksmų.

Žalos faktas ne visada reiškia, jog įmanoma pritaikyti civilinę atsakomybę. Išanalizavus konkrečios bylos aplinkybes, gali paaiškėti, jog nėra vienos kurios būtinų civilinės atsakomybės sąlygų – neteisėtų veiksmų, kaltės ar priežastinio ryšio. Tokiais atvejais civilinė atsakomybė negalima, nes žalą sąlygojo ne atsakovo veiksmai ar neveikimas, o pašalinė priežastis. Yra atvejų, kai netgi nustatčius, jog žala atsirado dėl atsakovo veiksmų, teismas atsakovą nuo civilinės atsakomybės atleidžia, jeigu jis pateikia įtikinamus žalos padarymo pateisinimo įrodymus, pvz., įrodo, jog žala buvo padaryta dėl būtiniosios ginties arba jog pats nukentėjęsysis sutiko, kad būtų padaryta žala, ir pan. Paprastai yra nurodomi penki atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai: nenugalima jėga, būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas, žalos padarymas atliekant teisėtus veiksmus ir nukentėjusiojo sutikimas.

Civilinės atsakomybės socializacija, nukentėjusiojo interesų apsauga, žmogaus iki galo nekontroliuojamų technologijų skaičiaus augimas verčia palaipsniui atsisakyti nuo kaltės, kaip civilinės atsakomybės sąlygos ir principo. Atvejai, kai civilinė atsakomybė atsiranda ir taikoma, nesant žalą padariusio asmens kaltės, vadinama absoliučia arba griežta atsakomybe. Teorinis šios atsakomybės pagrindas – rizikos teorija, pagal kurią rizika yra pripažįstama esminiu civilinės atsakomybės be kaltės elementu. Teorijos esmę sudaro postulatas „jeigu asmens veikla ar jo veikloje naudojami daiktai kelia didesnę žalos atsiradimo riziką, o šis asmuo, nors ir suvokdamas egzistuojančią riziką, tačiau jos nepaisydamas, savo veiklos neatsisako, vadinasi, jis prisiima visą atsakomybę už rizikos materializavimąsi, t.y. už žalos atsiradimą.⁴⁹

Vienas iš civilinės atsakomybės išskirtinių bruožų yra atsakomybės kilimas be kaltės arba trečiųjų asmenų atsakomybė – pareiga atlyginti žalą atsiranda netgi tada, kai žala padaroma ne dėl asmenų tiesioginių veiksmų. “Teigiame, kad pareiga atlyginti žalą net ir nenustačius asmens, padariusio žalą kaltės (dažnai tokia pareiga teisinėje literatūroje vadinama objektyviaja atsakomybe), negali būti traktuojama kaip sankcija. Tačiau nenorėtume sutikti, kad negatyviosios atsakomybės už žalą, padarytą, nesant veiksmuose kaltės, apskritai negalime vadinti atsakomybe,

⁴⁹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 228-229.

teigiant R. Ago žodžiais kad “tik teisinio leksikono skurdumas gali paaiškinti, kad mes vartojame tą patį terminą nusakant tiek vienokią, tiek kitokią situaciją”. Ir štai kodėl. Pareiga atlyginti žalą - tai hipotetinė įpareigojanti norma, kurios paskirtis - atkurti tam tikrą turtinę pusiausvyrą. Jei asmuo savanoriškai atlygina žalą, jis atlieka savo teisinę pareigą. Tačiau tais atvejais, kai asmuo, kuriam nustatyta teisinė pareiga atlyginti žalą, nesutinka to padaryti (arba nesutinka su žalos dydžiu), tai žalą patyręs asmuo kreipiasi į teismą, prašydamas patvirtinti pažeidusio teisę asmens pareigą. Tokiais atvejais teismas patikslina žalos dydį (t.y. teisinės pareigos apimtį), ir valstybė garantuoja priverstinį šios pareigos atlikimą. Taigi klystame teigdami, kad pareiga atlyginti žalą, atsiradusi dėl teisėtų veiksmų, yra nuobauda už šiuos veiksmus. Tačiau negatyvioji teisinė atsakomybė kaip privertimas atlyginti dėl asmens veiksmų (tiek kaltų, tiek nekaltų) atsiradusią žalą yra jo pozityviosios pareigos neįvykdymo pasekmė - o jau dėl teisinės pareigos geruoju atlyginti žalą neįvykdymo asmuo yra kaltas”.⁵⁰

Panašiai traktuotina ir tėvų pareiga atlyginti jų nepilnamečių vaikų padarytą turtinę žalą. Iš tikrųjų įstatymai įpareigoja tėvus prižiūrėti ir auklėti savo vaikus, ir grasina tėvams įvairiausiomis sankcijomis - administracinėmis bandomis ir net baudžiamąja atsakomybe. Tačiau teisė negali grasinti tėvams pareiga atlyginti dėl vaikų elgesio atsiradusią turtinę žalą, siekdama, kad vaikai tos žalos nepadarytų, nes grasiname tik teisės normos adresatui, t.y. ir teisinis reikalavimas, ir teisinė sankcija yra adresuoti tam pačiam asmeniui. Civilinės teisės specialistų siūloma “kaltės perkėlimo koncepcija”, teigianti, „kad tėvai neprižiūrėjo savo vaikų, ir kaip tik todėl jiems skiriama nauja ir jiems nenaudinga teisinė pareiga (teisinė sankcija) nėra vykusi ir negali būti atramos tašku, leidžiančiu tėvų pareigą atlyginti vaikų veiksmais padarytą žalą traktuoti kaip teisinę sankciją“.⁵¹ Autorės nuomone, G. Lastauskienės disertacijoje išreikšti teiginiai iš dalies yra teisingi, nes tėvų atsakomybė už nepilnamečių vaikų padarytą žalą greičiau yra teisinis reikalavimas, o ne teisinė sankcija – nes ši prievolė tiesiogiai veikia ne teisės pažeidėją – nepilnametį, o tėvus. Tačiau iš kitos pusės, kodėl negalėtumėme šio teisinio reikalavimo laikyti tam tikra sankcija ir traktuoti jo kaip sankcijos už savo, kaip tėvų, pareigos auklėti ir prižiūrėti vaikus nevykdymą ar netinkamą vykdymą.

⁵⁰ Lastauskienė G., Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Daktaro disertacija. Vilnius: 2002. P. 81.

⁵¹ Ten pat, P. 82.

1.3. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS RŪŠYS

Atsižvelgiant į atsakomybės atsiradimo pagrindus, Civiliniame kodekse išskiriama sutartinė ir nesutartinė, kitaip deliktinė, atsakomybė (CK 6.245 str. 2 d.). Dviejų civilinės atsakomybės rūšių egzistavimas pripažįstamas visose teisės sistemose. Nors ir būdamos skirtingos, sutartinė ir deliktinė atsakomybė pasak V.Mikelėno turi kelis bendrus bruožus⁵²:

1) abi civilinės atsakomybės rūšys yra turtinės prievolės, kurių turinį sudaro kreditoriaus teisė reikalauti atlyginti padarytą žalą ir skolininko pareiga tą reikalavimą įvykdyti;

2) tiek sutartinės, tiek deliktinės atsakomybės pagrindinė funkcija – kompensacinė, t.y. siekiama ne nubausti skolininką, o gražinti kreditorių į tokią padėtį, kokioje jis būtų buvęs, jeigu nebūtų įvykdytas deliktas arba jeigu būtų buvusi tinkamai įvykdyta sutartis;

3) bet kurios iš šių dviejų civilinės atsakomybės rūšių taikymas nepašalina galimybės taikyti ir kitus civilinių teisių gynimo būdus arba kitas teisinės atsakomybės rūšis;

4) ir sutartinė, ir deliktinė atsakomybė atsiranda kaip naujos prievolės jau egzistuojančios sutartinės prievolės pažeidimo pagrindu arba delikto pagrindu;

5) abiejų civilinės atsakomybės rūšių taikymo atvejais skolininkas patiria turtinio pobūdžio neigiamus praradimus.

Teisinėje literatūroje paprastai akcentuojami ne civilinės atsakomybės rūšių panašumai, bet jų skirtumai⁵³:

- 1) skirtingas jų atsiradimo pagrindas: vienu atveju sutarties pažeidimas, kitu atveju – delikto ar kitaip žalos padarymas;
- 2) skirtingi ieškininės senaties terminai, nustatyti sutartinės arba deliktinės atsakomybės taikymui – CK 1.125 str. numato taikyti bendrą 10 metų ieškinio senaties terminą, o reikalavimams dėl padarytos žalos – sutrumpintą 3 metų terminą;
- 3) nevienodas atsakomybės dydis bei jo nustatymo principai: sutartinės atsakomybės dydį gali apriboti sutarties šalys arba jos gali susitarti visai netaikyti atsakomybės, deliktinės atsakomybės atveju tokie susitarimai negalimi;
- 4) skirtingos atsakomybės apdraudimo galimybės: deliktinę atsakomybę galima apdrausti, o sutartinės – ne.

⁵² Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P.44.

⁵³ Ten pat, P. 44.

1964 m. Europos Tarybos Ministrų Komitetas iš įvairių valstybių teisininkų sudarė ekspertų grupę, kuri pateikė Europos teisinio bendradarbiavimo komitetui ataskaitą, kurioje yra randamos sutartinės ir deliktinės atsakomybės sąvokos. Šioje ataskaitoje pateikiamos sąvokos įgalina beveik vienodai suprasti sutartinę ir deliktinę atsakomybę kontinentinės ir bendrosios teisės sistemos šalyse. Sutartinė atsakomybė apibrėžiama kaip prievolė atlyginti žalą, atsirandanti neįvykdžius arba netinkamai įvykdžius sutartį. Šis apibrėžimas reiškia, kad viena iš būtinų sutartinės civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygų yra sutartinių santykių tarp šalių egzistavimas. Pažeidus šiuos santykius, t.y. neįvykdžius ar netinkamai įvykdžius sutartį, atsiranda nauja prievolė.⁵⁴

Panašiai sutartinė civilinė atsakomybė yra apibūdinama ir Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.245 str. 3 d., dar papildomai nurodant, jog sutartinė atsakomybė apima ne tik pareigą atlyginti sutarties neįvykdymu ar netinkamu įvykdymu padarytus nuostolius, bet ir pareigą sumokėti netesybas už tai: „Sutartinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, kuri atsiranda dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų (sumokėti baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius)“.

Deliktinė civilinė atsakomybė minėtoje ataskaitoje apibūdinama kaip pareiga atlyginti padarytus nuostolius, išskyrus pareigą atlyginti sutarties pažeidimu padarytus nuostolius. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.245 str. 4 d. deliktinė atsakomybė apibrėžiama taip pat nenukrypstant nuo tarptautinių aktų rekomenduojamų požymių: „Deliktinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais“.

Sutartinė ir deliktinė civilinė atsakomybė Civilinio kodekso prasme skiriasi savo forma: sutartinė atsakomybė gali pasireikšti nuostolių arba netesybų forma, deliktinė atsakomybė – tik nuostolių atlyginimo forma. Atitinkamai skiriasi ir jų atsiradimo sąlygos: deliktinei atsakomybei atsirasti visada yra būtina žala, tuo tarpu sutartinė atsakomybė netesybų forma atsiranda ir nesant žalos. Taigi, Civilinio kodekso 6.256 straipsnis apibrėžia sutartinės atsakomybės atsiradimo pagrindą ir teigia, kad kiekvienas asmuo privalo tinkamai ir laiku vykdyti savo sutartines prievoles, o neįvykdęs ar netinkamai įvykdęs savo sutartinę prievolę, privalo atlyginti kitai sutarties šaliai šios patirtus nuostolius, sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o 6.263 straipsnyje apie deliktinę

⁵⁴ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 45-46.

atsakomybę sakoma, kad kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu ar neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą, privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo.

Sutartinės ir deliktinės civilinės atsakomybės skirtumus galima išvengti taip pat jų santykiyje su kitais pažeistų teisių gynimo būdais. Sutartinių santykių tarp šalių egzistavimas suteikia šalims žymiai didesnę galimybę kartu su civiline atsakomybe taikyti ir kitus pažeistų teisių gynimo būdus. Kitų pažeistų teisių gynimo būdų, taikomų kartu su deliktine atsakomybe, sąrašas yra siauresnis negu sutartinės atsakomybės atvejais.⁵⁵

Šiame darbe dėl ribotos darbo apimties tik trumpai aptarsime nepilnamečių sutartinės civilinės atsakomybės ypatumus - pagrindinius principus apžvelgsime šio darbo 2.1. ir 2.2. skyriuose, kuriuose nagrinėsime nepilnamečių veiksnio ypatumus. Nepilnamečių sutartinės civilinės atsakomybės ypatumai bei klausimai galėtų būti atskira mokslinio darbo tema.

Civilinė atsakomybė gali būti skirstoma ir pagal kitokius kriterijus. Pavyzdžiui, jei kalbame apie kelių asmenų atsakomybę (skolininkų daugetas), išskiriame dalinę ir solidariąją atsakomybę. Paprastai nuostolius atlyginti privalo prievolę pažeidusi šalis. Kai prievolę pažeidusia šalimi yra keli skolininkai, tai jų atsakomybės dydis priklauso nuo to, ar pažeista prievolė yra dalinė, ar solidarinė.⁵⁶ Dalinė atsakomybė – kai kiekvienas iš skolininkų atsako kreditoriui ta dalimi, kurią jam numato įstatymas arba sutartis. Apskritai dalinė atsakomybė yra bendro pobūdžio taisyklė, taikoma tuo atveju, kai įstatymas arba sutartis nenustato solidariosios arba subsidiariosios atsakomybės.⁵⁷ Atsakomybės dalys pripažįstamos lygiomis, jei įstatymas arba sutartis nenumato kitokių dalių (CK 6.5 str.). Solidarioji atsakomybė – dviejų ar daugiau asmenų, iš kurių kiekvienas atsako visa prievole.⁵⁸ Ši atsakomybė taikoma, jei numatyta sutartyje arba įstatyme - tuomet

⁵⁵ Kontinentinės teisės sistemos valstybėse prievolės neįvykdymas ar netinkamas įvykdymas suteikia teisę kitai šaliai reikalauti sutarties nutraukimo. Sutarties nutraukimas paprastai neatima ir galimybės reikalauti nuostolių atlyginimo. Sutarties nutraukimas pripažįstamas pažeistų teisių gynimo būdu ir bendrosios teisės sistemos valstybių teismų praktikoje bei teisės doktrinoje. Jeigu skolininkas nevykdo savo pareigos dvišalėje prievolėje, tai kreditorius turi teisę susilaikyti nuo atitinkamos savo pareigos vykdymo. Ši gynimo būdą pripažįsta tiek kontinentinė, tiek bendroji teisė. Restitucija, kaip pažeistų teisių gynimo būdas, yra taikoma ir kontinentinės, ir bendrosios teisės sistemos valstybėse. Restitucija nėra siekiama grąžinti nukentėjusiąją šalį į tokią padėtį, kurioje ji būtų buvusi, jeigu sutartis būtų buvusi įvykdyta. Restitucija siekiama grąžinti sutartį pažeidusiąją šalį į tokią padėtį, kurioje ji būtų buvusi, jeigu sutartis nebūtų buvusi sudaryta. Bendroji ir kontinentinė teisė žino specifinį pažeistų sutartinių teisių gynimo būdą – uždraudimą atlikti tam tikrus veiksmus. Nesutartiniuose santykiuose pažeistų teisių gynimo būdų spektras nėra toks platus. Pagrindinis gynimo būdas žalos padarymo atveju yra deliktinė civilinė atsakomybė, kuri kartais gali būti taikoma kartu su kitais gynimo būdais, kaip konfiskavimu, sunaikinimu, reikalavimu nutraukti tam tikrus veiksmus ir pan. Plačiau apie tai žr.: Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 68-72.

⁵⁶ Vitkevičius P., Vėlyvis S., Staskonis V. ir kt. /atsak. red. Staskonis V. Civilinė teisė (vadovėlis). Kaunas: Vijusta, 1997. P. 429.

⁵⁷ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 179.

⁵⁸ Vasarienė D. Civilinė teisė (paskaitų ciklas). Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002. P. 221.

kreditorius gali pareikšti ieškinį bet kuriam iš bendraskolininkų visos apimties arba dėl dalies (CK 6.6 str.).

Civilinėje teisėje pagrindinė yra asmens atsakomybė (skolininko, žalą padariusio asmens), kuri atsiranda pagal įstatymą. Greta pagrindinės atsakomybės įstatymo ar sutartyje numatytais atvejais gali būti subsidiarioji (papildoma) atsakomybė. Būtinai šios rūšies atsakomybės bruožas, kad pirmiausia turi būti reikalaujama iš pagrindinio skolininko, pažeidusio prievolę, tik tada reikalavimas nukreipiamas į subsidiariai atsakingą skolininką (CK 6.245 str. 5 d.). Jai būdingi šie požymiai⁵⁹: 1) subsidiarioji atsakomybė atsiranda tik tai tiesiogiai įstatyme arba sutartyje numatytais atvejais; 2) subsidiarioji atsakomybė taikoma tik tai esant pagrindinei atsakomybei; 3) subsidiarioji atsakomybė taikoma asmenims, kurie neatsako pagal pagrindinę prievolę; 4) subsidiariosios atsakomybės dydis negali viršyti pagrindinės atsakomybės dydžio; 5) subsidiariosios atsakomybės taikymas gali būti apribotas įstatymo, sutarties; 6) papildomo skolininko pareiga atsakyti atsiranda tik kai pagrindinis skolininkas atsisako įvykdyti savo prievolę ar jos neįvykdo per nustatytą terminą.

Be tiesioginės atsakomybės, gali būti atsakomybė, susijusi su atgręžtiniais (regresiniais) reikalavimais. Atgręžtinė atsakomybė atsiranda tada, kai pagal tiesioginį reikalavimą skolininkas atsako ne tik už savo veiksmus, bet ir už kitų asmenų teisės pažeidimus (CK 6.9 str.). Ji būna, kai esant keleto asmenų solidarinei atsakomybei kreditorius išieško visus nuostolius iš vieno skolininko. Po to, atlyginęs nuostolius, skolininkas turi teisę atgręžtine tvarka išreikalauti iš kitų solidarių atsakovų atitinkamai kompensuoti išieškotus nuostolius.⁶⁰

⁵⁹ Vasarienė D. Civilinė teisė (paskaitų ciklas). Vilnius : Vilniaus vadybos kolegija, 2002. P. 221.

⁶⁰ Ten pat, 222.

2. CIVILINĖS TEISĖS SUBJEKTŲ - FIZINIŲ ASMENŲ TEISNUMAS IR VEIKSNUMAS

Civilinės atsakomybės, kaip ir kitokios prievolės dėl žalos padarymo, šalys yra kreditorius ir skolininkas. Kreditorius yra žalos atlyginimo prievolės dalyvis, kuriam priklauso teisė reikalauti atlyginti žalą (CK 6.1. str.). Skolininkas yra žalą padaręs asmuo. Delikto atveju tai gali būti asmuo, kuris padarė žalą, arba asmuo, kuriam įstatymas numato atsakyti už kito asmens veiksmus arba už jo valdomų daiktų padarytą žalą. Pereinant į išsamesnį nepilnamečių atsakomybės nagrinėjimą būtų naudinga susipažinti ir išanalizuoti pačios civilinės teisės subjektų teisnumo ir veiksnio sąvokas ir ypatumus.

Civilinės teisės subjektai yra fiziniai ir juridiniai asmenys, dalyvaujantys civiliniuose teisiniuose santykiuose. Fizinais asmenimis vadinami žmonės, o juridiniais asmenimis žmonių sukurti teisiniai dariniai (organizacijos), turintys įstatymų tvarka suteiktą teisinį subjektiškumą. Šiame darbe mes panagrinėsime fizinių asmenų teisnumo ir veiksnio ypatumus, kadangi tai mums aktualu, atsižvelgiant į darbo temą.

Šiuolaikinė teisė teisinį subjektiškumą pripažįsta kiekvienam žmogui. Teisinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad fizinių asmenų teisinį subjektiškumą sudaro civilinis teisnumas ir civilinis veiksniumas.

Civilinis teisnumas - tai asmens galėjimas turėti civilines įstatymų suteikiamas teises ir pareigas. Teisnumas yra abstrakti teisinė kategorija, kuri nusako asmens teisinį statusą ir reiškia galimybę būti subjektu tų teisių ir pareigų, kurias numato įstatymai. Tai kiekvieno fizinio asmens bendra galimybė, pavyzdžiui, turėti turtą nuosavybės teise, t. y. būti bet kokių nuosavybės teisių santykių subjektu. Fizinio asmens teisnumas atsiranda gimimo momentu ir išnyksta, jam mirus (CK 2.2 str.). Tai, kad asmuo yra teisnus, dar nereiškia, kad jis turi konkrečias teises ir pareigas. Konkrečias civilines teises ir pareigas teisnus fizinis asmuo įgyja esant atitinkamiems teisiniams faktams: sandoriams, administraciniais aktams, kitiems veiksams bei įvykiams. Taigi teisnumas yra prielaida, sąlygojanti konkrečios subjektinės teisės atsiradimą. Fizinio asmens civilinio teisnumo turinį apibrėžia Civilinio kodekso 2.4 straipsnis: „Fiziniai asmenys vadovaujantis įstatymais gali turėti turtą, kaip privačios nuosavybės objektą, teisę verstis ūkine komercine veikla, steigti įmones ar kitokius juridinius asmenis, paveldėti turtą ir palikti jį testamentu, pasirinkti veiklos rūšį ir gyvenamąją vietą, turėti išradimo, pramoninio pavyzdžio autoriaus teises, taip pat turėti kitokias turtines ir civilinės teisės saugomas asmenines neturtines teises“. Kai kurias civilines teises ir pareigas, nustato ir Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai, tarptautiniai aktai.

Teisnumo esmė susijusi su leidimu įgyti subjekcinę teisę. Ir tik nepilnamečių ir neįgalių asmenų teisnumas sutampa su subjektine teise, nes ir vienu, ir kitu atveju pareigas, kurių vykdymu tie asmenys turėtų legalizuoti ir garantuoti savo teisę į gyvybę, į sveikatą, laisvę ir kita, perima tėvai, visuomenė, valstybė. Kiekvienas pilietis, taip pat ir nepilnametis, tvirtai žino, kad jis yra teisnus, t.y. turi leidimą įgyti pareigų vykdymu bet kurią teisę. O vykdyti pareigas reikia ne tik ekonominių, bet ir asmenybės galių, kurios nėra asmeniui duotos gimstant.⁶¹

Civilinis veiksnumas - tai fizinio asmens galimybė savarankiškai ir visa apimtimi įgyti, įgyvendinti savo teises ir prisiimti pareigas bei savarankiškai atsakyti už jų nevykdymą.⁶² Skirtingai nei civilinis teisnumas, civilinis veiksnumas priklauso nuo dviejų aplinkybių: pirma, nuo amžiaus, antra, nuo asmens psichikos būklės, t. y. nuo gebėjimo ir galėjimo suvokti savo veiksmų esmę ir reikšmę ir juos valdyti. Veiksnumas – „tai ne tik teisės normų suteiktas asmeniui leidimas įgyti bet kurias įstatymo neuždraustas subjektines teises, bet ir asmens dvasinis, intelektinis, fizinis gebėjimas pačiam savo veiksmais tokias teises susikurti, jas įgyvendinti atitinkamų pareigų vykdymu“.⁶³

Tik gimęs žmogus yra teisnus, tačiau tuo momentu jis dar nėra veiksnus. Jis pats negali savo teisių įgyvendinti - už jį tai atlieka tėvai arba globėjai (rūpintojai). Fizinio asmens civilinis veiksnumas atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t. y. kai jam sueina 18 metų (CK 2.5 str. 1 d.). Tai bendroji taisyklė, o jos išimtis - fizinis asmuo gali įgyti visišką civilinį veiksnumą ir neturėdamas 18 metų, kai jis veiksnumą įgyja nuo santuokos sudarymo momento, kai vadovaudamasis Civilinio kodekso 3.14 straipsniu teismas sumažina santuokinį amžių. Jeigu vėliau ši santuoka nutraukiama arba pripažįstama negaliojančia dėl priežasčių, nesusijusių su santuokiniu amžiumi, nepilnametis įgyto veiksnumo nepraranda (CK 2.5 str. 2 d.).

Šiuolaikinei teisei, taip pat ir nepilnamečių civilinei atsakomybei, aktualūs romėniškieji veiksnumo ribojimo pagrindai, nes daugelis romanistų skiria tokį veiksnumo apimtį lemiantį veiksnį, kaip amžių. Romėnų teisės šaltiniuose galime rasti eilę juridinių išraiškų, kuriomis naudojasi ir šiuolaikinis įstatymų leidėjas. Ulpianas nurodė, kad nepilnametis turi vengti bet kokių civilinių prievolių, kad „nelaikoma galint reikšti savo valią tą, kuris yra pavaldus tėvui“.⁶⁴

Kai kurių valstybių galiojančioje civilinėje teiseje pastebima labai daug giminingumo su romėnų teise, sprendžiant amžiaus įtakos fizinių asmenų veiksnumui klausimą. Nepilnamečiai asmenys pagal turimo civilinio veiksnumo apimtį Rusijos Civiliniame kodekse, lygiai kaip ir buvo

⁶¹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 326-327.

⁶² Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys /vadovas prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2002. P. 25.

⁶³ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 328.

⁶⁴ Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei (daktaro disertacija). Vilnius: 2005. P. 57.

Romoje, skirstomi į tris grupes. Mažamečio nesulaukusio 6 metų veiksnumo apimtis yra analogiška romėniškųjų *infantes*; nepilnamečių nuo 6 iki 14 metų – *impuberes* - šios amžiaus grupės asmenims savarankiškai leidžiama sudaryti smulkius buitinius sandorius ir sandorius, susijusius su neatlygintinu naudos gavimu (Rusijos Federacijos CK 28 str. 2 d.). Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų turi civilinį teisinį veiksnumą, kuris tapatus romėniškajai *minores* kategorijai – pastarieji turi teisę disponuoti savo lėšomis bei būti iš sandorių atsirandančių prievolių subjektais. Tačiau Rusijos Federacijos Civilinis kodeksas numato, kad kai nepilnametis sudaro didelės vertės sandorį, reikalingas rašytinis tėvų ar rūpintojų sutikimas – toks pat reikalavimas galiojo ir romėnų teisėje.⁶⁵

Jei trumpai apžvelgtumėme kitų šalių įstatymus, tai pamatytumėme, kad daugumoje iš jų asmuo įgyja civilinį veiksnumą, kaip ir Lietuvoje – nuo 18 metų. Pvz. Anglijoje pilnamečiu ir visiškai veiksniumi asmuo tampa 18 metų, Italijoje teisę savarankiškai veikti ir įgyvendinti savo teises asmuo įgyja taip pat nuo 18 metų. Daugumoje JAV valstijų visišką veiksnumą asmuo įgyja nuo 18 metų amžiaus, kai kuriose – nuo 19 metų. Olandijoje visišką civilinį veiksnumą fiziniai asmenys įgyja nuo 18 metų, o sulaukęs 16 metų nepilnametis gali būti emancipuotas, t.y. teismo sprendimu jam gali būti suteikta teisė daugumą sandorių sudaryti savarankiškai. Prancūzijos Civiliniame kodekse nepilnamečiai laikomi neveiksniais asmenimis – visišką civilinį veiksnumą asmuo įgyja taip pat nuo 18 metų amžiaus. Švedijoje, Vokietijoje visišką civilinį veiksnumą asmenys įgyja nuo 18 metų, o štai Šveicarijoje – nuo 20 metų.⁶⁶

Rusijoje teisnumą fizinis asmuo, kaip ir kitose šalyse, įgyja gimdamas (Rusijos Federacijos CK 17 str. 2 d.); veiksnumą asmuo įgyja nuo pilnametystės, t.y. 18 metų (Rusijos Federacijos CK 21 str. 1 d.). Rusijos Civilinis kodeksas taip pat santuoką bei emancipaciją nurodo kaip nepilnamečio veiksnumo sąlygas.

Nepilnametis gali įgyti visišką veiksnumą ir emancipacijos būdu, t. y. nepilnametis asmuo gali būti pripažintas veiksniumi tais atvejais, kai yra pagrindas leisti nepilnamečiui, sulaukusiam šešiolikos metų amžiaus, savarankiškai įgyvendinti visas pilnamečio asmens teises ir vykdyti pareigas. Pavyzdžiui, nepilnametis gauna darbo užmokestį, turi pakankamai lėšų, iš kurių gali įsigyti nekilnojamojo turto ar kitaip savarankiškai dalyvauti civilinėje apyvartoje. Tokio nepilnamečio asmens, norinčio įgyti visišką veiksnumą, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų pareiškimu teismas, vadovaudamasis Civilinio kodekso 2.9 straipsniu, gali nepilnametį pripažinti visiškai veiksniumi (emancipuoti). Visais atvejais nepilnametis gali būti pripažintas visiškai veiksniumi tik esant paties

⁶⁵ Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei (daktaro disertacija). Vilnius: 2005. P. 58.

⁶⁶ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996. P. 172-185.

nepilnamečio sutikimui. Tačiau jeigu emancipuotas nepilnametis įgyvendindamas savo teises ar vykdydamas pareigas daro žalos savo ar kitų asmenų teisėms ar teisėtiems interesams, teismas, remdamasis nepilnamečio tėvų, rūpintojo ar globos (rūpybos) institucijos pareiškimu, gali panaikinti tokį visiško veiksnumo pripažinimą.⁶⁷

Visiškas civilinis veiksnumas įgyjamas laipsniškai sulaukiamo amžiaus tarpsniais. Lietuvoje iki pilnametystės, t.y. 18 metų amžiaus, nepilnamečiai gali turėti tik dalinį civilinį veiksnumą, išskyrus anksčiau nurodytas išimtis. Smulkiau panagrinėsime nepilnamečių veiksnumą atskirais amžiaus tarpsniais, taip kaip tai apibrėžiama Lietuvos Respublikos Civiliname kodekse.

2.1. NEPILNAMEČIŲ IKI 14 METŲ CIVILINIS VEIKSNUMAS

Nepilnamečiai iki keturiolikos metų yra neveiksnūs. Už juos jų vardu sandorius sudaro tėvai ir globėjai. Pagal tokio nepilnamečio sutartines prievoles atsako ne pats nepilnametis, o jo atstovai pagal įstatymą, jeigu neįrodo, kad prievolė buvo pažeista ne dėl jų kaltės. Tačiau Civiliniame kodekse nustatoma, jog nepilnamečiai iki 14 metų „turi teisę savarankiškai sudaryti smulkius buitinius sandorius, sandorius, susijusius su asmeninės naudos gavimu neatlygintinai, taip pat sandorius, susijusius su savo uždirbtų lėšų, atstovų pagal įstatymą ar kitų asmenų suteiktų lėšų panaudojimu, jeigu šiems sandoriams nėra nustatyta notarinė ar kita speciali forma“ (CK 2.7 str. 3 d.). Sąvoka „smulkūs buitiniai sandoriai“ apima maisto produktų, kanceliarinių prekių, knygų, laikraščių įsigijimą, kai sandorio kaina nedidelė ir atsiskaitoma grynaisiais pinigais iš karto, sudarant sandorį. Kiti sandoriai, susiję su asmeninės naudos gavimu – dovanų priėmimas, sutikimas, kad nepilnametį neatlygintinai mokyti, ir panašiai. Nepilnametis iki 14 metų amžiaus taip pat gali savarankiškai naudoti lėšas, kurios yra jo uždarbis ar stipendija, taip pat jam jo tėvų ar globėjų duotas ar padovanotas lėšas.⁶⁸

Nepilnametis iki 14 metų neturi teisės savarankiškai už savo lėšas sudaryti sandorių, kuriems būtina notarinė forma (CK 1.74 str.). Sąvoka „kitokia speciali forma“ apima paprasta rašytine forma sudaromus sandorius, kuriems privaloma teisinė registracija (CK 1.75 str.). Už nepilnamečius iki 14 m. sandorius jų vardu sudaro tėvai arba globėjai (CK 2.7 str. 1 d.). Civilinio kodekso 2.7 straipsnio 5 dalyje reglamentuojami atvejai, kai nepilnametis iki 14 metų sudaro sandorį, kurio, pagal šio

⁶⁷ Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė I., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 156-157.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys /vadovas prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2002. P. 31-32.

straipsnio 3 dalį, jis neturėjo teisės savarankiškai sudaryti. Tačiau tokie sandoriai nėra negaliojantys. Jie yra nuginčijami, todėl nepilnamečio atstovai pagal įstatymą turi teisę tokį sandorį patvirtinti (CK 1.79 str.), jeigu šis yra naudingas nepilnamečiui ir nepažeidžia jo teisių ir teisėtų interesų (CK 1.84 str. 4 d.).⁶⁹

Nors kai kuriuos sandorius nepilnamečiams leidžiama savarankiškai sudaryti ir iki 14 metų, tačiau už šių sandorių neįvykdymą atsako ne nepilnamečiai, o jų atstovai pagal įstatymą (tėvai, globėjai). Tai reiškia, kad tokiu atveju nepilnamečio atstovai pagal įstatymą atsako savo turto. Civilinio kodekso 2.7 straipsnio 4 dalyje nurodyta tik viena šios taisyklės išimtis - nepilnamečio atstovai atleidžiami nuo atsakomybės už nepilnamečio savarankiškai sudaryto sandorio pažeidimą tik jeigu įrodo, kad prievolė pažeista ne dėl jų kaltės.

Tėvai ar globėjai, sudarydami ir vykdydami sandorius, privalo veikti išimtinai dėl nepilnamečio interesų. Tėvų ir globėjų teises ir pareigas tvarkant nepilnamečių turtą nustato Civilinio kodekso trečiosios knygos normos. Civilinio kodekso 3.185 straipsnis numato, kad nepilnamečių vaikų turtą jų tėvai tvarko uzufukto⁷⁰ teisėmis, taigi šiems santykiams būtų taikomos Civilinio kodekso ketvirtosios knygos normos, reguliuojančios uzufukto kaip daiktinę teisę. Pažymėtina, kad šiuo atveju yra ir tam tikra specifika, ir ji visų pirma susijusi su vaiko interesų apsauga. Civilinio kodekso 3.186 straipsnio 1 dalis numato, kad tėvai privalo tvarkyti savo nepilnamečių vaikų turtą išimtinai vaikų interesais. Be to, tėvų uzufukto teisės negalima perleisti kitiems asmenims, jos įkeisti, suvaržyti, iš jos taip pat negali būti išieškoma. Išskirtinis vaidmuo kontroliuojant tėvų veiklą, susijusią su nepilnamečių vaikų turto tvarkymu, suteikiamas teismui. Jei yra pagrindas, teismas nušalina tėvus nuo jų nepilnamečio vaiko turto tvarkymo, panaikina tėvų uzufukto teisę į vaiko turtą bei skiria kitą asmenį nepilnamečiui priklausančio turto administratoriumi (CK 3.185 str.).⁷¹

Jei palygintume Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso nuostatas su Rusijos Federacijos Civilinio kodekso nuostatomis dėl asmenų iki 14 metų amžiaus veiksnio, tai rastume labai panašų apibrėžimą – tokie asmenys gali sudaryti smulkius buitinius sandorius; sandorius, susijusius su neatlygintinu naudos gavimu, jeigu jiems nėra nustatyta notarinė ar valstybinė registracija; sandorius, susijusius su disponavimu nuosavomis lėšomis (Rusijos Federacijos CK 28 str. 2 d.).

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys /vadovas prof. Mikėlėnas V. Vilnius: Justitia, 2002. P. 32.

⁷⁰ Civilinio kodekso 4.141 straipsnio 1 dalyje apibrėžta uzufukto sąvoka: „Uzufuktas – asmens gyvenimo trukmei ar apibrėžtam terminui, kuris negali būti ilgesnis už asmens gyvenimo trukmę, nustatyta teisė (uzufukto teise) naudoti svetimą daiktą ir gauti iš jo vaisius, produkciją ir pajamas“.

⁷¹ Ten pat, P. 31.

2.2. NEPILNAMEČIŲ NUO 14 IKI 18 METŲ CIVILINIS VEIKSNUMAS

Nepilnamečiai, sulaukę 14 metų, įgyja dalinį veiksnumą ir patys atsako pagal savo sutartines prievoles (CK 2.8 str. 5 d.). Sulaukę šio amžiaus, sandorius jie gali sudaryti savarankiškai, o kitus sandorius - tik savo atstovų pagal įstatymą - tėvų ar rūpintojų, sutikimu. Sutikimo forma turi atitikti sudaromo sandorio formą. Nepilnamečio nuo 14 iki 18 metų sandoris, sudarytas be savo atstovų pagal įstatymą sutikimo, laikomas nuginčijamu (CK 1.88 str.). Tokiu atveju nepilnamečio tėvai ar rūpintojai turi alternatyvą: pirma, jie gali pareikšti ieškinį dėl tokio sandorio pripažinimo negaliojančiu; antra, jie gali duoti sutikimą sudaryti tokį sandorį, kai šis jau sudarytas ir šitaip jį patvirtinti, jeigu sandoris naudingas nepilnamečiui ir atitinka jo interesus (CK 1.79, 1.88 str.).⁷²

Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų taip pat gali savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už šias pajamas, įgyvendinti autorių teises į savo kūrinius, išradimus, pramoninį dizainą, taip pat sudaryti smulkius buitinius sandorius (CK 2.8 str. 2 d.). Be šios normos, yra specialių Civilinio kodekso normų, reglamentuojančių nepilnamečių teisę veikti savarankiškai. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.726, 6.729 straipsniuose sakoma, kad nepilnametis, sulaukęs 16 metų, savarankiškai sudaro sveikatos priežiūros sutartis ir gali būti gydomas tik esant jo sutikimui, išskyrus įstatymo nustatytas išimtis.⁷³

Tais atvejais, kai nepilnametis švaisto, neprotingai naudoja turimas lėšas, sudaro sau pačiam nenaudingus sandorius ar kitaip neprotingai naudoja savo turtą (pvz., perka narkotikus, alkoholinius gėrimus, dalyvauja azartiniuose lošimuose ir pan.), tėvai, vaikų globos (rūpybos) institucijos ar kiti suinteresuoti asmenys gali kreiptis į teismą, prašydami apriboti ar atimti iš tokio nepilnamečio teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu (CK 2.8 str. 3 d.). Nepilnamečio, iš kurio tokia teisė apskritai atimta, turtą tvarko jo atstovai pagal įstatymą, o jis jokių sandorių negali sudaryti. Tokios priemonės teismo sprendime gali būti nustatytos terminuotai, pavyzdžiui, metams, arba iki nepilnamečiui sueis 18 metų.

Civilinio kodekso 2.8 straipsnio 4 dalis įtvirtina tik bendrojo pobūdžio nepilnamečio nuo 14 iki 18 metų teisę savo pinigines lėšas padėti į banką. Kaip ši teisė įgyvendinama nustatys kiti specialūs teisės aktai, reglamentuojantys bankų ir kitų kredito įstaigų veiklą, pavyzdžiui, Lietuvos banko priimti teisės aktai.⁷⁴

⁷² Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys /vadovas prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2002. P. 33.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Ten pat, P. 34.

Rusijos Federacijos Civilinis kodeksas nurodo taip pat – nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų amžiaus civilinis veiksnumas ribotas (Rusijos Federacijos CK 26 str. 1 d.). Jie gali sudaryti sandorius dėl disponavimo savo uždarbiu, kitomis pajamomis; sutartis dėl autorinių ir kitų teisių, kylančių intelektualinės nuosavybės pagrindu; sutartis dėl piniginių indėlių; smulkius buitinius sandorius.

2.3. NEPILNAMEČIŲ PRIPAŽINIMAS VEIKSNIAIS (EMANCIPACIJA)

Civilinio kodekso 2.9 straipsnyje įtvirtintas emancipacijos institutas: „nepilnametis, sulaukęs šešiolikos metų, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų, jo rūpintojo ar jo paties pareiškimu gali būti teismo tvarka pripažintas visiškai veiksnium (emancipuotas), jeigu yra pakankamas pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ar vykdyti pareigas. Visais atvejais, kad nepilnametis būtų pripažintas visiškai veiksnium, reikalingas paties nepilnamečio sutikimas“.

Emancipacija yra vienas iš pagrindų nepilnametį, sulaukusį 16 metų, pripažinti visiškai veiksnium. Civilinio kodekso 2.9 straipsnio 1 dalyje nurodytos tokios nepilnamečio pripažinimo visiškai veiksnium (emancipavimo) sąlygos: a) nepilnametis turi būti sulaukęs 16 metų; b) yra nepilnamečio, sulaukusio 16 metų, noras (sutikimas) pripažinti jį visiškai veiksnium; c) įrodymai patvirtina, kad nepilnametis yra visiškai savarankiškas, sugeba tvarkyti savo turtą, todėl yra pagrindas leisti jam savarankiškai įgyvendinti visas civilines teises ir vykdyti visas civilines pareigas. Įrodymais, patvirtinančiais visišką nepilnamečio savarankiškumą, gali būti jo darbas pagal sutartį ir protingas darbo užmokesčio panaudojimas, savarankiškas vertimasis ūkine komercine veikla, kitokių savarankiškų pajamų ar turto turėjimas ir protingas jų naudojimas.⁷⁵

Jeigu nepilnametis emancipuojamas (pripažįstamas veiksnium), atsiranda teisinių padarinių, numatytų Civilinio kodekso 2.5 straipsnio 1 dalyje. Tai reiškia, kad toks nepilnametis įgijęs visišką civilinį veiksnumą. Taigi emancipuotas nepilnametis gali savarankiškai sudaryti visus sandorius, jis asmeniškai atsako už savo veiksmais padarytą žalą, todėl Civilinio kodekso 6.276 straipsnis šiuo atveju netaikomas. Tačiau emancipuotas nepilnametis neįgyja tų teisių ar pareigų, kurių atsiradimą viešoji ar privatinė teisė sieja su tam tikro amžiaus suėjimu. Pavyzdžiui, emancipuotas asmuo neįgyja rinkimų teisės (Konstitucijos 34 str. 1 d.), teisės vairuoti transporto priemonę, emancipuotas asmuo taip pat negali būti įvaikintojas (CK 3.210 str. 1 d.).

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys /vadovas prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2002. P. 35.

Pagrindas panaikinti emancipaciją asmeniui, nesulaukusiam 18 metų – faktai, patvirtinantys, kad nepilnametis nesugeba savarankiškai tvarkyti savo turto ir kitokių reikalų, naudoja savo turtą neprotingai (švaisto jį, vartoja narkotikus, girtuokliauja, lošia azartinius lošimus ir t.t.) ir šitaip daro žalą savo ar kitų asmenų (pvz., kreditorių, asmenų, kuriuos jis privalo išlaikyti, ir pan.) teisėms ir teisėtiems interesams. Emancipacijos panaikinimas galioja tik ateityje ir neturi grįžtamosios galios. Todėl visi sandoriai, kuriuos emancipuotas asmuo sudarė, iki panaikinta jo emancipacija, galioja.

Emancipacija – šiuolaikinės civilinės teisės institutas, neabejotinai romėnų teisės palikimas. Romoje emancipacijos reikšmė koncentruota ne į veiksnio įgijimą, tačiau ženklino tėvo valdžios pabaigą. Šis emancipacijos efektas šiuolaikinei teisei neaktualus, tačiau emancipacijos terminas betarpiškai gali būti kildinamas iš formalaus romėniškojo teisių perleidimo būdo, pavadinto *mancipatio*. Taip pat dar Romoje emancipuojant pilnametį asmenį, buvo reikalingas jo sutikimas – tą patį reikalavimą aptinkame ir Civilinio kodekso 2.9 str. 1 dalyje.⁷⁶

⁷⁶ Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei (daktaro disertacija). Vilnius: 2005. P. 59-60.

3. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ NEPILNAMEČIŲ PADARYTĄ ŽALĄ YPATUMAI

Civilinio kodekso 6.263 straipsnyje teigiama, kad kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo. Įstatymų numatytais atvejais asmuo privalo atlyginti dėl kito asmens veiksmų atsiradusią žalą arba savo valdomų daiktų padarytą žalą. Šio straipsnio 3 dalyje įtvirtintas vadinamasis netiesioginės atsakomybės institutas. Jo esmė tokia, kad pareiga atlyginti žalą atsiranda ne asmeniui, tiesiogiai savo veiksmais padariusiam žalą, o kitam asmeniui.

Asmuo teisine prasme yra atsakingas už tam tikrą veiksmą ar žalą, jeigu įstatymuose egzistuoja atsakomybę nustatančios ir ją sukeliančios sąlygos. Teigiant, kad asmuo pagal įstatymą yra atsakingas už tam tikrą veiksmą, turima omenyje, kad jis bus nubaustas už to veiksmo padarymą. Tačiau teigimas, kad X yra atsakingas už Y veikos padarymą, nėra tolygus teigimui, kad X padarė Y veiką. Teisinė atsakomybė gali atsirasti tiek už paties teisės pažeidėjo padarytus veiksmus, tiek ir už kitų asmenų veiksmus, jeigu pagal įstatymą už tų asmenų veiksmus atsako kitas asmuo.⁷⁷ Taip kaip kad tėvai atsako už savo nepilnamečių vaikų padarytą žalą.

Kaltumas, arba galėjimas būti kaltu (*culpability*) ilgai buvo suprantamas kaip asmens atsakomybė už smerktiną, neteisingą elgesį. XX amžiuje kaltė suprantama objektyviai, t.y. kaip neteisėtas elgesys arba elgesys, kuris visuomenėje būtų smerktinas ir ne toks, kokio laukiama iš visuomenės nario. Seniau buvo laikomasi tokios koncepcijos, kad asmuo, kuris padarė žalą turi asmeniškai pats atsakyti už tai. Tačiau šiuolaikinė teisė išskėlė klausimą, ar vaikas gali atsakyti pats asmeniškai už paties padarytą žalą.⁷⁸

3.1. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ NEPILNAMEČIŲ PADARYTĄ ŽALĄ YPATUMAI KITOSE ŠALYSE

Knygoje „Principles of European Tort Law: text and commentary“ pateikiama lyginamoji nacionalinių sistemų apžvalga ir teigiama, kad Europos šalis pagal atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą ypatumus galima suskirstyti į tris grupes ar modelius. Pirmoje šalių grupėje, kuriai

⁷⁷ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 21.

⁷⁸ Walter van Gerven, Jeremy Lever, Piere Larouche. The Common Law of Europe casebooks: tort law. Oxford Portland: Hart Publishing, 2000. P. 330 - 332.

priklauso Austrija ir Anglija, – nėra konkrečios atsakomybės už žalą, padarytą vaiko, taisyklės; tėvų kaltę dėl žalos turi įrodinėti nukentėjusysis. Antrai grupei priklausančiose šalyse, kaip Vokietijoje ir Šveicarijoje, tėvų kaltė preziumuojama, bet tėvai gali įrodinėti, kad jie auklėjo savo vaikus ir jais rūpinosi, t.y. įrodinėti savo kaltės nebuvimą. Trečia šalių grupė – tėvai ar globėjai griežtai atsako už savo vaikų padarytą žalą – pagal Prancūzijos teismų praktiką galima daryti išvadą, kad ši šalis iš antrosios grupės perėjo į trečiąją, o ir Italiją galėtumėme priskirti šiai grupei, kadangi šioje šalyje yra labai sunku paneigti kaltę. Europos civilinės teisės pažeidimų grupė (European Group on Tort Law) teigia, kad dauguma Europos šalių galėtų būti priskirtos antrajam modeliui.⁷⁹

V.Mikelėnas knygoje „Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai“, kaip ir prieš tai minėtoje knygoje, suskirsto šalis į tam tikras grupes. Vienose valstybėse už nepilnamečių vaikų padarytą žalą atsako jų tėvai, globėjai ar rūpintojai, jeigu dėl žalos padarymo yra jų kaltė. Tėvų, globėjų ar rūpintojų atsakomybė, esant jų kaltei, gali būti dvejopa. Pirma, tėvai, globėjai ir rūpintojai atsako, esant jų kaltei, visais atvejais, jeigu padaręs žalą vaikas, nėra sulaukęs įstatyme numatyto amžiaus. Pačių nepilnamečių civilinė atsakomybė už padarytą žalą, esant nurodytoms sąlygoms, neatsiranda. Antra, egzistuoja valstybės, kuriose tėvų, globėjų ir rūpintojų atsakomybė už nepilnamečių padarytą žalą yra subsidiarinė, t.y jie atsako tik tuo atveju, jeigu neatsiranda paties nepilnamečio atsakomybė. Šių šalių įstatymai leidžia, atsižvelgiant į konkrečias žalos padarymo aplinkybes, nepilnamečio protinio išsivystymo lygį bei kitas aplinkybes, traukti atsakomybėn patį nepilnametį. Tik teismui nustačius, kad nepilnamečio civilinė atsakomybė negalima, už padarytą žalą atsakomybėn traukiami jo tėvai, globėjai ir rūpintojai. Apibūdintas civilinės atsakomybės principas galioja Japonijoje. Prancūzijoje, Vokietijoje už nepilnamečių padarytą žalą atsako jų tėvai ar juos atstovaujantys asmenys. Pastarųjų kaltė tokiais atvejais preziumuojama, ir jie yra atleidžiami nuo atsakomybės tik tada, jei įrodo savo kaltės nebuvimą. Bendrosios teisės šalyse, taip pat Švedijoje, nepilnamečiai patys atsako už savo veiksmais padarytą žalą. Tėvų ar juos atstovaujančių asmenų atsakomybė gali atsirasti tik tuo atveju, jeigu būtent tėvai ar juos atstovaujantys asmenys paskatino vaiką padaryti žalą arba visiškai neprižiūrėjo vaiko. Švedijoje pagal 1972 m. deliktinės civilinės atsakomybės įstatymą, ši atsakomybė yra taikoma, jei atsižvelgus į jų amžių, veikos pobūdį ir kitas aplinkybes, yra protinga taikyti jiems tokią atsakomybę. Taigi tėvų civilinė atsakomybė yra galima, tik įrodžius jų kaltę dėl konkrečios pareigos pažeidimo.⁸⁰

⁷⁹ Principles of European Tort Law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien New York: Springer, 2005. P. 114.

⁸⁰ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 136-137.

Knygoje „Unification of tort law: liability for damage caused by others“ taip pat yra pateikiamas šalių skirstymas į grupes. Daugumoje Europos šalių galima rasti vienokią ar kitokią apibrėžtą civilinės atsakomybės formą už vaikų padarytą žalą – tai taikytina Prancūzijai, Vokietijai, Italijai, Lenkijai, Ispanijai, Belgijai, Čekijai ir dar kelioms Europos valstybėms. Kaip kontrastas šiai grupei galėtų būti Austrija ir Anglija, kuri neturi griežtai apibrėžtos, bendros nuostatos šiuo klausimu, kaip ir pvz. JAV, jei pažvelgtumėme už Europos ribų. Tačiau visgi Europoje egzistuoja „bendra Europos taisyklė“ dėl tėvų atsakomybės už nepilnamečių vaikų padarytą žalą, tik jos skirtingai apibrėžtos ir taikomos. Dar vienas skirstymas galėtų būti pagal būtinas tėvų kaltės sąlygas: Vokietijoje, Belgijoje, Portugalijoje, Ispanijoje ir Graikijoje tėvai yra atsakingi už nepilnamečių iki 18 metų amžiaus padarytą žalą; Lenkijoje – tėvų kaltė preziumuojama už nepilnamečių iki 13 metų amžiaus padarytą žalą; Prancūzijoje, Šveicarijoje ir Italijoje svarbu dar ir tai, kad vaikas gyventų kartu su tėvais.⁸¹

Vokietijoje, kaip jau ir buvo minėta, tėvų kaltė preziumuojama, nes jie turi pareigą prižiūrėti ir auklėti vaikus, kuriems pagal įstatymus yra reikalinga priežiūra. Tėvai gali įrodinėti savo kaltės nebuvimą, tačiau ne vaiko, kuriam reikalinga priežiūra, kaltės nebuvimą. Kaip ir Lietuvos įstatymai, Vokietijos įstatymai neapsiriboja, kad už vaikų priežiūrą yra atsakingi tik tėvai – kaip atsakingi už nepilnamečių priežiūrą yra įvardijami globėjai, sveikatos, švietimo, kitos globos institucijos, netgi auklės.⁸² Galime pastebėti, kad tėvų ir globėjų pareiga prižiūrėti savo vaikus iki pilnametystės (18 metų) Vokietijoje kyla iš šeimos teisės. Kad tėvai būtų atsakingi už savo vaikų padarytą žalą, nėra privaloma, kad jie gyventų kartu: Vokietijos teisė tiesiog akcentuoja teisinę pareigą prižiūrėti savo vaikus. Taip pat pabrėžiama, kad jei kaimynas trumpai prižiūri vaiką, kažkas parveda jį iš mokyklos su savo vaiku – nėra atsakingas už vaiko padarytą žalą: nėra tokios bendros pareigos kontroliuoti kitų asmenų vaikų elgesį. Ir tik esant ekstraordinarioms aplinkybėms, kai už vaiko priežiūrą yra kažkam mokama, kaip pavyzdžiui auklei, tai pastaroji galėtų būti atsakinga už vaiko padarytą žalą.⁸³

Skirtingas įvairių valstybių požiūris į protingo žmogaus elgesio standarto taikymo ribas nulėmė skirtingą civilinės atsakomybės teisinį reguliavimą. Pavyzdžiui, vienose valstybėse, kuriose atitinkamas elgesio standartas taikomas neatsižvelgiant į žmogaus amžių ir jo dvasinę būseną, civilinės atsakomybės subjektais laikomi ir nepilnamečiai, ir psichine liga sergantys asmenys. Taip yra Šveicarijoje ir mūsų jau minėtoje Švedijoje. Kitose valstybėse pripažįstama, kad protingo

⁸¹ Busnelli F. D., Bargelli E., Comandè G. and others. Unification of tort law: liability for damage caused by others/ed. Spier J. The Hague London New York: Kluwer Law International, 2003. P. 294-298.

⁸² Walter van Gerven, Jeremy Lever, Piere Larouche. The Common Law of Europe casebooks: tort law. Oxford Portland: Hart Publishing, 2000. P. 515.

⁸³ Busnelli F. D., Bargelli E., Comandè G. and others. Unification of tort law: liability for damage caused by others/ed. Spier J. The Hague London New York: Kluwer Law International, 2003. P. 115-116.

žmogaus elgesio standarto visiems asmenims taikyti negalima, todėl nepilnamečiai bei psichine liga sergantys asmenys už padarytą žalą neatsako (Olandijoje, Japonijoje, Italijoje).⁸⁴

Anglijos teismai vadovaujasi taisykle, jog atsakovas negalėjo numatyti savo veiksmų žalingų pasekmių, jeigu trečioji, pašalinė jėga, buvo žalos atsiradimo priežastimi. Tačiau tais atvejais, kai pats atsakovas galėjo išvengti pašalinės jėgos poveikio, laikoma, kad priežastinis ryšys egzistuoja. Pavyzdžiui, jeigu žalos atsiradimą sąlygojo vaikų veiksmai, atsakovas nuo civilinės atsakomybės nėra atleidžiamas.⁸⁵

Kanados Kvebeko provincijos Civilinis kodeksas civilinės atsakomybės tiesiogiai nesieja su žalą padariusio asmens kalte. Civilinio kodekso 1457 str. civilinė atsakomybė siejama tik su pareigos nedaryti žalos kitiems pažeidimu. Tačiau 1459 str. nustato, jog tėvai už savo vaikų padarytą žalą atsako visgi tik esant pačių tėvų kaltei. Civilinio kodekso 1474 str. nustato, jog asmuo, padaręs žalą tyčia arba esant dideliame neatsargumui, negali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės. Tokiais atvejais jo civilinė atsakomybė nėra negali būti apribota ar kitaip sumažinta.⁸⁶

Prancūzijoje civilinės atsakomybės be kaltės atvejai yra numatyti Civiliniame kodekse bei atskiruose įstatymuose. Civilinio kodekso 1384 str. nustato civilinę atsakomybę be kaltės už kitų asmenų padarytą žalą. Tėvų kaltė už vaikų padarytą žalą yra preziumuojama, ir tik įrodę savo nekaltumą, jie yra atleidžiami nuo atsakomybės.⁸⁷ Prancūzijos Civiliniame kodekse sakoma, kad kiekvienas yra atsakingas už žalą padarytą ne tik paties, bet ir tų, už kurių priežiūrą yra atsakingas. Taip pat teigiama, kad tėvai yra atsakingi už savo nepilnamečio vaiko, kuris gyvena su jais, padarytą žalą; mokytojai yra atsakingi už nepilnamečio padarytą žalą, kai šis yra jų priežiūroje. Kaip pavyzdys galėtų būti teismo priimtas sprendimas, kad už 12 metų berniuko sukeltą incidentą kelyje ir padarytą žalą kitam asmeniui, yra atsakingas nepilnamečio tėvas, kuris ir turi atlyginti žalą (Cass. civ. 2e, 19 February 1997, Bertrand v. Domingues).⁸⁸

Olandijoje be kaltės civilinė atsakomybė atsiranda Civilinio kodekso VI knygos 169-183 str. nustatytais atvejais. Neatsižvelgiant į kaltę tėvai atsako už jų vaikų iki 14 metų amžiaus veiksmis padarytą žalą.⁸⁹

Lenkijoje nepilnamečiai iki 13 metų nėra patys atsakingi už padarytą žalą, o nepilnamečiai nuo 13 metų yra veiksniūs atsakyti ir privalo atsakyti už padarytą žalą, nebent žala padaryta netyčia.

⁸⁴ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 222.

⁸⁵ Ten pat, P. 215.

⁸⁶ Ten pat, P. 229.

⁸⁷ Ten pat, P. 230.

⁸⁸ Walter van Gerven, Jeremy Lever, Piere Larouche. The Common Law of Europe casebooks: tort law. Oxford Portland: Hart Publishing, 2000. P. 516 -520.

⁸⁹ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. P. 233.

Tačiau tai neatleidžia tėvų ir globėjų nuo jų atsakomybės už vaikų padarytą žalą, jei yra jų kaltė. Jei vaikai yra globos, sveikatos ar kitų institucijų priežiūrimi, tai taip pat nereiškia, kad tėvai neatsakys ir už institucijų priežiūroje buvusių vaikų padarytą žalą - tėvai greičiausiai atsakys už žalą kartu su institucija, nebent įrodys savo kaltės nebuvimą.⁹⁰

Apžvelgę kitų šalių nepilnamečių atsakomybės reglamentavimą, pereikime prie Lietuvos įstatymų, nepilnamečių atsakomybės reglamentavimo įstatymuose bei Lietuvos teismų praktikos.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 12 straipsnyje teigiama, kad vaikas turi teisę į nuosavybę, kurią saugo ir gina Lietuvos Respublikos Konstitucija, šis ir kiti įstatymai. Vaikas, atsižvelgiant į jo veiksnumą, turi teisę pats arba per savo teisėtus atstovus sudarinėti sandorius, turėti indėlių kredito įstaigose ir disponuoti uždarbiu ar stipendija, įgyvendinti kitas turtines teises, kurias nustato atitinkami įstatymai bei teisės aktai. Tačiau to paties įstatymo 48 straipsnyje teigama, kad vaikas yra visuomenės narys ir naudodamasis savo teisėmis turi laikytis nustatytų elgesio normų, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, šio ir kitų įstatymų bei teisės aktų nuostatų, gerbti kitų žmonių teises.⁹¹

3.2. CIVILINĖ ATSAKOMYBĖ UŽ NEPILNAMEČIŲ IKI 14 METŲ PADARYTĄ ŽALĄ

Fizinis asmuo iki 14 metų yra neveiksnius (CK 2.7 str.), todėl negali būti atsakomybės subjektas, kitaip tariant toks nepilnametis neturi deliktinio veiksnumo ir negali būti savarankišku prievolės dėl žalos atlyginimo subjektu. Atsakyti pagal deliktinę prievolę gali tik asmenys, kurie sugeba valdyti savo veiksmus ir teisingai įvertinti jų galimas pasekmes. Tokia galimybė asmeniui atsiranda pasiekus 14 metų amžių. Iki 14 metų asmuo negali savarankiškai atsakyti pagal deliktines prievoles, tačiau jo padaryta žala turi būti atlyginama.

Civilinio kodekso 6.275 straipsnis numato, kad už žalą, padarytą nepilnamečio iki 14 metų amžiaus, atsako jo tėvai ar globėjai, jeigu neįrodo, kad žala atsirado nė dėl jų kaltės, o jeigu toks nepilnametis padaro žalą tuo metu, kai jis yra mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros, globos (rūpybos) institucijos priežiūrimas, už tą žalą atsako ši institucija, jeigu neįrodo, kad ši žala atsirado ne dėl jos kaltės.

⁹⁰ Busnelli F. D., Bargelli E., Comande G. and others. Unification of tort law: liability for damage caused by others/ed. Spier J. The Hague London New York: Kluwer Law International, 2003. P. 187-188.

⁹¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

Tėvai yra biologiniai vaiko tėvai ir kiti asmenys, kurių tėvystę patvirtina civilinės būklės akto įrašas apie vaiko kilmę (CK 3.138 str.; 3.280 str. 1 d.) vaiko dokumentuose. Civilinės atsakomybės prievolėje skolininkas gali būti nepilnamečio tėvu įrašytas asmuo, kol įstatymo nustatyta tvarka nenuginčytas įrašas dėl tėvystės. Be tėvų globos likusiems arba esant būtinumui ginti vaiko teises nepilnamečiui iki 14 metų nustatoma globa. Ji gali būti laikina arba nuolatinė, teikiama šeimos, šeimynos arba globos institucijos. Nepriklausomai nuo globos rūšių ir formų globėjas atsako už nepilnamečio iki 14 metų asmens padarytą žalą.

Tėvų ir globėjų civilinė atsakomybė atsiranda esant jų kaltei. Nurodytų subjektų atsakomybės pagrindas yra kalta jų pačių veikla (veikimas ar neveikimas), šiuo atveju pasireiškianti dažniausiai neveikimu ar netinkamu, nepakankamu veikimu, t.y. blogu ar netinkamu auklėjimu, netinkama priežiūra arba priežiūros nebuvimu. Tėvų ar globėjų kaltė suprantama kaip netinkama nepilnamečių priežiūra, neatsakingas požiūris į jų auklėjimą, nepanaudojimas ar neefektyvus tėvų valdžios panaudojimas, sudaręs sąlygas neteisėtam, žalingo pobūdžio vaikų elgesiui. Kaltė, skirtingai nei kitos civilinės atsakomybės sąlygos, yra preziumuojama (CK 6.248 str. 1 d.), todėl nesant kaltės privalo įrodyti atsakovas. Taigi pats žalos padarymo faktas suponuoja prielaidą, kad tėvų ar globėjų kaltė yra.⁹² Tačiau jie gali būti atleisti nuo civilinės atsakomybės, įrodę, kad jų kaltės nėra. Tėvų ar globėjų nekaltumo įrodymas gali būti tik objektyvios ekstraordinarios⁹³ aplinkybės, dėl kurių jie objektyviai negalėjo ilgai įgyvendinti savo pareigų, pavyzdžiui, ilga ir sunki liga. Negali būti pripažinta nekaltumo įrodymu nuteisimas, komandiruotė ir panašiai.

Nepilnamečio iki 14 metų padarytą žalą turi atlyginti abu tėvai pagal dalinės civilinės atsakomybės taisyklės⁹⁴, taip pat ir tas, kuris negyvena kartu su vaiku. Abiejų tėvų teisės auklėti vaikus yra lygios, jie turi pareigas rūpintis savo vaikais, todėl kartu negyvenantis tėvas ar motina gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės tik tuo atveju, jeigu įrodo, kad dėl kito tėvo ar kitų asmenų kaltės, su kuriais vaikas gyvena, jis neturėjo galimybės dalyvauti vaiko auklėjime. Už kelių nepilnamečių iki 14 metų padarytą žalą atsako jų tėvai pagal dalinės civilinės atsakomybės taisyklės.

Tėvų ir globėjų pareiga atlyginti žalą išlieka ir kai vaikas tampa pilnametis arba įgyja turto. Tėvų, globėjų, kitų institucijų atsakomybė už nepilnamečių padarytą žalą atsiranda, kaip minėta, pačių šių asmenų kalto veikimo pagrindu, todėl prievolė atlyginti žalą nepasibaigia tuomet, kai nepilnamečiui sukanka pilnametystė, kai jie įgyja turto, pakankamo žalai atlyginti. Atlyginę žalą jie neįgyja regreso teisės pareikšti vaikui reikalavimą (CK 6.280 str. 3 d.). Tačiau jeigu tėvai ar globėjas

⁹² Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)/aut. prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2003. P. 383.

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ Ten pat.

miršta arba neturi turto, iš kurio būtų galima išieškoti, o tapęs pilnamečiu vaikas turi pakankamai turto, teismas, atsižvelgdamas į šalių turtinę padėtį ir kitas bylos aplinkybes (pvz., kad žala padaryta pakenkiant sveikatai) ir vadovaudamasis Civilinio kodekso 1.5 straipsniu, turi teisę visiškai ar iš dalies priteisti žalos atlyginimą iš žalą padariusio asmens.⁹⁵

Kitų institucijų, kurios prižiūri nepilnametį, atsakomybės pagrindas yra nepakankama nepilnamečio priežiūra žalos padarymo metu. Šiuo atveju civilinė atsakomybė gali atsirasti, pavyzdžiui, tiek viešai, tiek privačiai bendrojo lavinimo mokyklai, gydymo institucijai, sanatorijai, globos namams ir panašiai. Esminę reikšmę turi laikas, kada padaryta žala, nes institucija atsako už vaiko iki 14 metų padarytą žalą tada, kai vaikas buvo jos prižiūrimas, pavyzdžiui, per pamoką, pertrauką, varžybas, įvairius renginius ir pan.⁹⁶ Kaip ir tėvai bei globėjai, šios institucijos atsako tik esant kaltei, tačiau jų kaltė preziumuojama. Aplinkybė, kad žala padaryta minėtoms institucijoms prižiūrint, nereiškia, jog vaiko tėvai už žalą neatsakys. Žala gali būti ir netinkamo tėvų auklėjimo bei netinkamos minėtų institucijų priežiūros bendras padarinys. Todėl galima bendra vaiko tėvų ir minėtų institucijų atsakomybė pagal dalinės civilinės atsakomybės taisyklės.⁹⁷ Minėtų institucijų civilinė atsakomybė išlieka ir vaikui sulaukus pilnametystės. Šios institucijos taip pat neįgyja regresio teisės išieškoti iš žalos padariusio asmens (CK 6.280 str. 3 d.).

Kai už žalą, padarytą nepilnamečių iki 14 metų, atsako jų tėvai, globėjai ar prižiūrinčios institucijos, atsiranda dalinė šių asmenų atsakomybė, nes jie patys žalos nepadarė, tik netinkamu auklėjimu ir nepakankama priežiūra sukuria prielaidas žalai atsirasti. Žala paskirstoma šiems asmenims, priklausomai nuo jų kaltės dalies. Nepilnamečių iki 14 metų kaltė šiuo atveju dėl delikto neturėtų būti vertinama, nes tokio asmens kaltė teisiškai neįmanoma ir nereikšminga.

Ypatybių turi priežastinio ryšio nustatymas šiuo atveju. Teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys yra dvejojo pobūdžio. Pirma, turi būti konstatuota, kad yra priežastinis ryšys tarp nepilnamečio veikimo ar neveikimo ir žalingų pasekmių. Tokio ryšio nenustačius, neatsiranda civilinė atsakomybė už nepilnametį atsakantiems asmenims. Antra, turi būti nustatytas priežastinis ryšys tarp tėvų ir globėjų netinkamo auklėjimo ar nepakankamos priežiūros bei kitos institucijos priežiūros (nepakankamos priežiūros) ir žalos. Teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys tarp neteisėtų

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)/aut. prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2003. P. 383.

⁹⁶ Ten pat, P. 384.

⁹⁷ Ten pat.

atsakovų veiksmų ir žalos nėra betarpiškas. Į jį įsiterpia nepilnamečio netinkami veiksmai, tačiau jie nenutraukia priežastinio ryšio, o yra tik sudėtinė priežastinio ryšio grandinės dalis.⁹⁸

Paskutiniu metu Lietuvoje galime stebėti vis dažniau kylančias diskusijas tiek žiniasklaidoje, tiek visuomenėje dėl situacijos, kai sprendžiama, kas turi atsakyti už nepilnamečio iki 14 metų padarytą žalą – tėvai ar ugdymo institucija. Atrodo, kad už nepilnamečio padarytą žalą niekas nenori prisiimti atsakomybės, o nepilnamečiai vis dažniau padaro žalos kitam asmeniui ar jo turtui. Panagrinėkime neseniai žiniasklaidos priemonėse nuskambėjusią bylą dėl atsakomybės už vienuolikmečio padarytą žalą kitam asmeniui ir tos žalos atlyginimą.

Straipsnyje pavadinimu „Prisidirbo mokinys – atsako pedagogas“⁹⁹, teigiama, kad Lietuvos Vyriausiasis Administracinis teismas paskelbė, kad ne tėvai, o patys pedagogai turi prisiimti atsakomybę už vaikų elgesį mokykloje. Incidentas įvyko J.Biliūno gimnazijoje Anykščių mieste. Anykščių apylinkės teismas nustatė, kad vienuolikmetis berniukas iš chuliganiškų paskatų grasino peiliu neįgaliai mergaitei ir apstumdė vyresnį berniuką. Be to, mažametis jam kelis kartus trenkė kumščiu į veidą. Anykščių rajono policijos komisariato pareigūnas 2007 m. vasario 14 d. surašė administracinio teisės pažeidimo protokolą berniuko tėvams. Protokole nurodyta, kad tokia veika buvo padarytas pažeidimas, numatytas Administracinių teisės pažeidimų kodekso 181 straipsnio 1 dalyje (tėvų valdžios nepanaudojimas).¹⁰⁰

Apeliaciniu skundu šioje byloje buvo prašoma panaikinti pirmosios instancijos teismo nutarimą ir bylą nutraukti. Apelacinis skundas grindžiamas tokiais argumentais: nuobauda tėvams už sūnaus elgesį paskirta nepagrįstai, incidentas, už kurį nubausti tėvai, įvyko mokykloje, todėl tėvai negalėjo padaryti įtakos sūnaus elgesiui. Vienas iš argumentų buvo ir kad pagal Civilinio kodekso 6.275 straipsnio 2 dalį atsakomybė už nepilnamečių iki keturiolikos metų padarytą žalą, kai jie yra mokymosi įstaigoje, kyla atitinkamai mokymosi institucijai. Todėl mokyklos pedagogai privalėjo užtikrinti vaikų saugumą, stebėti mokinių elgesį ir užkirsti kelią konfliktams bei muštynėms.

Lietuvos Vyriausiojo Administracinio teismo teisėjų kolegija konstatavo, kad tėvų patraukimui atsakomybėn pagal ATPK 181 straipsnį nepakanka tik fakto, kad nepilnametis atliko priešingą teisei veiką. Galimi atvejai, kai tokių nepilnamečių veikų padarymas negali būti siejamas su tėvų pareigos dorai auklėti ir prižiūrėti vaiką netinkamu atlikimu, jei priešingą teisei veiką nepilnametis atliko tokioje vietoje ir tokiu metu, kai tėvai negali realizuoti savo teisės ir pareigos į

⁹⁸ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 235.

⁹⁹ Prisidirbo mokinys – atsako pedagogas (2007, Nr. 27) //

http://dialogas.com/index.php?lng=lt&content=pages&page_id=52&news_id=2191

¹⁰⁰ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2007 m. liepos 19 d. nutarimas. Administracinė byla Nr. N-1-1380/2007// <http://www.lvat.lt/Default.aspx?item=nutart&lang=1>

tėvų valdžią. Tokios situacijos galimos, kai vaikas yra ne tiesioginėje tėvų, o įstatymais įgalios vykdyti vaikų auklėjimą įstaigos priežiūroje: ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, mokykloje ir pan. Todėl tuo metu, kai vaikas nustatyta tvarka yra mokymo įstaigoje (atvykęs į pamokas ar organizuotą užklausinę veiklą; vaikas, kuris yra atitinkamos mokyklos mokinių sąraše), už jo priežiūrą atsako atitinkama įstaiga. Šioje byloje nustatyta, kad nepilnametis berniukas sužalojo kitą nepilnametį gimnazijoje, t. y. tuo metu, kai jis turėjo būti prižiūrimas mokymo įstaigos ir kai tėvai neturėjo galimybių tiesiogiai realizuoti savo tėvų valdžios. Todėl tokiu atveju nėra pagrindo konstatuoti, jog tėvų valdžia buvo nepanaudota ar panaudota netinkamai. Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes, darytina išvada, kad tėvų veikoje nenustatyta visuma požymių, būtinų konstatuoti administracinio teisės pažeidimo, numatyto 181 straipsnio 1 dalyje, padarymo faktą. Todėl apeliacinis skundas buvo patenkintas, pirmosios instancijos teismo nutarimas panaikintas ir administracinio teisės pažeidimo byla nutraukta.¹⁰¹

Žiniasklaidoje dar ilgai buvo diskutuojama dėl Lietuvos Vyriausiojo Administracinio teismo sprendimo teisingumo bei pagrįstumo. Straipsnyje „Saviškiams – teisėjų gelbėjimosi ratas“¹⁰² teigiama, kad buvo iškraipyti faktai ir kad konfliktas tarp paauglių vyko ne mokykloje. Tačiau net nesigilinant į neištirtas bei neįrodytas aplinkybes, kaip teigia žiniasklaida, visgi galime manyti, kad vienu ar kitu atveju daugiausiai klausimų kelia tai, kas atsakys už nepilnamečio padarytą žalą bei kam bus pripažinta kaltė dėl netinkamo nepilnamečio auklėjimo, ugdymo bei priežiūros – tėvai ar institucija, kurios priežiūroje tuo metu buvo nepilnametis. Todėl šiuo ir galbūt nemažai kitų atvejų iškyla jau minėta priežastinio ryšio bei kaltės nustatymo problema. Netgi straipsnyje „Prisidirbo mokinys – atsako pedagogas“ galime rasti tokį teiginį: „iki šiol už vaiko netinkamą elgesį mokykloje administracinio teisės pažeidimo protokolai dažniausiai buvo surašomi moksleivių tėvams laikantis nuostatos, kad jie nenaudoja tėvų valdžios, t.y. netinkamai auklėja ar prižiūri savo vaikus“. Vadinasi, daugeliu atvejų yra taikomas standartinis ir visiems įprastas sprendimas, kad tėvai atsako už jų nepilnamečių vaikų padarytą žalą, ir jei priimamas „nestandartinis“ sprendimas – jis sukelia karštas diskusijas, net jei teoriškai atsakomybės sąlygos yra išdėstytos Lietuvos įstatymuose.

Autorės nuomone, atsižvelgiant į šios bylos visas aplinkybes, kurios iki galo galbūt net ir nebuvo paliestos teisme ir dėl jų kilo diskusijos žiniasklaidos priemonėse, buvo galbūt galima bendra vaiko tėvų ir mokyklos atsakomybė pagal dalinės civilinės atsakomybės taisykles. Incidentas

¹⁰¹ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2007 m. liepos 19 d. nutarimas. Administracinė byla Nr. N-1-1380/2007// <http://www.lvat.lt/Default.aspx?item=nutart&lang=1>

¹⁰² Skatikaitė R. Lietuvos žinios. Saviškiams – teisėjų gelbėjimosi ratas// <http://www.alfa.lt/straipsnis/144955>

prasidėjo mokykloje ir mokytojai galėjo įtakoti nepilnamečio veiksmus, išskviesti pastarojo tėvus, jei bijojo tolimesnių pasekmių. Jei vėliau, kaip teigia mokytojai, incidentas persikėlė už mokyklos ribų (autobusų stotelėje vienuolikmetis nuskėlė dantį nukentėjusiam paaugliui) tuomet jau būtų galima svarstyti apie tėvų pareigą auklėti savo vaiką. Autorės nuomone, kad tiek mokykla galėjo įtakoti nepilnamečio veiksmus ir imtis priemonių užkirsti kelią tolimesnės žalos padarymui, tiek bendrai tėvų teisingas auklėjimas ar jo nebuvimas galėjo padaryti įtaką minėtiems nepilnamečio veiksmams.

Šioje situacijoje nebūtų naudinga diskutuoti, ar Lietuvos įstatymai teisingai apibrėžia amžiaus ribą, iki kurios vaikas pripažįstamas visiškai neveiksniu. Labiau būtų reikalinga kalbėti apie įstatymų nuostatų aiškų pateikimą tėvams ir kitiems už vaiko auklėjimą ir priežiūrą atsakingiems asmenims bei institucijoms, kad jie teisingai suprastų savo pareigas ir atsakomybės ribas. Minėtoje situacijoje galime stebėti tendenciją, kad sprendžiama ne kas atsakingas už nepilnamečio padarytą žalą, o kas nėra atsakingas už tai ir tai dar kartą įrodo, kad visuomenė, tėvai, ugdymo institucijos iki galo nesupranta civilinės atsakomybės pagrindinės paskirties bei savo pareigų.

3.3. CIVILINĖ ATSAKOMYBĖ UŽ NEPILNAMEČIŲ NUO 14 IKI 18 METŲ PADARYTĄ ŽALĄ

Šiuo atveju galioja bendras principas, kad „nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų už savo padarytą žalą atsako bendrais pagrindais“ (CK 6.276 str. 1 d.). Kitaip tariant nepilnametis nuo 14 metų yra savarankiškas prievolės dėl žalos atlyginimo subjektas, todėl už padarytą žalą atsako pats - nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų yra iš dalies veiksniūs, o deliktinėje atsakomybėje tai reiškia, jog jie jau gali savarankiškai atsakyti už deliktu padarytą žalą. Dėl nepilnamečio nuo 14 iki 18 metų asmens padarytos žalos civilinės atsakomybės prievolėje tiesioginis skolininkas yra pats nepilnametis asmuo - ieškinys dėl žalos atlyginimo pareiškiamas pačiam nepilnamečiui. Tačiau nepilnamečiai tokiam amžiuje dažniausiai negali atlyginti žalos dėl to, jog jie neturi turto, todėl Civilinio kodekso 6.276 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta subsidiari tėvų, rūpintojų ar institucijų, prižiūrinčių nepilnametį, civilinė atsakomybė. Tai reiškia, kad tais atvejais, kai nepilnametis nuo 14 iki 18 metų neturi turto arba uždarbio, kurio pakaktų jo padarytai žalai atlyginti, atitinkamą žalą turi atlyginti jo tėvai ar rūpintojas, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Tokios pat teisinės pasekmės atsiranda, jeigu nepilnametis nuo 14 iki 18 metų žalos padarymo metu buvo mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos prižiūrimas.

Jeigu aišku, kad nepilnametis neturi pakankamai turto žalai atlyginti, kaip bendraatsakoviai į bylą įtraukiami minėti asmenys ar institucijos. Tokiu atveju žalos atlyginimas priteisiamas ir iš nepilnamečio, ir iš minimų asmenų, tačiau vykdant teismo sprendimą pirmiausiai siekiama išieškoti iš nepilnamečio turto, o tik jo nesant – iš bendraatsakovių turto. Papildomi skolininkai dėl nepilnamečio asmens nuo 14 iki 18 metų padarytos žalos gali būti nepilnamečio tėvai, rūpintojai, jį prižiūrinčios mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros, globos (rūpybos) institucijos, jeigu nepilnametis nuo 14 iki 18 metų neturi turto arba uždarbio, kurio užtektų žalai atlyginti. Papildomi skolininkai atsako ta dalimi, kuria negali atsakyti nepilnametis. Tėvų atsakomybė yra papildoma, nes jiems atsakomybė atsiranda tik tada, jei pats nepilnametis žalos neatlygins, vadinasi žalos atlyginimo prievolė yra sąlyginė.¹⁰³ Tėvai visa apimtimi žalą atlygins tik tuo atveju, jei nepilnametis turto visiškai neturės, kitais atvejais tėvų atsakomybė bus tik papildoma.

Panagrinėkime Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinę bylą Nr. 3K-3-399/2005¹⁰⁴, kurioje randame būtent minėtos nuostatos dėl papildomos atsakomybės atsiradimo už nepilnamečio padarytą žalą, kai nepilnametis nuo 14 iki 18 metų neturi turto arba uždarbio, kurio užtektų žalai atlyginti. Nagrinėjamoje byloje papildoma atsakomybė atsiranda globos institucijai, kurios priežiūroje buvo nepilnametis.

Bylos esmė: ieškovė O. M. kreipėsi su ieškiniu į teismą ir ieškinio pareiškime nurodė, kad atsakovas D. B. metė ieškovės sūnui R. M. plaktuką, kuris pataikė šiam į galvą - padarytus sužalojimus teismo medicinos ekspertas kvalifikavo kaip sunkų sveikatos sutrikdymą. Ikteisminis tyrimas baudžiamojoje byloje nutrauktas, nustatius, kad D. B. veiksmai kvalifikuotini kaip sunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo (BK 137 straipsnis), tačiau šios veikos padarymo metu D. B. neturėjo šešiolikos metų, t. y. nebuvo sulaukęs tokio amžiaus, kad taptų BK 137 straipsnyje numatyto nusikaltimo subjektu. Ieškovė nurodė, kad D. B. žalos padarymo metu buvo keturiolikos metų, todėl jis už savo padarytą žalą turi atsakyti bendrais pagrindais (CK 6.276 straipsnio 1 dalis). Be to, CK 6.276 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad tais atvejais, kai nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų jo padarytai žalai atlyginti, žalą turi atlyginti jo tėvai arba sveikatos priežiūros ar globos rūpybos institucijos. Ieškovė pažymėjo, kad D. B. tėvams yra neterminuotai apribota tėvų valdžia¹⁰⁵, o D. B. nustatyta nuolatinė globa ir gyvenamoji vieta Kretingos socialinių paslaugų centre, todėl už D. B. padarytą žalą yra atsakingas ir

¹⁰³ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 236.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. rugsėjo 14 d. nutartis. Civilinė byla Nr. 3K-3-399/2005// <https://www.lai.lt>

¹⁰⁵ Tėvų, kurių valdžia apribota, civilinė atsakomybė už jų nepilnamečių vaikų padarytą žalą, nagrinėjama šio darbo 3.4. skyriuje.

Kretingos socialinių paslaugų centras. Ieškovės teigimu, ji patyrė 855,50 Lt dydžio turtinę žalą, taip pat nurodė, kad dėl sūnui padaryto kūno sužalojimo, suteikto fizinio skausmo, dvasinio sukrėtimo, dėl to, kad jis negali lankyti mokyklos, tapo labai jautrus, gali likti invalidas, yra pagrindas priteisti 10 000 Lt neturtinei žalai atlyginti (CK 6.250 straipsnis). Ieškovė nurodė, kad D. B. vardu yra 1099,90 Lt dydžio piniginis indėlis banke, todėl iš jo priteistinas 1099,90 Lt žalos atlyginimas, o likusi atlygintinos žalos dalis priteistina iš Kretingos socialinių paslaugų centro, nes nepilnametis daugiau lėšų neturi.

Pirmosios instancijos teismas - Kretingos rajono apylinkės teismas, ieškovės ieškinį patenkino iš dalies: priteisė iš atsakovo D. B. ieškovės naudai 995,50 Lt žalai atlyginti; kitą ieškinio dalį atmetė. Teismas sprendime nurodė, kad pagal CK 6.276 straipsnio 1 dalį už nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų padarytą žalą atsako pats nepilnametis, o šio straipsnio 2 dalyje nustatyti atvejai, kai už nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų padarytą žalą papildomai atsako jo tėvai, rūpintojas arba mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos, jeigu nepilnametis žalos padarymo metu buvo jų prižiūrimas. Teismas konstatavo, kad ginčo atveju už padarytą žalą pirmiausia atsako pats nepilnametis – žala padengiama iš jo turimų pinigų banke. Teismas taip pat nurodė, kad 2002 m. teismo sprendimu neterminuotai apribota N. B. ir A. B. tėvų valdžia sūnui D. B., jam nustatyta globa ir gyvenamoji vieta Kretingos socialinių paslaugų centre, tačiau ši institucija rūpintoju paskirta tik 2004 m. teismo sprendimu. Teismas nurodė, kad pagal CK 6.277 straipsnį tėvai, kurių valdžia apribota dėl jų kaltės, už savo nepilnamečių vaikų padarytą žalą atsako bendrais pagrindais, jeigu nepilnamečių vaikų veiksmai yra netinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmė, išskyrus atvejus, kai nepilnamečiui yra paskirtas globėjas ar rūpintojas. Teismas pažymėjo, kad D. B. tėvų valdžia buvo apribota būtent dėl netinkamos tėvų valdžios įgyvendinimo, nepilnamečių vaikų nepriežiūros, o Kretingos socialinių paslaugų centras žalos padarymo metu nebuvo paskirtas šio nepilnamečio rūpintoju. Teismas nusprendė, kad ieškovės pasirinktas antrasis atsakovas – Kretingos socialinių paslaugų centras – yra netinkamas atsakovas, nes žalos padarymo metu jis nebuvo D. B. rūpintojas, be to, žalą šis nepilnametis padarė būdamas ne Kretingos socialinių paslaugų centre, bet savo motinos namuose. Teismas pažymėjo, kad Rusnės specialioji internatinė mokykla, kurioje laikinai gyveno ir mokėsi D. B., taip pat nebuvo šio asmens rūpintojas, nes ten nebuvo nustatyta jo gyvenamoji vieta, ir į šį internatą nepilnametis buvo laikinai priimtas be jokio juridinio pagrindo, tenkinant tik kolegišką Kretingos socialinių paslaugų centro prašymą dėl pagalbos problemiškam vaikui. Teismas nurodė, kad, vadovaujantis teisingumo ir protingumo kriterijais, atsižvelgiant į tai, jog mažametis R. M. patyrė skausmo, nepatogumų, jam rekomenduotas tolesnis trejų metų gydymas, reikalavimas dėl

neturtinės žalos atlyginimo tenkintinas iš dalies, priteisiant 140 Lt neturtinės žalos atlyginimo, t. y. likusią D. B. sąskaitoje sumą.

Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija ieškovės apeliacinį skundą patenkino: Kretingos rajono apylinkės teismo sprendimo dalį, kuria atmesta ieškinio reikalavimų dalis - neturtinės žalos atlyginimą padidino iki 10 000 Lt, priteisiant šią sumą subsidiariai iš Kretingos socialinių paslaugų centro. Kolegija sprendime taip pat rėmėsi Civilinio kodekso 6.276 straipsnio 1 dalimi, kad nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų už padarytą žalą atsako bendrais pagrindais. Tais atvejais, kai jis neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų jo padarytai žalai atlyginti, atitinkamą žalą turi atlyginti jo tėvai ar rūpintojas. Tokios pat teisinės pasekmės atsiranda, jeigu nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų žalą padarymo metu buvo mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos prižiūrimas (CK 6.276 straipsnio 2 dalis). Kolegija pažymėjo, kad, pirmosios instancijos teismo nuomone, už D. B. padarytą žalą turi atsakyti jo tėvai, tačiau pagal CK 6.277 straipsnį tėvai, kurių valdžia apribota dėl jų kaltės, už savo nepilnamečio vaiko padarytą žalą atsako tik tuo atveju, jeigu nepilnametis padarė žalą dar neperduotas globėjo (rūpintojo) priežiūrai. Kolegija nurodė, kad 2002 m. teismo sprendimu D. B. buvo nustatyta nuolatinė globa bei gyvenamoji vieta Kretingos socialinių paslaugų centre, taigi žalą padarymo metu pagal šį teismo sprendimą D. B. buvo ir turėjo būti prižiūrimas globos institucijos, t. y. Kretingos socialinių paslaugų centro. Teisėjų kolegija konstatavo, kad, esant tokioms aplinkybėms, už D. B. padarytą žalą turi atsakyti ne jo tėvai, kurių valdžia apribota neterminuotai, bet institucija, kuriai prižiūrėti jis buvo atiduotas teismo sprendimu. Kolegija pažymėjo, kad aplinkybė, jog D. B. iš šios institucijos galėdavo pabėgti ir nebuvo imamasi priemonių jį nedelsiant surasti, patvirtina šios institucijos kaltę. Kolegijos nuomone, D. B. perdavimas Rusnės specialiajai internatinei mokyklai be jokio oficialaus sprendimo nėra pagrindas kilti šios mokyklos atsakomybei. Kretingos socialinių paslaugų centras nepateikė įrodymų, paneigiančių jo kaltę dėl netinkamos šio nepilnamečio priežiūros, todėl yra tinkamas atsakovas, kuris subsidiariai turi atsakyti už D. B. padarytą žalą ir atlyginti atitinkamą žalą dalį, jeigu nepilnametis neturi turto, iš kurio būtų atlyginta žala. Teisėjų kolegija konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas nepagrįstai įvertino R. M. padarytą neturtinę žalą tik 140 Lt. Kolegija taip pat nusprendė, kad, panaikinus pirmosios instancijos teismo sprendimo dalį, kuria atmesta ieškinio dalis dėl neturtinės žalos atlyginimo, ši ieškinio dalis tenkintina, priteisiant visą 10 000 Lt neturtinės žalos atlyginimą iš D. B., o jam neturint pakankamai turto ar uždarbio, subsidiariai – iš Kretingos socialinių paslaugų centro (CK 6.250 straipsnis, 6.276 straipsnio 1, 2 dalys).

Kasaciniu skundu atsakovas Kretingos socialinių paslaugų centras prašo panaikinti Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos sprendimą ir priimti naują sprendimą – ieškinį Kretingos socialinių paslaugų centrui atmesti. Kasacinis skundas grindžiamas tuo, kad apeliacinės instancijos teismas neteisingai aiškino ir taikė CK 6.276 straipsnio 2 dalį, ir tai lėmė neteisėto sprendimo priėmimą. Byloje nustatyta, kad D. B. buvo perduotas mokytis į Rusnės specialiąją internatinę mokyklą, taip pat kad D. B. iki žalos padarymo pabėgo iš šios mokyklos. Taigi už D. B. padarytą žalą turi atsakyti mokymo įstaiga, kuriai prižiūrėti buvo perduotas nepilnametis ir kuri netinkamai vykdė šią savo pareigą (CK 6.276 straipsnio 2 dalis). Taip pat teigiama, kad teismas nepagrįstai netaikė CK 6.277 straipsnio. Byloje yra nustatyta, kad žalos padarymo dieną D. B. nebuvo paskirtas rūpintojas. Rūpintojas šiam nepilnamečiui paskirtas tik 2004 m. teismo sprendimu, t. y. po žalos padarymo. Taigi už D. B. padarytą žalą turi atsakyti ir jo tėvai (CK 6.277 straipsnis), juolab kad žalos padarymo dieną D. B. buvo pas savo motiną, t. y. buvo jos prižiūrimas. Atsiliepime į kasacinį skundą ieškovė O. M. prašo kasacinį skundą atmesti ir skundžiamą teismo sprendimą palikti nepakeistą.

Teisėjų kolegija kasaciniame bylos nagrinėjime konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas nustatė, kad 2002 m. teismo sprendimu D. B. buvo nustatyta nuolatinė globa bei gyvenamoji vieta Kretingos socialinių paslaugų centre. Žalos padarymo metu pagal šį teismo sprendimą jis buvo ir turėjo būti prižiūrimas Kretingos socialinių paslaugų centro. Teismo nuomone, už D. B. padarytą žalą turi atsakyti ne jo tėvai, kurių valdžia apribota neterminuotai, bet institucija, kuriai prižiūrėti jis buvo atiduotas teismo sprendimu. Apeliacinės instancijos teismas taip pat nurodė, kad D. B. perdavimas Rusnės specialiajai internatinei mokyklai be juridiskai įforminto sprendimo nėra pagrindas kilti šios mokyklos atsakomybei. Kretingos socialinių paslaugų centras nepateikė įrodymų, paneigiančių jo kaltę dėl netinkamos šio nepilnamečio priežiūros, todėl Kretingos socialinių paslaugų centras yra tinkamas atsakovas, kuris subsidiariai turi atsakyti už D. B. padarytą žalą ir atlyginti atitinkamą žalos dalį, jeigu nepilnametis neturi turto, iš kurio būtų atlyginta žala. Kadangi D. B. buvo nustatyta nuolatinė globa, jo tėvų civilinės atsakomybės neatsiranda (CK 6.277 straipsnis). Nustačius D. B. nuolatinę globą ir jo gyvenamąją vietą Kretingos socialinių paslaugų centre, darytina išvada, kad D. B. buvo nustatyta nuolatinė institucinė globa (CK 3.261 straipsnis), ir jo globėju tapo Kretingos socialinių paslaugų centras. Globėjas privalo visokeriopai rūpintis vaiku, jį prižiūrėti ir negali perleisti savo pareigų kitiems asmenims. Pažymėtina, kad pagal Kretingos socialinių paslaugų centro nuostatų 18.7 punktą vaikai iš šio centro gali būti išleidžiami tik teismo sprendimu ar savivaldybės administracijos direktoriaus įsakymu, esant įstatyme numatytiems pagrindams. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad Kretingos

socialinių paslaugų centras neįrodė, jog D. B. buvo išleistas iš centro laikantis nustatytos tvarkos, todėl darytina išvada, kad jis buvo perkeltas į Rusnės internatinę mokyklą pažeidžiant nustatytą tvarką. Kai vaikui nustatoma institucinė nuolatinė globa (CK 3.261 straipsnis), tai institucija, kurioje yra vaikas, išsaugo savo kaip globėjo teises ir pareigas, kol institucinė globa nėra įstatymų nustatyta tvarka panaikinama. Kai vaikas, kuriam nustatyta nuolatinė institucinė globa, sulaukia keturiolikos metų amžiaus, nuolatinė globa savaime, be papildomo sprendimo transformuojasi į nuolatinę rūpybą. Tokią išvadą leidžia daryti CK 3.258 straipsnis, kuriame nustatyti globos ir rūpybos pasibaigimo pagrindai, bei CK 3.247 straipsnio 1 dalis, kurioje numatyta, kad, nepilnamečiui sulaukus keturiolikos metų, jo globa pasibaigia, o globėjas tampa rūpintoju be papildomo sprendimo. Būtent toks aiškinimas leidžia visapusiškai apsaugoti vaiko teises ir interesus, nes priešingas aiškinimas reikštų, kad, vaikui sulaukus keturiolikos metų amžiaus, juo niekas nebeprivalo rūpintis. Dėl to D. B. sulaukus keturiolikos metų, jo nuolatinis globėjas – Kretingos socialinių paslaugų centras – savaime tapo jo nuolatinis rūpintoju be jokio specialaus sprendimo. Taigi šis centras yra subsidiariai atsakingas už D. B. padarytą žalą (CK 3.273, 6.276 straipsniai).

Taigi teisėjų kolegija, išnagrinėjusi bylą, konstatavo, kad nėra pagrindo naikinti skundžiamą teismo sprendimą kasaciniame skunde nurodytais motyvais. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos sprendimas paliktas nepakeistas.

Šiuo nagrinėtu atveju galime išvelgti atsakingų asmenų ir institucijų už nepilnamečio padarytos žalos atlyginimą neteisingą supratimą dėl Civilinio kodekso nuostatų taikymo praktikoje bei kaltės nustatymo pagrindų. Klaidingai suprantama tėvų, kurių valdžia apribota dėl jų kaltės, atsakomybė už nepilnamečio vaiko padarytą žalą. Kasaciniame skunde atsakovas akcentuoja, kad tokie tėvai turi atsakyti bendrais pagrindais, tačiau neteisingai supranta Civilinio kodekso nuostatas, kad visgi tokių tėvų atsakomybė neatsiranda, nes nepilnamečiui yra paskirtas globėjas. Ir šiuo atveju netgi nėra svarbu, kad žalos padarymo dieną nepilnametis buvo savo motinos namuose – svarbiau tai, kad teisėtas nepilnamečio globėjas, t.y. socialinių paslaugų centras, privalėjo visokeriopai rūpintis vaiku ir jį prižiūrėti. Pirmosios instancijos teismas taip pat neteisingai įvertino situaciją ir iš esmės rėmėsi tik CK 6.276 straipsnio 1 dalimi, kai už nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų padarytą žalą atsako pats nepilnametis, neįvertindamas papildomos atsakomybės atsiradimo pagrindų institucijai, kurios globoje buvo nepilnametis. Autorės nuomone, tiek Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija apeliaciniame bylos nagrinėjime, tiek teisėjų kolegija kasaciniame bylos nagrinėjime teisingai įvertino socialinių paslaugų centro atsakomybės atsiradimo sąlygas ir priėmė teisingą sprendimą.

Tėvų ir globėjų kaltė yra preziumuojama, bet jie turi teisę įrodyti nesą kalti dėl žalos atsiradimo - netinkamas nepilnamečių elgesys gali būti sąlygotas tėvų, globėjų auklėjimo, šių asmenų ir kitų institucijų priežiūros ir jų atsakomybės sąlyga yra jų kaltė dėl netinkamo vaikų auklėjimo arba priežiūros.

Kaip pavyzdį šiam teiginiui panagrinėkime Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamąją bylą Nr. 2K-601/2004¹⁰⁶, kurioje atsispindi praktinis šių nuostatų taikymas. Teismo posėdyje kasacine tvarka buvo išnagrinėta baudžiamoji byla. Asmuo D. G. buvo nuteistas už tai, kad pagrobė svetimą turtą įsibrovęs į patalpas. Apylinkės teismo sprendimu iš D. G., o jam neturint lėšų, iš Veliučionių specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų, priteista atlyginti nusikaltimais padarytą žalą ir valstybei už advokato paslaugas. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, tenkindama Veliučionių specialiųjų auklėjimo ir globos namų apeliacinį skundą, nutartimi apylinkės teismo nuosprendį civilinio ieškinio dalyje pakeitė – D. G. neturint turto ar uždarbio, kurio pakaktų priteistai žalai atlyginti, žalos atlyginimą priteisė iš jo tėvų lygiomis dalimis iš kiekvieno.

Kasaciniu skundu vienas iš nukentėjusiųjų prašė Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartį panaikinti ir palikti galioti apylinkės teismo nuosprendį. Kasatorius teigė, kad apeliacinės instancijos teismas netinkamai aiškino bei taikė CK 6.276 ir 3.109 straipsnių nuostatas. Tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai, nagrinėdami civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje, vadovavosi civilinės teisės normomis, nustatančiomis atsakomybę už nepilnamečio nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų padarytą žalą. Tačiau teisėjų kolegija, nagrinėdama bylą kasacine tvarka, nustatė, kad apeliacinės instancijos teismas netinkamai jas aiškino bei taikė, todėl priėmė nepagrįstą ir neteisėtą nutartį.

Kasatorius nurodė, kad CK 6.276 straipsnio 2 dalis numato, jog tais atvejais, kai nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų neturi turto ar uždarbio, kurio pakaktų jo padarytai žalai atlyginti, atitinkamą žalos dydį turi atlyginti jo tėvai ar rūpintojas, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės. Tokios pat teisinės pasekmės atsiranda, jeigu nepilnametis nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų žalos padarymo metu buvo mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos prižiūrimas. Apeliacinės instancijos teismas netinkamai aiškino ir taikė šią teisės normą – šio teismo nutartyje išdėstyta teiginys, kad D. G. nusikaltimo padarymo metu buvo prižiūrimas Veliučionių specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų, tačiau tai nėra reikšminga vertinant, kas turėtų atlyginti aptariamą žalą, nes pagal CK 6.276 straipsnio 2 dalį

¹⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 9 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-601/2004// <http://www.lat.lt>

žalą privalo atlyginti nusikaltimu padariusio žalą nepilnamečio tėvai (rūpintojai). Tačiau kaip žinome, CK 6.276 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas bendrasis principas, kad nepilnamečiai nuo keturiolikos metų už savo veiksmais padarytą žalą atsako patys. To paties straipsnio 2 dalis numato subsidiariąją nepilnamečio tėvų, rūpintojų ar institucijų, prižiūrinių nepilnametį, civilinę atsakomybę, t. y. jeigu nepilnametis neturi turto ar pajamų, iš kurių būtų galima atlyginti padarytą žalą, tai atitinkamą žalos dalį turi atlyginti tėvai ar rūpintojas, o jeigu nepilnametis yra prižiūrimas globos institucijos, tai žalą privalo atlyginti ta institucija, kuri prižiūri ir globoja nepilnametį. Kasatorius teigė, kad D. G. dėl amoralaus elgesio buvo nukreiptas į Veliučionių specialiuosius vaikų auklėjimo ir globos namus. Šiuose namuose jis gyveno, mokėsi ir buvo prižiūrimas. Nusikaltimą D. G. padarė būdamas minėtuose globos namuose, t. y. buvo šios įstaigos prižiūrimas. Byloje nėra duomenų, patvirtinančių, jog nusikaltimo padarymo metu D. G. buvo išleistas iš Veliučionių specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų. Veliučionių specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai neįrodė, jog žala buvo padaryta ne dėl jų kaltės. Nepilnamečiui būnant globos institucijoje, jo judėjimo laisvė yra ribojama, t. y. nepilnametis negali laisvai pasirinkti, kada jis gali išvykti iš vaikų globos namų. Vaikų globos institucijos pareiga užtikrinti nepilnamečių saugumą ir apribojimų įgyvendinimą. Kasatorius teigė, kad minėtieji globos namai netinkamai vykdė savo pareigas ir neužtikrino, kad D. G. negalėtų laisvai, nesuderinęs su atsakingais darbuotojais, išvykti iš auklėjimo ir globos namų, todėl pirmosios instancijos teismo sprendimas žalos atlyginimą priteisti iš Veliučionių specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų buvo teisingas.

Taip pat kasatorius teigė, kad apeliacinės instancijos teismas netinkamai aiškino bei taikė ir CK 3.109 straipsnio 1 dalies 6 punkto nuostatas, pagal kurias iš bendro sutuoktinių turto vykdomos solidariosios sutuoktinių prievolės. Sutuoktinių prievolė atlyginti nepilnamečių vaikų padarytą žalą yra solidari ir turi būti vykdoma iš bendro sutuoktinių turto (CK 3.109 straipsnio 1 dalies 6 punktas). Apeliacinės instancijos teismas nusikaltimu padarytos žalos atlyginimą priteisė iš abiejų nuteistojo D. G. tėvų lygiomis dalimis, tačiau jo tėvai nėra išsituokę, todėl prievolė atlyginti jų nepilnamečio sūnaus nusikaltimu padarytą žalą yra solidarioji ir gali būti vykdoma iš bendro sutuoktinių turto, o jeigu bendro turto nepakanka – iš bet kurio iš sutuoktinių asmeninio turto.

Pirmosios instancijos teismas nustatė, kad D. G. nusikalstamas veikas padarė būdamas Veliučionių specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namuose, todėl, vadovaudamasis CK 6.276 straipsniu, nukentėjusiesiems nusikaltimais padarytą žalą priteisė atlyginti iš D. G., o jam neturint lėšų – iš Veliučionių specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų. Šios institucijos kaltė yra preziumuojama, tačiau jie turi teisę įrodyti nesą kalti dėl žalos atsiradimo.

Veliučionių specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai, ginčydami teismo sprendimo civilinio ieškinio dalį, apeliaciniame skunde teigė, kad auklėjimo ir globos namai yra laikina globos įstaiga, kurioje nėra steigama valstybės globa ar rūpyba, kad šios įstaigos veikla nėra orientuota į bausmės ir izoliacijos paradigmą, kad D. G. pasišalinus iš auklėjimo ir globos namų visada buvo imamasi atitinkamų priemonių, kad per trumpą laikotarpį galima pozityviai ugdyti nepilnamečio asmenybę, tačiau resocializuoti yra labai sunku, kad D. G. turi tėvus, kuriems nėra apribotos tėvystės teisės, kad jie nepakankamai rūpinosi savo sūnumi, linkę gyventi asocialiai, todėl žalos atlyginimas turėjo būti priteistas iš jų, o ne iš auklėjimo ir globos namų. Apeliacinio skundo argumentai rodo, kad apeliantas ginčijo ir nesutiko su teismo sprendimu esą jis yra kaltas dėl žalos atsiradimo ir privalo, nuteistajam D. G. neturint lėšų, ją atlyginti. Nors globos institucija, priimdama nepilnametį, įsipareigojo, kad globos tikslai ir uždaviniai bus pasiekti tinkamai vykdant Lietuvos Respublikos norminių teisės aktų globos institucijai nustatytus įpareigojimus ir privalėjo užtikrinti, kad nepilnametis be vaikų globos institucijos žinios negalėtų iš jos išvykti. Visgi neatsižvelgdamas į tai, apeliacinės instancijos teismas pirmosios instancijos teismo nuosprendžio pakeitimą motyvavo tuo, kad D. G. turi tėvus, kurių valdžia jo atžvilgiu nėra apribota, o tai, kad jis nusikalto būdamas Veliučionių specialiuose vaikų auklėjimo ir globos namuose, nėra reikšminga vertinant, kas turi atlyginti aptariamą žalą.

Teisėjų kolegija konstatavo, kad remiantis tokiais motyvais pirmosios instancijos teismo nuosprendžio pakeitimas nebuvo galimas, nes jie prieštarauja CK 6.276 straipsnio 2 dalies nuostatomis, pagal kurias tokios pačios (kaip ir nepilnamečio tėvams ar rūpintojams) teisinės pasekmės atsiranda, jeigu nepilnametis nuo 14 iki 18 metų žalos padarymo metu buvo mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos prižiūrimas. Apeliacinės instancijos teismo sprendimas iš D. G. tėvų priteisti atlyginti padarytą žalą nustatant kiekvienam iš jų konkrečią atlygintos žalos dalį taip pat yra nemotyvuotas ir nepagrįstas jokia materialine norma - prievolės, atsirandančios dėl sutuoktinių nepilnamečių vaikų padarytos žalos atlyginimo, priskiriamos prie bendrų sutuoktinių prievolių (CK 3.109 straipsnio 1 dalies 6 punktas). Dėl šių priežasčių, apeliacinės instancijos teismo nutartis buvo pripažinta neteisėta – nutartis panaikinta ir byla perduota iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka.

Iš šios bylos analizės galime daryti išvadą, kad net ir teismai mažai dėmesio skiria priežastinio ryšio bei kaltės nustatymui, naudoja Civilinio kodekso nuostatas siaurai bei priima sprendimus be detalaus bylos nagrinėjimo ir pagrindimo. Kaip ir jau anksčiau nagrinėtoje byloje dėl nepilnamečio iki 14 metų padarytos žalos atlyginimo, šioje byloje apeliacinis teismas priėmė „standartinį“ sprendimą, kad žalą turi atlyginti nepilnamečio tėvai, neatsižvelgdamas į kitas

aplinkybes ir netaikydamas Civilinio kodekso nuostatų plačiau. Autorės nuomone, šioje byloje reiktų taikyti Civilinio kodekso nuostatas plačiau – galima tiek tėvų, tiek globos institucijos atsakomybė dalinės atsakomybės tvarka pagal atitinkamą kiekvienos šalies kaltės laipsnį. Kadangi tėvams valdžia vaiko atžvilgiu nėra apribota, jie taip pat yra atsakingi už savo vaiko auklėjimą, o specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai yra atsakingi už vaiko, esančio jų institucijoje, priežiūrą.

Nepilnamečio asmens kaltė – nepakankamas atidumas ir apdairumas, tėvų (globėjų) kaltė - tai netinkamas auklėjimas ar nepakankama priežiūra, institucijų - nepakankama priežiūra. Tėvai (globėjai) ir institucijos atsako už tokio pobūdžio savo kaltę, o atlyginę nepilnamečio padarytą žalą vėliau neįgyja regresio teisės į nepilnametį (CK 6.280 str.).

Toliau nagrinėjant teorinius pagrindus dar svarbu pažymėti, kad nepilnamečio nuo 14 iki 18 metų tėvų, rūpintojų ir kitų institucijų subsidiarioji atsakomybė yra ribojama laiko atžvilgiu.¹⁰⁷ Pagal Civilinio kodekso 6.276 straipsnio 3 dalį aukščiau minėtų asmenų pareiga atlyginti žalą pasibaigia atsiradus vienai iš dviejų galimų sąlygų. Pirma, nepilnametis sulaukia pilnametystės. Jeigu iki tol žala neatlyginta, tėvų, rūpintojų ir kitų institucijų pareiga ją atlyginti baigiasi - išnyksta papildomos atsakomybės taikymo prielaidos, nuo šio momento už žalą tampa atsakingu tik ją padaręs buvęs nepilnametis, ar nepilnametis asmuo, kurio turto pakanka žalai atlyginti. Antra, nepilnametis iki pilnametystės įgyja turto ar pradeda gauti kitokių pajamų, kurių pakanka žalai atlyginti. Tokiu atveju numatytų asmenų pareiga taip pat baigiasi. Šių asmenų pareiga atlyginti nepilnamečio padarytą žalą baigiasi ir kai nepilnametis emancipuojamas arba sudaro santuoką iki pilnametystės. Šiais atvejais jis tampa veiksnus, todėl padarytą žalą privalo atlyginti pats. Autorės nuomone, jei ši prievolė pasibaigia dėl to, kad nepilnametis įgijo turto – tai nėra blogas pavyzdys, nes iš dalies veiksnus pagal įstatymus asmuo pajaučia ir kitos civilinės atsakomybės funkcijos – prevencinės funkcijos, įtaką savo elgesiui. Tačiau jei pareiga atlyginti žalą pasibaigia, kai padaręs žalą asmuo sulaukia pilnametystės – tai dar nėra pagrindo manyti, kad su pilnametyste asmuo įgis turto ar pajamų, iš kurių galės atlyginti žalą. Išskyla grėsmė, kad nukentėjusiam asmeniui žala bus atlyginta tik po gan ilgo laiko - kai pilnametystės sulaukęs asmuo galės ją atlyginti, t.y. turės tam turto ar pajamų.

Jeigu žala yra padaryta bendrais nepilnamečių veiksmais, tai jie atsako solidariai (CK 6.279 str.), o tėvai, globėjai ir kitos institucijos atsako papildomai dalinės atsakomybės tvarka pagal savo kaltės laipsnį.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)/aut. prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2003. P. 385.

¹⁰⁸ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 236.

Šios nuostatos praktinis taikymas atsispindi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinėje byloje Nr. 3K-3-394/2006¹⁰⁹. Bylos esmė: ieškovas nurodė, kad jam einant Kauno m. Salomėjos Neries vidurinės mokyklos sargo pareigas, į mokyklą įsibrovė 4 jaunuoliai, kurie užpuolė jį, žiauriai sumušė ir pagrobė mokyklos turtą. Atsakovai Kauno apygardos teismo nuosprendžiu nuteisti dėl šio nusikaltimo. Užpuolimo metu ieškovas buvo sunkiai sužalotas, dėl patirtų sužalojimų jis patyrė fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, nepatogumus, tapo trečios grupės invalidu. Jam padaryta neturtinė žala ieškovas įvertino 40 000 Lt. Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais (CK 6.250 straipsnio 2 dalis). Kadangi 3 jaunuoliai buvo nepilnamečiai, neturintys savarankiškų pajamų ar turto, tai už jų padarytą žalą atsako jų tėvai. Ieškovas prašė priteisti jam iš visų atsakovų solidariai 40 000 Lt neturtinės žalos atlyginimą.

Apžvelkime pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų sprendimus. Kauno miesto apylinkės teismas ieškinį patenkino iš dalies: priteisė ieškovui solidariai 15 000 Lt neturtinės žalos atlyginimą; nepilnamečiams neturint turto ar uždarbio, kurio pakaktų žalai atlyginti, priteisė žalos atlyginimą iš jų tėvų. Kadangi žala ieškovui padaryta bendrais atsakovų nusikalstamais veiksmais, neturtinė žala iš jų priteistina solidariai. Trys iš keturių atsakovų yra nepilnamečiai, jie savarankiškų pajamų ir turto neturi, tai neturtinė žala priteistina iš jų tėvų. Tėvų kaltė šiuo atveju pasireiškė netinkamu pareigos auklėti ir prižiūrėti savo nepilnamečius vaikus vykdymu.

Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi ieškovo bei atsakovų apeliacinius skundus, pirmosios instancijos teismo sprendimą pakeitė: sumažino ieškovui priteistino neturtinės žalos atlyginimo dydį iki 10 000 Lt. Teisėjų kolegija konstatavo, kad pirmosios instancijos teismo nustatytas neturtinės žalos atlyginimo dydis – 15 000 Lt – yra teisingas ir pagrįstas. Tačiau teisėjų kolegija nurodė, kad iš byloje esančio raštelio matyti, jog trys atsakovai atlygino ieškovui turtinę žalą – 6000 Lt. Atsakovai teigia, kad šiuo rašteliu buvo sutarta, jog tai yra visa ieškovo patirta žala ir jie jam ją atlygina.

Kasaciniu skundu ieškovas prašo panaikinti teismų sprendimą bei nutartį, priimti naują sprendimą, kuriuo ieškinį patenkinti visiškai, t. y. neturtinės žalos atlyginimą padidinti iki 40 000 Lt. Kasatorius nurodė, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, turi atsižvelgti į jos pasekmes, asmenų kaltę, jų turtinę padėtį, turtinės žalos dydį, į kitas svarbias aplinkybes bei sąžiningumo, protingumo, teisingumo kriterijus. Vertindamas neturtinę žalą pinigais, teismas privalo vadovautis CK 6.250 straipsnio 2 dalyje nustatytais neturtinės žalos piniginio įvertinimo kriterijais. Iš teismų

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 12 d. nutartis. Civilinė byla Nr. 3K-3-394/2006// <http://www.lat.lt>

procesinių sprendimų nėra aišku, kodėl dėl padaryto nusikaltimo ieškovo patirti išgyvenimai, sužalojimai ir jų pasekmės įvertinti tik 10 000 Lt. Teismai taip pat turėjo atsižvelgti ir į tai, kad ieškovas yra nusikaltimo auka, kuriuo metu jis buvo kankinamas, iš jo buvo tyčiojamasi, atsakovai siekė ne tik pašalinti ieškova, kad galėtų užvaldyti svetimą turta, bet ir sukelti jam fizinį skausmą bei pažeminti.

Atsiliepime į kasacinį skundą atsakovai prašo apeliacinės instancijos teismo nutartį palikti nepakeistą. Jie nurodė, kad teismai tinkamai taikė CK 6.250 straipsnio 2 dalies nuostatas ir, nustatydami neturtinės žalos dydį, atsižvelgė į visus būtinus kriterijus bei faktines bylos aplinkybes, dėl to pagrįstai patenkino ieškinį iš dalies. Apeliacinės instancijos teismas pagrįstai konstatavo, kad ieškovui jau yra atlyginta 5000 Lt neturtinė žala. Atsakovai taip pat nurodė, kad, peržiūrint bylą kasacine tvarka, būtina ištaisyti klaidą ir ieškinį dviems atsakovėms, nepilnamečių motinoms, atmesti, nes jie yra jau pilnamečiai ir dėl to patys privalo atlyginti žalą.

Kasacinio skundo argumentai dėl neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų ir jų taikymo pagrįsti. Neturtinės žalos priteisimas yra vienas iš asmens pažeistų teisių gynimo būdų. Jeigu ji padaryta nusikaltimu ar asmens sveikatai, tai priteisiama visais atvejais. Savaime vien nusikaltimo padarymo faktas ar pakenkimas asmens sveikatai, kad ir menkiausio laipsnio ar neigiamo poveikio, nepreziūuoja neturtinės žalos fakto. Esant nusikaltimo ar sveikatos sužalojimo faktams pagal CK 6.250 straipsnio 2 dalį turime atvejį, kai neturtinė žala gali būti priteista, jeigu įrodyta, kad ji padaryta ir pasireiškė kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kitais teismo pripažintais ar įstatymų nustatytais būdais (CK 6.250 straipsnio 1 dalis). Neturtinės žalos dydžio nustatymui ir teisingam atlyginimui yra svarbu, į kokias vertybes buvo kėsintasi ir koku būdu jos buvo pažeistos. Civilinėje atsakomybėje galioja principas, kad kuo aiškesnė ir svarbesnė yra vertybė, tuo stipriau ji ginama. Asmens sveikata yra viena iš svarbiausių, nesunkiai pažeidžiamų, ne visada atkuriamų ar neįmanomų atkurti vertybių, todėl turi būti itin saugoma. Pagal CK 6.250 straipsnio 2 dalį dar vienas iš neturtinės žalos dydžio parinkimo kriterijų yra neturtinę žalą padariusio asmens kaltė. Jeigu ji pasireiškia didžiausio pavojaus visuomenei forma – darant tyčinį smurtinį nusikaltimą prieš asmenį, sukeliant jam daugybę sužalojimų, priverčiant žmogų išgyventi dideles fizines ir dvasines kančias žalojimo metu, neturtinę žalą padariusio asmens tokiu būdu pasireiškusi kaltė sudaro prielaidas neturtinės žalos dydį nustatyti didesnį. Teisėjų kolegija padarė išvadą, kad bylą nagrinėję teismai nesivadovavo tokiu neturtinės žalos dydžio kriterijų reikšmės vertinimu ir nustatė neturtinės žalos dydį, neužtikrinantį teisingumo. Ieškiniu prašytas priteisti 40000 Lt neturtinės žalos dydis nėra pernelyg didelis, atitinka įstatymo reikalavimus, taip pat

atsižvelgia į žalą padariusių asmenų galimybes, nes tai jauni ir darbingi asmenys; neturtinės žalos dydis įvertina jų dabartinę turtinę padėtį, todėl teisingumo, sąžiningumo ir protingumo požiūriu yra pakankamai pasvertas. Teisėjų kolegija konstatavo CK 6.250 straipsnio pažeidimą, tai yra pagrindas pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų sprendimą ir nutartį pakeisti, padidinti priteistą neturtinę žalą iš nusikaltimą ir neturtinę žalą padariusių asmenų (CPK 359 straipsnio 3 dalis) bei už nepilnametės atsakovės padarytą žalą subsidiariai atsakančios atsakovės dalį.

Apeliacinės instancijos teismas, sprenddamas dėl neturtinės žalos dydžio priteisimo iš subsidiarių atsakovių turėjo įvertinti, kad apeliacinės nutarties priėmimo metu jų prievolė atsakyti už nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų amžiaus nepilnamečių vaikų padarytą žalą pasibaigė pagal CK 6.276 straipsnio 3 dalį. Kadangi šios instancijos teismas šią teismo sprendimo dalį nusprendė keisti, tai buvo logiška taikyti ir kitas šių atsakovių teisinę padėtį lemiančias nuostatas, t y. galimybę taikyti CK 6.276 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą prievolės pasibaigimo pagrindą - iš viso iš teismo sprendimo ir nutarties pašalinti nuorodą apie atsakovių atsakomybės dydį. Priešingai darant, atsiranda neaiškumų. Jeigu tokios nuostatos liktų, tai neturėtų būti vertinama kaip pagrindas išieškojimui iš tėvų ar kitų asmenų turto vykdyti, nes visi asmenys privalo vykdyti įstatymus, taip pat ir veikiantys vykdymo procese. Neaiškumas atsiranda todėl, kad priteisiant subsidiariai iš tėvų nėra visiškai atskleistos subsidiaraus priteisimo sąlygos, jog tėvų ir kitų asmenų prievolė yra laikina, iki nepilnamečiui sukaks aštuoniolika metų ar jis prieš pilnametystę įgys turto ar uždarbį, kurių pakaks žalai atlyginti. Jeigu teismas subsidiariosios prievolės, kaip laikinos, nesuformuluoja, tai tikslinga būtų apeliacinei instancijai pašalinti iš teismo sprendimo rezoliucinės dalies nuorodą apie tėvų subsidiariją prievolę, taikant CK 6.276 straipsnio 3 dalį savo iniciatyva, jei iki apeliacinio nagrinėjimo nepilnamečiui atsakovui suėjo aštuoniolika metų ir yra pagrindas taikyti CK 6.276 straipsnio 3 dalį. Taip būtų užtikrinamas teismo priimtų dokumentų aiškumas ir sklandesnis jų vykdymas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija nutarė Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos ir Kauno miesto apylinkės teismo sprendimą pakeisti - priteistą ieškovui solidariai iš atsakovų neturtinės žalos atlyginimą padidinti iki 40 000 (keturiasdešimt tūkstančių) litų. Priteistą subsidiariai iš atsakovės A. V. neturtinės žalos atlyginimą padidino iki 7000 (septynių tūkstančių) litų. Taip pat buvo panaikinta Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutarties dalis dėl neturtinės žalos priteisimo iš atsakovių A. V. ir T. V.

Kaip matome, šioje byloje buvo pritaikyta solidari atsakomybė nepilnamečių tėvams už jų vaikų bendrais veiksmais padarytą žalą. Šioje byloje randame ir dar vienos mums aktualios ir

aukščiau aptartos Civilinio kodekso nuostatos taikymą - CK 6.276 straipsnio 3 dalyje įtvirtinto prievolės pasibaigimo pagrindo taikymą, kai iki apeliacinio nagrinėjimo nepilnamečiui atsakovui suėjo aštuoniolika metų ir yra atsirado pagrindas taikyti minėto straipsnio nuostatas. Autorės nuomone, šios nuostatos taikymas neabejotinai yra teisiškai teisingas, tačiau vertinant socialinę šios nuostatos pusę dar kartą pakartosime, kad šioje situacijoje dar nėra pagrindo manyti, kad su pilnametyste asmuo įgis turto ar pajamų, iš kurių galės atlyginti žalą. Išskyla grėsmė, kad nukentėjusiam asmeniui dalis neturtinės žalos bus atlyginta tik po tam tikro laiko, kai minėtas nepilnametis galės atlyginti padarytą žalą iš savo uždarbio ar kitokių savarankiškai įgytų pajamų.

Kaip matome, dažnai pareiga atlyginti žalą kyla baudžiamosios teisės pažeidimų plotmėje. Juk padaryta nusikalstama veika yra baudžiamosios teisės objektas, o civilinė atsakomybė čia svarbi tokios veikos padarytos žalos atlyginimui. Netyrinėsime baudžiamosios atsakomybės ir civilinės atsakomybės santykio, tačiau akcentuosime svarbų civilinės atsakomybės vaidmenį atleidime nuo baudžiamosios atsakomybės. Tai puikiai atsispindi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teismų praktikos apibendrinime (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas, 2001 m. birželio 15 d.) „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 51¹ str.)“¹¹⁰. Šiame apibendrinime sakoma, kad „žalos atlyginimas arba susitarimas su nukentėjusiuoju dėl žalos atlyginimo teismo pripažįstamas sąlyga atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu kaltininkas arba kiti asmenys nukentėjusiajam atsilygino iki bylos išnagrinėjimo pirmosios arba apeliacinės instancijos teisme, arba nepilnametis, jo tėvai ar juos atstovaujantys asmenys susitarė dėl žalos atlyginimo“¹¹¹. Tuo atveju, kai nukentėjusiajam yra padaryta ir žala ir turtiniai nuostoliai, o žalą nepilnametis jau yra atlyginęs, teismas gali atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės. Žalos ar nuostolių atlyginimas yra nukentėjusiojo interesų tenkinimas, švelninant nusikaltimu sukeltas neigiamas pasekmes. Siekiant paskatinti nusikaltimu sukeltų pasekmių šalinimą, teismai paprastai pripažįsta sąlygą atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu nukentėjusiajam buvo atsilyginta (ar susitarta atsilyginti ateityje) iki bylos išnagrinėjimo pirmosios ar apeliacinės instancijos teisme. Tokiai teismų praktikai pritariama. Taip pat šioje apžvalgoje yra iškeliamas klausimas, ar gali teismas pripažinti šią sąlygą įvykdyta, jeigu padarytą žalą atlygino ne kaltininkas ar jo tėvai, o kiti asmenys. Paprastai teismai sprendžia, kad nukentėjusiajam sutikus priimti žalos atlyginimą iš kitų asmenų, nusikaltimu sukeltos

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teismų praktikos apibendrinimai: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas (2001 m. birželio 15 d. Nr. 30). Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 51¹ str.) // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis: Teismų praktika Nr.15/vyr.red. Kryževičius J. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2001.

¹¹¹ Ten pat, P. 429

turtinės pasekmės yra pašalinamos, ir nepilnamečiui išnyksta šio straipsnio 1 d. 3 p. numatyta sąlyga atlyginti žalą. Atsižvelgiant į nukentėjusiojo interesus, tokią teismų praktiką reikia pripažinti teisinga. Kiek kitaip turėtų būti sprendžiamas susitarimo atlyginti žalą klausimas. Prievolė atlyginti žalą yra paties nusikaltimą padariusio asmens, o šiam neturint turto ar pakankamo uždarbio atlyginti jo padarytai žalai, atitinkamą žalos dalį turi atlyginti jo tėvai, įtėviai ar rūpintojas, jeigu jie neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų kaltės (CK 6.276 str.). Todėl su nukentėjusiuoju susitarti dėl žalos atlyginimo gali tik pats nepilnametis, jo tėvai, įtėviai ar rūpintojas, o ne kiti asmenys.¹¹² Taigi Civilinio kodekso nuostatų, reglamentuojančių atsakomybę už nepilnamečių padarytą žalą, teisingas supratimas ir taikymas, gali būti svarbus ir atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės. Dar kartą galime drąsiai pabrėžti civilinės atsakomybės kompensacinės funkcijos svarbą.

3.4. TĖVŲ, KURIŲ VALDŽIA APRIBOTA, CIVILINĖ ATSAKOMYBĖ UŽ JŲ NEPILNAMEČIŲ VAIKŲ PADARYTĄ ŽALĄ

Tėvai, kurių valdžia buvo apribota dėl jų kaltės, už savo nepilnamečių vaikų padarytą žalą atsako bendrais pagrindais, jeigu nepilnamečių vaikų veiksmai yra netinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo pasekmė, išskyrus atvejus, kai nepilnamečiui yra paskirtas globėjas ar rūpintojas (CK 6.277 str.) Tėvų valdžia gali būti apribojama, jei jie vengia vykdyti savo pareigą auklėti vaikus, piktnaudžiauja tėvų valdžia, žiauriai elgiasi su vaikais, daro jiems žalingą įtaką amoraliu elgesiu, nesirūpina jais (CK 3.180 str.). Tėvų valdžia gali būti apribota laikinai arba neterminuotai (CK 3.180 str.).

Tokie tėvai už nepilnamečių vaikų padarytą žalą atsako pagal Civilinio kodekso 6.275-6.276 straipsnius bendraisiais pagrindais, tačiau tik kai žalą nepilnametis padarė dar neperduotas globėjo (rūpintojo) priežiūrai. Už nepilnamečio, perduoto globėjo (rūpintojo) priežiūrai, padarytą žalą atsako globėjas (rūpintojas) arba Civilinio kodekso 6.275-6.276 straipsnių 2 dalyse numatytos institucijos. Už nepilnamečio, laikinai atskirto nuo tėvų (CK. 3.179 str.), padarytą žalą atsakomybė atsiranda pagal Civilinio kodekso 6.275-6.276 straipsnius bendraisiais pagrindais.¹¹³

¹¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teismų praktikos apibendrinimai: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas (2001 m. birželio 15 d. Nr. 30). Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 51¹ str.) // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis: Teismų praktika Nr.15/vyr.red. Kryževičius J. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2001. P. 429

¹¹³ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)/aut. prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2003. P. 386.

Šių nuostatų praktinis taikymas buvo analizuojamas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinėje byloje Nr. 3K-3-399/2005¹¹⁴. Šioje byloje, kaip matėme, buvo klaidingai suprantama tėvų, kurių valdžia apribota dėl jų kaltės, atsakomybė už nepilnamečio vaiko padarytą žalą, kai nepilnamečiui yra paskirtas globėjas. Civilinio kodekso 6.277 straipsnyje teigiama, kad tėvai, kurių valdžia apribota, už savo nepilnamečių vaikų padarytą žalą neatsako, kai nepilnamečiui yra paskirtas globėjas ar rūpintojas. Minėtoje byloje Teisėjų kolegija kasaciniame bylos nagrinėjime ir priimdama sprendimą vadovavosi šia nuostata ir, autorės nuomone, teisingai ją taikė bei interpretavo.

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. rugsėjo 14 d. nutartis. Civilinė byla Nr. 3K-3-399/2005// <http://www.lat.lt>

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Civilinės atsakomybės viena iš pagrindinių funkcijų yra kompensuoti, t.y. apginti pažeistas asmens turtinio pobūdžio teises. Net jei asmuo iki 14 metų negali savarankiškai atsakyti pagal deliktines prievoles, o asmenys nuo 14 iki 18 metų yra tik iš dalies veiksnūs, jie vis tiek gali padaryti žalą kitam asmeniui ar jo turtui ir ta žala nukentėjusiam turi būti atlyginta.

2. Netiesioginės civilinės atsakomybės atveju žalą atlygina asmuo, kuris yra atsakingas už žalą padariusio asmens veiksmus. Įstatymu numatytais atvejais atsakomybė už nepilnamečių iki 14 metų ir nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų, jei pastarieji neturi savo turto ir pajamų, padarytą žalą nustatyta ne patiems žalą padariusiems asmenims, o kitiems asmenims ar institucijoms, pavyzdžiui, nepilnamečių tėvams, globėjams ar institucijoms, kurių priežiūroje ar globoje yra nepilnametis. Pažeidėją privalantys prižiūrėti, bet neprižiūrintys arba netinkamai jį auklėjantys asmenys sudaro konkrečią galimybę nepilnamečiui padaryti žalą. Problema yra ta, kad minėti asmenys ir institucijos ne visada teisingai supranta savo pareigas ir kartais tiesiog bando išvengti atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą ar ją perkelti kitiems asmenims ar pačiam nepilnamečiui.

3. Asmuo iki 14 metų yra neveiksnius, todėl negali būti atsakomybės subjektas. Paskutiniu metu Lietuvoje galime stebėti vis dažniau diskusijų tiek žiniasklaidoje, tiek visuomenėje sukeliančią situaciją, kai sprendžiama, kas turi atsakyti už nepilnamečio iki 14 metų padarytą žalą – tėvai ar ugdymo institucija. Atrodo, kad už nepilnamečio padarytą žalą niekas nenori prisiimti atsakomybės, o nepilnamečiai iki 14 metų vis dažniau padaro žalą kitam asmeniui ar jo turtui. Šioje situacijoje reikia kalbėti apie įstatymų nuostatų aiškų pateikimą tėvams ir kitiems už vaiko auklėjimą ir priežiūrą atsakingiems asmenims bei institucijoms, kad jie teisingai suprastų savo pareigas ir atsakomybes. Tiek teismų praktikoje, tiek visuomenėje galime stebėti tendencingą situaciją, kai sprendžiama ne kas atsakingas už nepilnamečio padarytą žalą, o kas nėra atsakingas už tai. Tai dar kartą įrodo, kad visuomenė, tėvai, ugdymo institucijos iki galo nesupranta civilinės atsakomybės pagrindinės paskirties bei savo pareigų.

4. Nepilnametis nuo 14 iki 18 metų yra iš dalies veiksnus, todėl už padarytą žalą gali atsakyti pats. Tačiau nepilnamečiai tokiam amžiuje dažniausiai negali atlyginti žalą dėl to, jog jie neturi turto ir pajamų, todėl Civiliniame kodekse yra įtvirtinta ir subsidiari tėvų, rūpintojų ar institucijų, prižiūrinčių nepilnametį, civilinė atsakomybė. Teismų praktikoje egzistuoja anksčiau minėta problema, kad dažnai sprendžiama, kas visgi nėra atsakingas už tokio nepilnamečio padarytą žalą. Neteisingai interpretuojamos Civilinio kodekso normos, stengiamasi atsakomybę perkelti kitiems

asmenims ar net pačiam nepilnamečiui, nors pastarasis ir neturi ar turi nepakankamai lėšų atlyginti padarytą žalą; kartais dėl to nukentėjusiojo patirta žala, ir ypač neturtinė, yra nepagrįstai mažinama.

5. Tėvų ir globėjų, kaip ir kitų institucijų, civilinė atsakomybė atsiranda esant jų kaltei. Nurodytų subjektų atsakomybės pagrindas yra kalta jų pačių veikla (veikimas ar neveikimas), šiuo atveju pasireiškianti dažniausiai neveikimu ar netinkamu, nepakankamu veikimu, t.y. blogu ar netinkamu auklėjimu, netinkama priežiūra arba priežiūros nebuvimu. Kaltė, skirtingai nei kitos civilinės atsakomybės sąlygos, yra preziumuojama (CK 6.248 str. 1 d.), todėl nesant kaltės privalo įrodyti atsakovas. Taigi pats žalos padarymo faktas suponuoja prielaidą, kad tėvų ar globėjų kaltė yra. Žala gali būti ir netinkamo tėvų auklėjimo bei netinkamos minėtų institucijų priežiūros bendras padarinys. Galima ir įstatymų reglamentuojama bendra nepilnamečio tėvų ir minėtų institucijų atsakomybė pagal dalinės civilinės atsakomybės taisyklės, tačiau teismų praktikoje ši nuostata taikoma retai. Teismų praktikoje dažnai stengiamasi įvardinti vieną atsakingą pusę už nepilnamečių padarytą žalą – tėvus arba instituciją, kurios priežiūroje buvo nepilnametis. Galbūt būtų tikslinga dažniau atsižvelgti į visas bylos aplinkybes ir paskirti atsakingais tiek tėvus, tiek institucijas, siekiant, kad atsakomybę už vaikų auklėjimą bei priežiūrą prisiimtų visi vaiko auklėjime dalyvaujantys asmenys.

6. Asmenys, atsakingi už nepilnamečio padarytos žalos atlyginimą, ir netgi pirmosios instancijos teismai neteisingai supranta ir interpretuoja Civilinio kodekso nuostatas dėl kaltės taikymo praktikoje bei kaltės nustatymo pagrindų, kas gali iš dalies įtakoti ir prieš tai iškeltas problemas. Teismai mažai dėmesio skiria priežastinio ryšio bei kaltės nustatymui, naudoja Civilinio kodekso nuostatas siaurai bei priima sprendimus be detalaus bylos nagrinėjimo ir pagrindimo. Būtų naudinga paruošti teismų praktikos apibendrinimą atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą civilinėse bylose dėl kaltės bei priežastinio ryšio nustatymo ir Civilinio kodekso nuostatų taikymo.

7. Civilinio kodekso 6.276 str. 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad tėvų, globėjų ar institucijų pareiga atlyginti žalą pasibaigia, kai padaręs žalą asmuo sulaukia pilnametystės, taip pat kai jis prieš pilnametystę įgyja turto arba pajamų, kurių pakanka žalai atlyginti. Ši nuostata taikoma atsakomybei už nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų padarytą žalą. Visai kitokia nuostata yra taikoma, kai kalbama apie atsakomybę už nepilnamečių iki 14 metų padarytą žalą - tėvų ir globėjų pareiga atlyginti žalą išlieka ir kai vaikas tampa pilnametis arba įgyja turto. Tėvų, globėjų, kitų institucijų atsakomybė už nepilnamečių padarytą žalą atsiranda, kaip minėta, pačių šių asmenų kalto veikimo pagrindu, todėl prievolė atlyginti žalą nepasibaigia tuomet, kai nepilnamečiui sukanka pilnametystė, kai jie įgyja turto, pakankamo žalai atlyginti. Autorės nuomone, kalbant apie Civilinio kodekso 6.276 straipsnio taikymą, jei prievolė pasibaigia dėl to, kad nepilnametis įgijo turto – tai nėra blogas pavyzdys, nes iš

dalies veiksnus pagal įstatymus asmuo pajaučia ir kitos civilinės atsakomybės funkcijos – prevencinės, įtaką savo elgesiui. Tačiau jei pareiga atlyginti žalą pasibaigia, kai padaręs žalą asmuo sulaukia pilnametystės – tai dar nėra pagrindo manyti, kad su pilnametyste asmuo įgis turto ar pajamų, iš kurių galės atlyginti žalą. Iškyla grėsmė, kad pagrindinė civilinės atsakomybės paskirtis nebus pasiekta arba bus pasiekta tik po gan ilgo laiko - nukentėjusiam asmeniui žala bus atlyginta tik tada, kai pilnametystės sulaukęs asmuo galės ją atlyginti, t.y. turės tam turto ar pajamų.

8. Darbe iškelta hipotezė, kad dažniausiai už nepilnamečių padarytą žalą atsako tėvai (arba paprastai siekiama, kad jie atsakytų už savo vaikų padarytą žalą), o ne kiti įstatyme numatyti asmenys, kaip pavyzdžiui ugdymo ir globos institucijos. Remiantis darbe analizuota teismų praktika hipotezė iš dalies pasitvirtino - būtent tokie sprendimai dažniausiai priimami pirmosios instancijos teismuose. Daugeliu atveju tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismuose, o kartais net ir aukščiausiosios instancijos teismuose taikomas standartinis ir visiems įprastas sprendimas, kad tėvai atsako už jų nepilnamečių vaikų padarytą žalą, nors kaip matėme analizuotose bylose galimi atsakingi asmenys buvo ne tik nepilnamečių tėvai, o ir globos, ugdymo institucijos.

Magistro baigiamasis darbas baigtas rašyti 2007 m. gruodžio 3 d.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas// Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

Specialioji literatūra

4. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
5. Baranauskas E., Karulaitytė – Kvainauskienė I., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis (vadovėlis). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
6. Čiočys P. A. Teisės pagrindai. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2000.
7. Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004.
8. Jonaitis M. Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei (daktaro disertacija). Vilnius: 2005.
9. Lastauskienė G., Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Daktaro disertacija. Vilnius: 2002.
10. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys /vadovas prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2002.
11. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)/aut. prof. Mikelėnas V. Vilnius: Justitia, 2003.
12. Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.
13. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996.
14. Vaišvila A. Teisės teorija (vadovėlis). Vilnius: Justitia, 2000.
15. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
16. Vasarienė D. Civilinė teisė (paskaitų ciklas). Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002.
17. Vitkevičius P., Vėlyvis S., Staskonis V. ir kt. /atsak. red. Staskonis V. Civilinė teisė (vadovėlis). Kaunas: Vijusta, 1997.

18. Busnelli F. D., Bargelli E., Comandè G. and others. Unification of tort law: liability for damage caused by others/ed. Spier J. The Hague London New York: Kluwer Law International, 2003.
19. Principles of European Tort Law: text and commentary. European Group on Tort Law. Wien New York: Springer, 2005.
20. Walter van Gerven, Jeremy Lever, Pièrè Larouche. The Common Law of Europe casebooks: tort law. Oxford Portland: Hart Publishing, 2000.
21. Гражданский кодекс Российской Федерации : полный текст. Москва : ГНОМ - ПРЕСС, 1997.

Teismų praktika

22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato apžvalga. Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo žalos, padarytos sužalojus asmenį, kitaip pakenkus jo sveikatai arba atėmus gyvybę (19961230)//
http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=26652
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 17 d. nutartis. Civilinė byla Nr. 3K-3-951/2001// <http://www.lat.lt>
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 9 d. nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-601/2004// <http://www.lat.lt>
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. rugsėjo 14 d. nutartis. Civilinė byla Nr. 3K-3-399/2005// <http://www.lat.lt>
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 12 d. nutartis. Civilinė byla Nr. 3K-3-394/2006// <http://www.lat.lt>
27. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2007 m. liepos 19 d. nutarimas. Administracinė byla Nr. N-1-1380/2007//
<http://www.lvat.lt/Default.aspx?item=nutart&lang=1>
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teismų praktikos apibendrinimai: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas (2001 m. birželio 15 d. Nr. 30). Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 51¹ str.)// Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis: Teismų praktika Nr.15/vyr.red. Kryževičius J. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2001.

Kiti šaltiniai

29. Kodėl nusikalsta nepilnamečiai?// http://viesoji.policija.lt/index.php?page_id=63
30. Prisdirdbo mokinys – atsako pedagogas (2007, Nr. 27)//
http://dialogas.com/index.php?lng=lt&content=pages&page_id=52&news_id=2191
31. Skatikaitė R. Lietuvos žinios. Saviškiams – teisėjų gelbėjimosi ratas//
<http://www.alfa.lt/straipsnis/144955>

SANTRAUKA

Civilinė atsakomybė yra vienas iš pagrindinių prievolių teisės institutų bei viena iš teisinės atsakomybės rūšių. Civilinės atsakomybės viena iš funkcijų yra kompensuoti, t.y. civilinės atsakomybės pagrindinė paskirtis apginti pažeistas asmens turtinio pobūdžio teises. Atsakyti pagal deliktinę prievolę gali tik asmenys, kurie sugeba valdyti savo veiksmus ir teisingai įvertinti jų galimas pasekmes. Nepilnamečiai pagal įstatymus praktiškai nėra subrendę, dar negali sąmoningai suprasti savo poelgių ir jų pasekmių bei dažniausiai negali atlyginti žalos dėl to, jog jie neturi turto ir pajamų. O jei nepilnametis nėra pats veiksnus atsakyti už padarytą žalą arba yra iš dalies veiksnus, bet neturi pajamų ir turto žalos atlyginimui, kas tuomet privalo atsakyti pagal įstatymus ir atlyginti jų padarytą žalą?

Pagrindinis baigiamojo darbo tikslas - išskirti specifines nepilnamečių civilinės atsakomybės ypatybes bei aktualiausias problemas. Vis dažniau pasitaikantys žalos, padarytos nepilnamečių, atvejai įrodo, kad yra aktualu ne tik kalbėti ir akcentuoti, kad nepilnametis ir jo tėvai ar švietimo institucijos turi būti nubausti ir atsakyti už padarytą žalą, bet ir akcentuoti, kad nepilnamečių padaryta žala turi būti atlyginama, kad būtų užtikrinta pagrindinė civilinės atsakomybės paskirtis – kompensuoti ir apginti pažeistas kito asmens turtinio pobūdžio teises.

Tikimasi, jog šiame darbe iškeltos problemos, aptarti civilinės atsakomybės ypatumai padės geriau suprasti civilinės atsakomybės už nepilnamečių padarytą žalą ypatumus, paskatins diskusijas ar mokslinius tyrinėjimus šioje srityje.

SUMMARY

THE FEATURES OF LIABILITY FOR DAMAGE CAUSED BY MINORS

Civil liability is one of the main institutes of the obligation law and one of the liability law types. The main function of civil (tort) liability is to compensate, i.e. to protect personal offended property rights. Only individual, who is able to control it's own actions and correctly judge possible results, can be liable for tortious obligation. Minors are not mature enough according the law, they are not able to understand their actions and results consciously and generally are not able to compensate the damage they caused, because have no property and income for compensation. So if minor is not able to be liable for damage he caused or he is partly able, but have no income and property for compensation, then who must take responsibility and compensate caused damage according the law?

The main task of the final work is to distinguish the features and problems of liability for damage caused by minors. More often minors make damage to others, so more important is to talk about this topic. Also it is important not only to emphasize that minors, their parents or education institutions must be punished and take responsibility for caused damage, but also emphasize, that damage caused by minors must be compensated in order to guarantee the main purpose of the tort liability – compensate and protect the property rights of injured person.

Hopefully the problems raised in the final work and distinguished tort liability features will help to understand tort liability for damage caused by minors better, will induce the discussions or researches on this topic.